

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра кримінального права та кримінології

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Міжнародне кримінальне право»

Для здобувачів вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти зі
спеціальності 081 «Право»

Дніпро – 2023

УКЛАДАЧІ:

Березняк В.С. – завідувач кафедри кримінального права та кримінології,
Д.Ю.Н., С.Н.С.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент **Олексій ТИТАРЕНКО**.
2. Суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, доктор філософії у галузі права **Ірина ШАПОВАЛОВА**.

Конспект лекцій обговорений
та схвалений на засіданні
кафедри кримінального права
та кримінології ННППФПНП
29 серпня 2023, протокол № 2.

ТЕМА 1.
ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

(2 години)

План:

1. Поняття, міжнародного кримінального права. Предмет, суб'єкти, система, джерела міжнародного кримінального права, комплексний міждисциплінарний характер галузі.
2. Дія норм міжнародного кримінального права у просторі і часі.
3. Система принципів міжнародного кримінального права. Розмежування принципів міжнародного кримінального права за критеріями: джерела і зміст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т.Л. Сироїд, О.А. Гавриленко, Л.О. Фоміна; за заг. ред. Т.Л. Сироїд. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 494 с.
3. Лук'янова Г., Серкевич І. Принципи міжнародного кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 1. Т. 7. С. 197-203. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21543/33.pdf>.
4. Конституція Португалії 1976 р.
<https://legalns.com/download/books/cons/portugal.pdf>.
5. Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів, 1978 р.
6. Загальна декларація прав людини, 1948 р.
7. Конвенція про захист прав і основних свобод людини, 1950 р.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини, 1966 р.
9. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах, 1972 р.
10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969 р.
11. Віденська конвенція про дипломатичні зносини, 1961 р.
12. Віденська конвенція про консульські зносини, 1963 р.
13. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 р.
14. Закон України «Про міжнародні договори України», 2004 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати комплекс теоретичних знань, спрямованих на визначення поняття міжнародне кримінальне право, поняття, предмет, ситема, джерела та імплементація норм визначення місця міжнародного кримінального права серед інших наук,

характеристики системи міжнародного кримінального права, розгляду історичних витоків та сучасного стану міжнародне кримінальне право науки в Україні.

1. Поняття, міжнародного кримінального права. Предмет, суб'єкти, система, джерела міжнародного кримінального права, комплексний міждисциплінарний характер галузі.

Поняття міжнародного кримінального права.

Основним фактором, що впливає на правильне розуміння поняття міжнародного кримінального права це те, що воно є частиною міжнародного публічного права і, тому діє в межах міжнародно-правової системи.

Водночас, характер міжнародних кримінальних норм, як норм, відповідно до яких настає кримінальна відповідальність окремих осіб, відрізняється від більшості інших норм міжнародного публічного права.

З моменту створення Вестфальської системи міжнародного права 1648 р. домінуючого значення у міжнародних відносинах набуває принцип суверенної рівності держав та пов'язаний з цим принцип невтручання. До цього часу, як визначав відомий юрист-міжнародник Ф. Мартенс міжнародні відносини характеризувалися роз'єднаністю, анархічністю та безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких були збройні конфлікти або затяжні війни. Всі суверенні держави не мають вищих повноважень, основні норми Вестфальської системи наголошували на мережі взаємних зобов'язань, що орієнтувалися виключно на міждержавні відносини. Норми створені в рамках цієї системи, традиційно вважають суб'єктами міжнародно-правових відносин/відповідальності тільки державу. Індивід (особа) може бути пов'язана з міжнародним правом тільки опосередковано, як що взагалі можна було говорити про особу, як суб'єкта міжнародного права того часу, а відповідальність може особа нести тільки за національним законодавством.

Щодо самого терміна «**міжнародне кримінальне право**», то у 1832 р. німецький юрист, Л. фон Бар одним із перших виокремив «*international criminal law*» від міжнародного приватного права обґрунтовуючи свою позицію тим, що міжнародне приватне право є частиною міжнародного публічного права, як і міжнародне кримінальне право. Протягом XIX століття концепція міжнародного кримінального права включала в себе питання національної кримінальної юрисдикції та надання правової допомоги у кримінальних справах.

Міжнародне кримінальне право – галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якої регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права щодо запобігання, протидії та боротьби із міжнародною злочинністю.

Ознаки міжнародного кримінального права

Міжнародне кримінальне право характеризується наступними ознаками:

- а) наявність специфічних джерел, що базуються на міжнародно-правових нормах – міжнародні договори, звичаєві норми, прецедент, норми національного законодавства;
- б) наявність власного предмета і метода регулювання;
- в) взаємопов'язаність міжнародного і національного права у вирішенні питань

притягнення до відповідальності особи за скоєння міжнародного злочину чи злочину міжнародного характеру;

г) специфічність суб'єктів відповідальності за вчинення міжнародного злочину чи злочину міжнародного характеру. В доктрині міжнародного права визначається коло суб'єктів, що можуть нести міжнародну відповідальність. Суспільно протиправна діяльність окремого індивіда (фізичної особи) знаходиться за межами сфери дії міжнародного права. Натомість абсолютну більшість злочинів, що входять до сфери інтересів міжнародного кримінального права, вчиняє саме індивід, наприклад всі суспільно небезпечні діяння групи – злочинів міжнародного характеру. Натомість за міжнародні злочини можуть нести відповідальність як індивіди (кримінально-правову) так і держави і міждержавні організації (міжнародно-правову);

д) норми міжнародного кримінального права створюються державами на спільних міжнародних конференціях. Дані міжнародні норми мають певний пріоритет перед національними кримінально-правовими нормами. Так, наприклад, конкуренція міжнародно-правових і національних норм на користь міжнародних норм згода на які надана Верховною Радою України визначена у п. 1 ст. 9 Конституції України.

е) визначення відповідальності за деякі міжнародні злочини входить до компетенції міжнародних судових органів, а не національних судів. Практика Нюрнберзького, Токійського трибуналів, Трибуналу по Руанді, колишньої Югославії та інше. З 1998 р. Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію над даними видами злочинів.

Система міжнародного кримінального права як галузі права.

Система цієї галузі МКП знаходиться в процесі становлення.

Система МКП володіє характерними рисами міжнародного права і в той же час має певну специфіку галузі. Вона формувалася при значному впливі внутрішнього кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права і тому має чимало спільного з ними. Тому сьогодні МКП об'єднує міжнародно-правові норми та національні норми, що стосуються відповідних права, а також судоустрою.

Особливості системи сучасного міжнародного кримінального права:

- об'єднує норми національного кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права та судоустрою базуючись на міжнародно-правових нормах;
- принципи і норми, що містить МКП визначають його юридичну природу і відносяться до загальної частини.
- склади злочинів – утворюють особливу частину МКП.
- значна кількість норм стосується процесуально-правових аспектів реалізації МКП, тобто можна говорити про існування міжнародного кримінально-процесуального права.
- статuti міжнародних судів заклали основи міжнародного кримінального судоустрою.

Отже, систему галузевої самостійності міжнародного кримінального права утворюють всі міжнародно-правові норми та рішення міжнародних організацій, що визначають взаємопов'язані предмет, метод і завдання юридичного регулювання. При цьому дана галузь сама по собі продовжує залишатися невід'ємною частиною системи

міжнародного права в цілому.

В теорії пропонувалося розділити систему міжнародного кримінального права на Загальну і Особливу частини.

До *Загальної частини міжнародного кримінального права* відноситься:

- сукупність міжнародно-правових норм і рішень міжнародних організацій, що визначають принципи міжнародного кримінального права;
- поняття і ознаки злочинного діяння, що регламентують питання дії міжнародних актів кримінально-правового характеру;
- а також міжнародно-правові норми, що регулюють настання відповідальності і звільнення від неї.

Особливу частину міжнародного кримінального права становить – сукупність міжнародно-правових норм і рішень міжнародних організацій, в яких визначені ознаки конкретних злочинів з міжнародного кримінального права.

Джерела міжнародного кримінального права.

Міжнародне право є продуктом договорів, конвенцій, судових рішень та звичаїв, що отримали міжнародне визнання або згоду.

Формування системи джерел міжнародного кримінального права як складової частини міжнародного права є дещо складнішим, але в основу покладені положення ст. 38 Статут Міжнародного суду ООН.

Так, традиційно до джерел відносять:

- договори,
- міжнародні звичаї,
- загальні принципи права
- судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів у галузі міжнародного публічного права, як допоміжний засіб.

Звичайно ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН не має вичерпного переліку джерел, а лише обмежує джерела які повинен застосовувати Міжнародний Суд ООН при прийнятті рішень.

Міжнародні договори та міжнародний звичай є найважливішими джерелами міжнародного публічного права, а отже, міжнародного кримінального права.

Конвенції чи договори є більш сучасним і більш обдуманим засобом створення норми, оскільки вони являють собою угоду, досягнуту між державами відповідно до принципу *«pacta sunt servanda»*. Відповідно до Віденської конвенції про право договорів, «кожен діючий договір є обов'язковим для його сторін і повинен виконуватись ними добросовісно».

Прикладами договорів, що мають відношення до міжнародного кримінального права, є Гаазькі конвенції 1907 р.; Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.; Чотири Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи I та II 1977 р.; Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду 1948 року; Римський статут Міжнародного кримінального суду також є багатостороннім договором. Статут Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді та Статут Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії були прийняті згідно з резолюціями Ради VII Безпеки ООН і мають обов'язковий характер для всіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй.

Групи джерел міжнародного кримінального права.

1. *міжнародні договори, що координують діяльність держав у боротьбі зі злочинністю та визначають правовий статус окремих міжнародних організацій*: Статут ООН 1945 р.; Віденська конвенція про міжнародні договори 1969 р.; Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. та інші; Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р;

2. *міжнародні договори, що регламентують співробітництво держав у протидії, запобігання і боротьбі із окремими видами злочинів*:

а) універсальні – Конвенція про рабство 1926 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з підробкою грошових знаків 1929 р.; Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами 1950 р.; Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р.; Конвенція про відкрите море 1958 р. і Конвенція ООН з морського права 1982 р. в частині, що стосується боротьби з морським піратством; Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден 1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р.; Конвенція про психотропні речовини 1971 р.; Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р.; Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, в тому числі дипломатичних агентів, 1973 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.; Конвенція проти тортур і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1985 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р. та інші;

б) регіональні – Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.; Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. та додаткового протоколу до неї 1978 р.; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р.; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р.; Конвенція про кіберзлочинність 2001 та інші;

3. *міжнародно-правові акти, спрямовані на врегулювання відносин співробітництва держав у боротьбі зі злочинами проти миру і безпеки людства а також військовими злочинами*: Угода про судове переслідування і покарання головних військових злочинців у Європі 1945 р. та Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн вісі 1945 р. (Статут Нюрнберзького трибуналу); Статут Токійського міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу 1946 р.; Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що були вчинені на території колишньої Югославії 1993 р.; Статут Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р.; Угода між ООН та Урядом Сьєрра-Леоне про заснування Спеціального суду по Республіці Сьєрра-Леоне 2000 р.; Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та додаткові Протоколи до них від 1977 р.; Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людства 1968 р.; Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів 1974 р.

4. *загальні принципи права* (суверенної рівності держав, обов'язкового виконання договорів, прав людини та інші).

5. міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаний в якості правової норми (opinio juris).

6. резолюції міжнародних органів.

7. допоміжні засоби для визначення норми.

- рішення міжнародних судів.
- резолюції міжнародних органів.
- проекти та коментарі Міжнародної правової комісії.
- проекти та коментарі міжнародних наукових асоціацій.
- рішення національних судів.
- національне законодавство.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Міжнародне кримінальне право – галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якої регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права щодо запобігання, протидії та боротьби із міжнародною злочинністю.

Індивід (особа) може бути пов'язана з міжнародним правом тільки опосередковано, як що взагалі можна було говорити про особу, як суб'єкта міжнародного права того часу, а відповідальність може особа нести тільки за національним законодавством.

Система МКП володіє характерними рисами міжнародного права і в той же час має певну специфіку галузі. Вона формувалася при значному впливі внутрішнього кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права і тому має чимало спільного з ними. Тому сьогодні МКП об'єднує міжнародно-правові норми та національні норми, що стосуються відповідних права, а також судоустрою.

Міжнародне право є продуктом договорів, конвенцій, судових рішень та звичаїв, що отримали міжнародне визнання або згоду. Формування системи джерел міжнародного кримінального права як складової частини міжнародного права є дещо складнішим, але в основу покладені положення ст. 38 Статут Міжнародного суду ООН. Так, традиційно до джерел відносять: договори, міжнародні звичаї, загальні принципи права, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів у галузі міжнародного публічного права, як допоміжний засіб.

2. Дія норм міжнародного кримінального права у просторі і часі.

Проблема дії міжнародного кримінального права – одна з найскладніших і спірних в науці.

Вона включає в себе два основних компоненти: дія в часі і в просторі.

Дія норм міжнародного кримінального права в цілому підпорядковується правилам, загальним для системи міжнародного права.

Як відомо, прийняття норми і набуття чинності – може відбуватися в різні проміжки часу.

Більшість міжнародних договорів містять чітко обумовлені підстави набуття чинності, при яких прийнята міжнародна норма вступає в юридичну силу для держав, які її підписали. Зазвичай юридична обов'язковість норми міжнародного права виникає з моменту її ратифікації, і обумовлена в самому договорі кількістю держав-підписантів.

Щодо, норм міжнародного кримінального права, то вони, за своєю суттю

завжди носять імперативний характер.

Отже, *обов'язковість виникає* тільки в той момент, коли сам договір вступає в силу. Це положення підтверджується Віденською Конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., в якій зазначається, декілька шляхів визначення дати набрання юридичної сили міжнародного договору:

- дата визначається у самому договорі або за домовленістю держав, які брали участь у переговорах;
- при відсутності чітко зазначеної дати або домовленості договір, набирає чинності, після вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору для всіх держав, які брали участь у переговорах;
- якщо держава виражає зроду на участь у міжнародному договорі в будь-яку дату після набуття договором чинності, то останній в цю дату набуває чинності якщо в договорі не передбачається інше.

Разом з тим, набуття чинності міжнародного договору не означає його автоматичної обов'язковості для держав, які його уклали. Як правило, у міжнародному договорі, встановлюється «*кворум*» – визначається необхідна кількість держав, що мають ратифікувати даний договір для набуття юридичної сили. При цьому, для держави-учасниці, яка не ратифікувала даний договір останній не має обов'язкового характеру, а діє як міжнародний звичай, натомість для держав-учасниць, які його ратифікували є таким, що набув чинності. Так, наприклад, державами-підписантами Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 р. є 10 держав у їх числі і Україна. Відповідно до положень ст. 120 Конвенції 2002 р. вона набула чинності на тридцятий день з дати здачі на зберігання депозитарію третьої ратифікаційної грамоти у 2004 р. (грамоти здали Білорусь, Азербайджан, Казахстан) інші держави до цього часу є державами-учасницями, що підписали але, з будь-якої причин, не ратифікували її. Отже, Конвенція 2002 р. має обов'язковий характер тільки для трьох з семи держав.

Для України, як і більшості держав, міжнародний договір набуває чинності не автоматично, а після затвердження (офіційного визнання) відповідного національного органу. Наприклад, ст. 8 Конституції Португалії 1976 р. визначає, що норми міжнародних договорів ратифіковані або схвалені належним чином, набувають чинності після офіційної публікації і їх виконання стає обов'язковим для Португальської держави;

Існує інша ситуація – договір ратифікований державою, але сам по собі не вступив в законну силу, наприклад тому, що не здані до депозитарію передбачена договором необхідна кількість ратифікаційних грамот. Тому договір не є обов'язковим до виконання для всіх держав, що його підписали.

У міжнародній практиці держав щодо дії закону у просторі використовується поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміється правозастосовна діяльність державних органів, сфера дії державної влади.

Юрисдикція у міжнародному кримінальному праві.

В процесі становлення і розвитку міжнародного кримінального права питання щодо відповідальності держав, вищих посадових осіб, за скоєння ними злочинів проти людства, держави вирішувалися шляхом домовленостей між зацікавленими державами і потерпілими. Періодично виникали ідеї до створення міжнародного кримінального суду, але вона не була реалізована через брак державної підтримки.

Види юрисдикції у міжнародному кримінальному праві:

1. Територіальна юрисдикція означає поширення державної влади на всіх осіб, які перебувають на її території.

Територіальна юрисдикція поширюється на осіб незалежно від їхнього громадянства. Усі особи зобов'язані дотримуватися законів цієї держави та підпорядковуватися приписам її державних органів та уповноважених посадових осіб.

Територіальна юрисдикція ґрунтується на територіальному принципі дії норм у просторі. Цей принцип є базисним у міжнародне право і практиці держав. У міжнародних конвенціях постійно наголошується настання відповідальності за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру відповідно до територіального принципу дії закону у просторі.

2. Екстратериторіальна юрисдикція полягає у поширенні правових норм держави на діяння, вчинені за межами цієї держави: на території іноземної держави, у відкритому водному або повітряному просторі, в космосі, Антарктиді.

Злочини традиційно були «локальним явищем» але глобалізація все змінила. Дешеві подорожі, розвиток технологій і телекомунікацій, а також анонімність Інтернету створили можливості для швидкого поширення транснаціональних злочинів, таких як: дитячий секс-туризм, легалізація грошей добутих злочинним шляхом, тероризм та порушення прав людини.

Фундаментальні зміни у функціонуванні взаємовідносин міжнародного співтовариства, зменшили розрив між національним та міжнародним правом. Екстериторіальна юрисдикція знаходяться на перехресті цих систем права.

3. Паралельна юрисдикція полягає у можливості переслідування особи за скоєння серйозних порушень міжнародного гуманітарного права міжнародними і національними судовими органами.

Паралельна юрисдикція передбачається Статутом Міжнародного кримінального суду 1998 р. у преамбулі та ст. 1 Статуту Міжнародного кримінального суду зазначається, що МКС доповнює національні органи кримінальної юстиції. Тому, пріоритет у розгляді справ та кримінальному переслідуванні винних за Статутом належить національному суду держави.

Міжнародний кримінальний суд не може прийняти справу до свого провадження у тих випадках, коли:

а) ця справа розслідується або стосовно неї порушено кримінальне переслідування державою, котра має щодо її юрисдикції, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушити кримінальне переслідування належним чином;

б) справа розслідувана державою, яка має юрисдикцію щодо неї, і ця держава вирішила не порушувати стосовно особи, якої це стосується, кримінального переслідування, за винятком випадків, коли це рішення стало результатом небажання або нездатності держави порушити кримінальне переслідування належним чином (ст. 17).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Проблема дії міжнародного кримінального права – одна з найскладніших і спірних в науці. Вона включає в себе два основних компоненти: дія в часі і в просторі.

Дія норм міжнародного кримінального права в цілому підпорядковується правилам, загальним для системи міжнародного права. Як відомо, прийняття норми і набуття чинності – може відбуватися в різні проміжки часу.

У міжнародній практиці держав щодо дії закону у просторі використовується поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміється правозастосовна діяльність державних органів, сфера дії державної влади. В процесі становлення і розвитку міжнародного кримінального права питання щодо відповідальності держав, вищих посадових осіб, за скоєння ними злочинів проти людства, держави вирішувалися шляхом домовленостей між зацікавленими державами і потерпілими. Періодично виникали ідеї до створення міжнародного кримінального суду, але вона не була реалізована через брак державної підтримки.

Види юрисдикції у міжнародному кримінальному праві: територіальна юрисдикція; екстратериторіальна юрисдикція; паралельна юрисдикція.

3. Система принципів міжнародного кримінального права. Розмежування принципів міжнародного кримінального права за критеріями: джерела і зміст.

Принципи міжнародного кримінального права. Система принципів міжнародного кримінального права. Розмежування принципів міжнародного кримінального права за критеріями: джерела і зміст.

Міжнародне кримінальне право – це система загальновизнаних норм міжнародного права, що забороняють певні категорії поведінки, котрі вважаються тяжкими злочинами; регулює процедуру кримінального переслідування, розслідування, притягнення до відповідальності та покарання винного суб'єкта за скоєння міжнародного суспільно небезпечного діяння.

Припинення порушень серйозних злочинів передбачених нормами міжнародного права є важливим для забезпечення всесвітнього миру, безпеки і поваги прав людини, особливо з огляду на тяжкість певних порушень, кваліфікованих як злочини проти миру, людяності, військові злочини.

Існує кілька основних принципів, на яких базується міжнародне кримінальне право. Враховуючи те, що міжнародні злочини все частіше включають в себе екстериторіальні елементи, та вимагають посилення взаємодії між державами, тому виникає необхідність координації дотримання цих принципів.

Держави здійснюють співробітництво у галузі міжнародного кримінального права дотримуючись власних національних принципів кримінального права та принципів визначених у міжнародних договорах, учасниками яких вони є.

Загальні принципи міжнародного кримінального права – це ключові норми побудови системи, що складають основи та умови кримінальної відповідальності за вчинення злочинів відповідно до міжнародного права.

Звичайне міжнародне право

Принцип незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства.

– збільшення кількості держав, які у своєму кримінальному законодавстві передбачили незастосовність терміну давності до цих злочинів;

– кодифікація цього поняття у ст. 29 Статуту МКС, який його розробники вважали вирішальним для запобігання безкарності за ці злочини.

Nullum crimen, nulla poena sine lege

Також відомий як принцип законності, цей принцип, який закріплений,

наприклад, у ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, передбачає, що ніхто не може бути засуджений або покараний за дію чи бездіяльність, що не становлять кримінальне правопорушення за національним або міжнародним правом на момент його вчинення. Водночас, даний принцип передбачає, що не може бути накладено покарання, важче, ніж те, яке застосовувалося на момент вчинення кримінального правопорушення. Метою цього принципу є забезпечення законодавством конкретних і передбачуваних наслідків за скоєння особою суспільно небезпечного діяння, тобто особа може передбачити правові наслідки своїх неправомірних дій.

Статут МКС містить аналогічне положення про принцип законності (ст. 22).

Принцип відсутності зворотної сили. Даний принцип пов'язаний з принципом законності конкретності та заборонаю аналогії. Принцип відсутності зворотної сили передбачає, що діяння стає суспільно небезпечним після визнання його як кримінально караного, шляхом прийняття відповідного закону і не може застосовуватися до подій, що відбулися до його прийняття.

Принцип конкретності вимагає, щоб визначення забороненого діяння було достатньо точним,

Заборона аналогії вимагає суворого тлумачення визначення.

Ne bis in idem.

Жодну людину не можна судити чи карати більше одного разу за одне й те саме правопорушення. Це гарантує справедливість для підсудних, оскільки вони можуть бути впевнені, що вирок буде остаточним, і захищає від свавільного або зловмисного переслідування як на національному, так і на міжнародному рівні. Крім того, цей принцип спрямований на те, щоб розслідування та судові переслідування проводилися ретельно.

ВИСНОВОК ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Міжнародне кримінальне право – це система загальновизнаних норм міжнародного права, що забороняють певні категорії поведінки, котрі вважаються тяжкими злочинами; регулює процедуру кримінального переслідування, розслідування, притягнення до відповідальності та покарання винного суб'єкта за скоєння міжнародного суспільно небезпечного діяння.

Існує кілька основних принципів, на яких базується міжнародне кримінальне право. Враховуючи те, що міжнародні злочини все частіше включають в себе екстериторіальні елементи, та вимагають посилення взаємодії між державами, тому виникає необхідність координації дотримання цих принципів.

Загальні принципи міжнародного кримінального права – це ключові норми побудови системи, що складають основи та умови кримінальної відповідальності за вчинення злочинів відповідно до міжнародного права.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

1. Міжнародне кримінальне право – галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якої регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права щодо запобігання, протидії та боротьби із міжнародною злочинністю.

Індивід (особа) може бути пов'язана з міжнародним правом тільки опосередковано, як що взагалі можна було говорити про особу, як суб'єкта міжнародного права того часу, а відповідальність може особа нести тільки за

національним законодавством.

Система МКП володіє характерними рисами міжнародного права і в той же час має певну специфіку галузі. Вона формувалася при значному впливі внутрішнього кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права і тому має чимало спільного з ними. Тому сьогодні МКП об'єднує міжнародно-правові норми та національні норми, що стосуються відповідних права, а також судоустрою.

Міжнародне право є продуктом договорів, конвенцій, судових рішень та звичаїв, що отримали міжнародне визнання або згоду. Формування системи джерел міжнародного кримінального права як складової частини міжнародного права є дещо складнішим, але в основу покладені положення ст. 38 Статут Міжнародного суду ООН. Так, традиційно до джерел відносять: договори, міжнародні звичаї, загальні принципи права, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів у галузі міжнародного публічного права, як допоміжний засіб.

2. Проблема дії міжнародного кримінального права – одна з найскладніших і спірних в науці. Вона включає в себе два основних компоненти: дія в часі і в просторі. Дія норм міжнародного кримінального права в цілому підпорядковується правилам, загальним для системи міжнародного права. Як відомо, прийняття норми і набуття чинності – може відбуватися в різні проміжки часу.

У міжнародній практиці держав щодо дії закону у просторі використовується поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміється правозастосовна діяльність державних органів, сфера дії державної влади. В процесі становлення і розвитку міжнародного кримінального права питання щодо відповідальності держав, вищих посадових осіб, за скоєння ними злочинів проти людства, держави вирішувалися шляхом домовленостей між зацікавленими державами і потерпілими. Періодично виникали ідеї до створення міжнародного кримінального суду, але вона не була реалізована через брак державної підтримки.

Види юрисдикції у міжнародному кримінальному праві: територіальна юрисдикція; екстратериторіальна юрисдикція; паралельна юрисдикція.

3. Міжнародне кримінальне право – це система загальновизнаних норм міжнародного права, що забороняють певні категорії поведінки, котрі вважаються тяжкими злочинами; регулює процедуру кримінального переслідування, розслідування, притягнення до відповідальності та покарання винного суб'єкта за скоєння міжнародного суспільно небезпечного діяння.

Існує кілька основних принципів, на яких базується міжнародне кримінальне право. Враховуючи те, що міжнародні злочини все частіше включають в себе екстериторіальні елементи, та вимагають посилення взаємодії між державами, тому виникає необхідність координації дотримання цих принципів.

Загальні принципи міжнародного кримінального права – це ключові норми побудови системи, що складають основи та умови кримінальної відповідальності за вчинення злочинів відповідно до міжнародного права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові поняття, предмет, система та джерела міжнародного кримінального права. У зв'язку з цим, під час підготовки до семінарського заняття відпрацювати наступні питання:

1. Предмет і методи міжнародного кримінального права.
2. Принципи міжнародного кримінального права.
3. Поняття юрисдикції. Види юрисдикції.

4. Види імунітетів відповідно до норм міжнародного права.
5. Міжнародно-правові норми про імунітет в кримінальній юрисдикції.

ТЕМА 2.

ЗЛОЧИНИ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ, СУТЬ І СИСТЕМА

(2 години)

План:

1. Поняття, види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права.
2. Поняття та класифікація міжнародних злочинів.
3. Поняття та класифікація злочинів міжнародного характеру.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т.Л. Сироїд, О.А. Гавриленко, Л.О. Фоміна; за заг. ред. Т.Л. Сироїд. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 494 с.
3. Драгоненко А.О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки. Серія : Право*. 2022. № 12. С. 151-157.
4. Леган І.М. Геноцид як злочин проти безпеки людства відповідно до міжнародного кримінального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 1 (48). С. 89-91.
5. Елементи злочинів відтворено з Офіційних записів Асамблеї учасників Римського статуту Міжнародного кримінального суду, перша сесія, Нью-Йорк, 3–10 вересня 2002 року (публікація ООН, № E.03.V.2 з поправками), частина II.В. Елементи злочинів, прийняті 2010 року на Конференції, відповідно до офіційних протоколів Конференції з перегляду Римського статуту, Міжнародний кримінальний суд, Кампала, 31 травня – 11 червня 2010 року (Міжнародний кримінальний суд, публікація, RC/11). <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ElementsOfCrimesEng.pdf>.
6. Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства, 1968 р.
7. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, 1979 р.
8. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних судів, 1970 р.
9. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р.
10. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 р.
11. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 р.
12. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 р.
13. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 р.
14. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р.
15. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, 1949 р.

16. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, 1999 р.

17. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у магістрів систему знань щодо поняття, види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права, класифікація міжнародних злочинів та класифікація злочинів міжнародного характеру.

1. Поняття, види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права.

Злочин, будучи водночас і соціальним явищем і юридичним фактом, відноситься до одних з основних понять кримінального права. Визначення загального поняття злочину, без сумніву, одна з усталених традицій вітчизняного правотворчості.

Сучасне *міжнародне кримінальне право*, повною мірою відчувши на собі вплив внутрішнього (національного) кримінального права, має з останнім багато спільних рис. Так само як і внутрішнє кримінальне право, міжнародне кримінальне право встановлює відповідальність за злочини. У той же час воно володіє і своїми специфічними особливостями. На відміну від національного кримінального права, в міжнародному кримінальному праві на нормативному рівні дефініція «**злочин**» відсутня.

Мабуть, таке положення не в останню чергу можна пояснити відсутністю однаковості в питанні про застосовуваної термінології як на нормативному, так і на доктринальному рівні. Зустрічаються терміни: «*міжнародні злочини*», «*злочини проти міжнародного права*», «*злочини за міжнародним правом*», «*міжнародно-правові злочину*», «*злочини проти миру і безпеки людства*», «*злочини, що викликають серйозну заклопотаність всього міжнародного співтовариства*». Досить широкого поширення набули терміни «*злочини проти міжнародного права*» (*crime against international law*), «*злочин згідно з міжнародним правом*», «*злочин за міжнародним правом*» (*crime under international law*).

Деяка схожість перерахованих термінів не повинно вводити в оману: під ними часом розуміються різні види злочинів. На цей рахунок суперечки ведуться про змістовну сторону зазначених злочинів, так як їх правової ознака може становити основу їх загального визначення. Наявні в літературі дефініції теж не відрізняються одноманітністю і не повною мірою відображають сутність усіх видів злочинів з міжнародного права.

Міжнародними злочинами визнаються особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположні значення для забезпечення миру, захисту особи і життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства в цілому.

Інші визначають злочин в міжнародному праві як «порушує світової правопорядок, винне вчинене особою діяння, протиправність якого і відповідальність за яке встановлено в міжнародному кримінальному праві».

Гранично широке, розлого-описову визначення поняття міжнародного злочину дає Н.І. Костенко. Він розглядає його як «серйозні порушення міжнародного зобов'язання, що має насущне значення для підтримки міжнародного миру і безпеки,

такого як заборона на агресію, міжнародний тероризм, серйозні порушення міжнародного зобов'язання, що має насущне значення для гарантування права на самовизначення народів, такого як заборона встановлення або нав'язування за допомогою сили колоніальної держави і серйозні порушення в широких масштабах міжнародного зобов'язання, що має насущне значення для гарантування недоторканності особи, такого як заборона рабства, геноциду і апартеїду, які спрямовані проти народу і всього міжнародного співтовариства і визнаються державами злочинними, боротьба проти яких регулюється багатосторонніми договорами, які посягають на нормальні відносини між основними суб'єктами міжнародного права, що завдають шкоди мирному співробітництву в політичній, економічній, соціально-культурній, науково-технічній та іншій діяльності».

На думку П.С. Дагель, *міжнародні злочини* – це найбільш небезпечні посягання, що володіють наступними особливостями: спрямованість не проти окремих осіб, а проти цілих народів; підрив основ мирного співіснування і співробітництва держав, миру і безпеки народів; вчинення офіційними особами, що діють від імені держави, або з відома даних осіб; встановлення відповідальності в нормах міжнародного права з одночасним супроводом міжнародноправовою відповідальністю держави, від імені якого діяли дані особи, або які були зобов'язані присікти ці дії.

До речі, Є.В. Попаденко формулює дефініцію «*злочин в міжнародному кримінальному праві*» як порушує міжнародний правопорядок, винне вчинене особою діяння, протиправність якого і відповідальність за яке встановлено нормами міжнародного кримінального права.

Необхідність розробки і прийняття універсального визначення злочину в міжнародному кримінальному праві визнається багатьма вченими-міжнародниками, що займаються проблемою боротьби з даного роду злочинами. На їхню думку, через його відсутність завдання запобігання, припинення і покарання злочинів міжнародного характеру істотно ускладнюються. Як наголошується в ряді документів ООН, «основною проблемою, яка існує щодо питання про злочини міжнародного характеру, є відсутність єдиного критерію, що дозволяє виявити основні складові елементи визначення поняття» злочин міжнародного характеру». На цю обставину звертається увага і в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 42/159 від 7 грудня 1987 р.

Разом з тим в міжнародних нормативних актах можна виявити визначення «міжнародного злочину», зміст якого дозволяє виявити деякі характеристики, властиві і даному виду злочинів в цілому.

Стосовно до відповідальності держав – суб'єктів міжнародного права спроба закріплення основних елементів міжнароднопротиправного діяння була зроблена в ст. 19 проекту статей «*Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння*»¹, прийнятого Комісією міжнародного права ООН. Комісією було вироблено визначення, яке і внесено в проект: «Міжнародно-протиправне діяння, що у результаті порушення державою міжнародного зобов'язання, настільки основного для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, що його порушення розглядається як злочин міжнародним співтовариством у цілому, становить міжнародний злочин»².

¹ Див. : додаток до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 56/589 від 12 грудня 2001 р.

² Сама резолюція 56/589 від 12 грудня 2001 цього визначення не містила. У ній лише вказувалося, що «кваліфікація діяння держави як міжнародно-протиправного визначається міжнародним правом.

Ознаки міжнародного злочину дещо відрізняються від традиційних класичних ознак злочину і, більше того, не носять певного галузевого характеру, являючи собою сукупність положень міжнародного і кримінального права, що додатково підтверджує комплексну природу даного інституту.

Проте наявна в міжнародному кримінальному праві характеристика конкретних видів злочинів дає певну можливість для виділення основних рис, притаманних загальному поняттю злочину в міжнародному праві.

До цих рис (ознаками) слід віднести суспільну небезпеку, протиправність, винність і караність.

Суспільна небезпека злочинів у міжнародному кримінальному праві, так само як і в національному кримінальному праві, визначається їх здатністю заподіювати шкоду охоронюваним об'єктам. В цілому можна стверджувати, що вони становлять підвищену небезпеку для людства, нормальних відносин між державами. У той же час слід зазначити, що ступінь суспільної небезпеки цих злочинів може істотно відрізнятися. Так, наприклад, непорівнянні за ступенем суспільної небезпеки геноцид і ненадання капітаном судна допомоги потерпілим. При цьому обидва ці діяння розглядаються як злочинні з міжнародного кримінального права. Характер суспільної небезпеки злочинів з міжнародного кримінального права також украй неоднорідний. Це пояснюється тим, що безпосередні об'єкти цих злочинів також дуже різняться за своїм змістом.

Відповідно до принципу «немає злочину без вказівки на те в законі», що минає своїм корінням в римську юридичну практику, ніхто не може бути притягнутий до міжнародної кримінальної відповідальності за діяння, яке не було злочином з міжнародного кримінального права на момент його вчинення. Цей принцип є і принципом міжнародного права. У ст. 22 Римського статуту МКС говориться, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за названою Статутом, якщо тільки відповідне діяння в момент його вчинення не утворює злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Таким чином, обов'язковою ознакою будь-якого злочину з міжнародного кримінального права є його **протиправність**, що означає, що дане діяння повинно бути прямо заборонено нормами чинного міжнародного кримінального права, що виключає його застосування за аналогією.

Що стосується **винуватості**, то її, безсумнівно, можна встановити, аналізуючи склади конкретних злочинів. При цьому слід зазначити, що закріплення психічного ставлення суб'єкта до скоєного в міжнародному кримінальному праві також дуже специфічне. Такими поняттями, як **«умисел»** або **«необережність»**, відомими вітчизняному кримінальному законодавству, міжнародне кримінальне право, як правило, не оперує. Проте умисний характер багатьох злочинів очевидний, оскільки для їх опису використовуються такі терміни, як **свідомість, навмисність або вольовий характер** (*conscious, intentional or volitional acts*). У ряді випадків використовується термін **«спеціальний намір»** (*dolus specialis*).

Караність як ознаку злочину слід розглядати, скоріше, як невідворотність відповідальності, ніж як передумовленість певного покарання за злочинне діяння в санкції норми міжнародного кримінального права. Більшість джерел міжнародного кримінального права караність діянь визначають лише в найзагальнішому вигляді. У цьому в черговий раз проявляється особливість змісту міжнародного кримінального права, яке в більшості випадків **«делегує»** право встановлення конкретних видів і

На таку кваліфікацію не впливає кваліфікація цього діяння як правомірного по внутрішньому праву».

розмірів покарання національного кримінального законодавства. Разом з тим у деяких документах можна зустріти положення, що регламентують застосування певних заходів покарання за скоєні міжнародні злочини. Так, у ст. 77 Римського статуту МКС встановлені в якості основних покарань за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, позбавлення волі на строк до 30 років і довічне позбавлення волі, а в якості додаткових – штраф і конфіскація доходів, майна та активів, одержаних внаслідок вчинення злочину.

Види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права.

I. Злочини проти миру:

1. Агресія (агресивна війна);
2. Незаконний обіг зброї масового ураження (розробка, виробництво, накопичення, придбання, збут зброї масового ураження, забороненої міжнародним договором);
3. Напад на осіб чи установи, які користуються міжнародним захистом.

II. Злочини проти безпеки людства:

1. Геноцид;
2. Екоцид (широкомасштабний агресивний вплив на навколишнє середовище, можливим наслідком якого є настання екологічної катастрофи);
3. Апартеїд (дії, що здійснюються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою).

III. Військові злочини:

1. Застосування заборонених засобів і методів ведення війни, що здійснюється в ході збройних конфліктів міжнародного характеру (жорстоке поводження з цивільним населенням і військовополоненими; депортація цивільного населення; розграбування національного майна на окупованій території, застосування у збройному конфлікті засобів і методів, заборонених міжнародним договором, застосування зброї масового ураження, забороненого міжнародним договором).
2. Застосування заборонених засобів і методів ведення війни, що здійснюється в ході збройних конфліктів неміжнародного характеру.
3. Найманство (вербування, навчання, фінансування і використання у збройному конфлікті найманця; участь самого найманця у збройному конфлікті).

IV. Злочини, що посягають на свободу людини.

- #### **V. Злочини проти основ громадської безпеки.**
1. Міжнародний тероризм;
 2. Злочини проти безпеки морського судноплавства;
 3. Незаконний обіг ядерного матеріалу.

VI. Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі.

1. Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин;
2. Посягання на культурні цінності народів (головним чином під час збройних конфліктів);
3. Незаконний обіг порнографічної продукції.

VII. Злочини проти світової фінансово-економічної системи.

VIII. Корупційні та інші посадові злочини.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Злочин в міжнародному кримінальному праві як порушує міжнародний правопорядок, винне вчинене особою діяння, протиправність якого і відповідальність за яке встановлено нормами міжнародного кримінального права.

Ознаки міжнародного злочину дещо відрізняються від традиційних класичних ознак злочину і, більше того, не носять певного галузевого характеру, являючи собою сукупність положень міжнародного і кримінального права, що додатково підтверджує комплексну природу даного інституту. Проте наявна в міжнародному кримінальному праві характеристика конкретних видів злочинів дає певну можливість для виділення основних рис, притаманних загальному поняттю злочину в міжнародному праві. До цих рис (ознаками) слід віднести суспільну небезпеку, протиправність, винність і караність.

Види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права поділяються на: I. Злочини проти миру; II. Злочини проти безпеки людства; III. Військові злочини; V. Злочини проти основ громадської безпеки; VI. Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі; VII. Злочини проти світової фінансово-економічної системи; VIII. Корупційні та інші посадові злочини.

2. Поняття та класифікація міжнародних злочинів.

Отже на сьогоднішній день не існує загальновизнаної класифікації злочинів у міжнародному кримінальному праві. Це можна пояснити, зокрема, комплексним, «змішаним» характером природи самого міжнародного кримінального права, безліч визначень якого наводиться залежно від наявного контексту, що робить малопродуктивним пошуки універсальної дефініції.

Водночас найбільш поширеною є класифікація, в рамках якої виділяються два основних види злочинів: міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру.

Міжнародні злочину, незважаючи на обмежену поширеність, володіють найбільшою небезпекою для миру і безпеки людства. Спочатку класифікація цього різновиду міжнародної злочинності була проведена в ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу: злочини проти миру, військові злочини і злочини проти людства. Після Нюрнберзького процесу і створення ООН робота з розвитку нормативної бази, необхідної для боротьби зі злочинами проти миру і безпеки людства, продовжилася. 21 листопада 1947 Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Резолюція 177 про утворення Комісії міжнародного права. Цієї Комісії були дані два доручення: по-перше, сформулювати принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і що знайшли вираження у його вироку; по-друге, скласти проект Кодексу законів про злочин проти миру і безпеки людства, ясно вказавши місце, яке має бути відведено цим принципам. Основні злочини проти миру і безпеки людства увійшли в юрисдикцію міжнародних трибуналів, заснованих резолюціями Ради Безпеки ООН для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення гуманітарного міжнародного кримінального права - на території колишньої Югославії (від 22 лютого 1993) та за аналогічні злочини на території Руанди і сусідніх з нею держав (від 8 листопада 1994).

Окрім, цього 17 липня 1998 в Римі відбулася Дипломатична конференція за участю представників 160 держав – членів ООН. Підсумком даної Конференції стало прийняття Римського статуту про заснування Міжнародного кримінального суду, уповноваженого в якості постійно діючого судового органу відправляти правосуддя у відношенні осіб, відповідальних за вчинення злочинів проти миру і безпеки людства.

Так, у відповідності зі ст. 5 цього Статуту юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на найсерйозніші злочини, що викликають

заклопотаність всього міжнародного співтовариства, а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії. Римський статут МУС не просто кодифікував вже апробовані в міжнародному кримінальному праві норми про відповідальність за злочини проти миру і безпеки людства. Ці норми одержали в Статуті подальший розвиток, перелік злочинів збільшився, зокрема була виділена нова категорія військових злочинів – проти культурних цінностей.

В цілому можна стверджувати, що закріплені в Римському статуті МУС склади міжнародних злочинів ґрунтуються на сучасних нормах договірного і звичайного міжнародного права і враховують практику міжнародних трибуналів. Тому до них цілком можна застосувати і назва *«злочину за загальним міжнародним правом»*.

Таким чином міжнародні злочини скоюються державами в особі їх керівників, інших відповідальних посадових осіб. Отже, вчинення міжнародного злочину тягне як відповідальність держави, так і відповідальність конкретних винних індивідів, що діяли від імені держави. Так, норма міжнародного права, яка забороняє агресію, застосовується до дій держави. Однак держава може вчинити злочин агресії тільки за допомогою дій окремих осіб. Таким чином, порушення державою відповідної норми є підставою виникнення міжнародно-правовою відповідальності держави та кримінальної відповідальності індивідів, що діють від імені держави, винних у плануванні, підготовці, проведенні агресії.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ.

Зокрема, найбільш поширеною є класифікація, в рамках якої виділяються два основних види злочинів: міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру. Міжнародні злочини, незважаючи на обмежену поширеність, володіють найбільшою небезпекою для миру і безпеки людства. Таким чином міжнародні злочини скоюються державами в особі їх керівників, інших відповідальних посадових осіб. Отже, вчинення міжнародного злочину тягне як відповідальність держави, так і відповідальність конкретних винних індивідів, що діяли від імені держави. Так, норма міжнародного права, яка забороняє агресію, застосовується до дій держави. Однак держава може вчинити злочин агресії тільки за допомогою дій окремих осіб.

3. Поняття та класифікація злочинів міжнародного характеру.

Важливою складовою частиною розглянутої злочинності є злочини міжнародного характеру. До них, на відміну від міжнародних злочинів, які загрожують загальному миру і глобально порушують світовий порядок, відносять посягання, що зачіпають приватні аспекти міждержавних відносин, такі як міжнародний тероризм, рабство і работоргівля, підробка грошових знаків та їх розповсюдження, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, поширення порнографії, злочини у сфері нелегальної імміграції, піратство та ін. За своєю юридичною природою злочини міжнародного характеру є загальнокримінальними, щодо яких держави уклали міжнародні угоди. Сфера кримінальної відповідальності за їх вчинення обмежена юрисдикцією беруть участь у відповідній конвенції держав. Положення міжнародних конвенцій зобов'язують ввести в національне кримінальне право беруть участь у конвенціях держав склади злочинів, передбачених конвенціями. Таким чином, кримінальна відповідальність за вчинення аналізованих злочинів буде наступати за національною карному праву держави - учасниці конвенції. Невипадково тому в науці кримінального права ці злочини називають

також конвенційними. Конвенційні злочину в даний час не є кодифікованими. За основу їх класифікації в літературі зазвичай береться об'єкт злочинного посягання, оскільки інший традиційний критерій – суспільна небезпека характерний тільки для вітчизняного кримінального права.

Підрозділяють всі конвенційні злочину на п'ять груп:

1) злочини, що є проявом міжнародного тероризму (захоплення повітряних суден та інші незаконні дії, спрямовані проти безпеки цивільної авіації; захоплення заручників; злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом; незаконні захоплення і використання ядерного матеріалу; піратство та інші незаконні акти, спрямовані проти безпеки морського судноплавства);

2) злочини, що посягають на свободу людини (рабство і работоргівля; торгівля жінками та дітьми);

3) злочини, що посягають на громадську, в тому числі і економічну, безпеку (забруднення навколишнього середовища; незаконне придбання та зберігання вогнепальної зброї; дорожньо-транспортні злочини; хуліганську поведінку під час спортивних заходів; зіткнення морських суден і ненадання допомоги на морі; розрив або пошкодження морського кабелю);

4) злочини, що посягають на здоров'я населення і громадську мораль (незаконні виробництво та обіг наркотичних засобів і психотропних речовин; посягання на культурні цінності народів; розповсюдження порнографії);

5) злочини економічного характеру (підробка грошових знаків; легалізація злочинних доходів; злочини, що здійснюються у виключній економічній зоні; злочини, що здійснюються на континентальному шельфі).

Деякі вчені називають чотири групи таких злочинів, в останній з яких виділяють і підгрупи:

1) злочини проти прав і свобод особистості (рабство і работоргівля; викрадення та інше насильницьке зникнення людей, торгівля і незаконна вербування людей; нелегальна еміграція і імміграція; експлуатація проституції; катування та інші жорстокі, що принижують людську гідність види звернень і покарань);

2) економічні злочини (легалізація доходів від злочинної діяльності (відмивання); фальшивомонетництво (підробка грошових знаків); незаконне використання чужого товарного знака, знака обслуговування і найменування місця походження товару);

3) корупційні злочини (одержання хабарів; дача хабарів; комерційний підкуп);

4) злочини проти громадської безпеки:

а) злочини проти громадської безпеки (участь в організованій злочинній групі; піратство; незаконний обіг вогнепальної зброї; хуліганство);

б) транспортні та пов'язані з транспортом злочину (зіткнення морських суден; ненадання допомоги на морі; розрив і ушкодження телеграфного кабелю і трубопроводів; дорожньо-транспортні злочини);

в) екологічні злочини і злочини, що здійснюються у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі (екологічні злочини; злочини, що здійснюються у виключній економічній зоні; злочини, що здійснюються на континентальному шельфі);

г) злочини проти здоров'я і суспільної моралі (незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин; розповсюдження порнографії);

д) посягання на культурну спадщину народів (знищення або пошкодження культурних цінностей народів; неповернення культурних цінностей).

Виділяють водночас п'ять груп злочинів міжнародного характеру:

1) злочини, що є проявом міжнародного тероризму:

- Злочини і деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден;
- Незаконне захоплення повітряних суден;
- Захоплення заручників;
- Злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів;

– Злочини, пов'язані з ядерними матеріалами;

– Фінансування тероризму.

2) злочини, що посягають на свободу людини:

- Рабство і работоргівля;
- Викрадення і інше насильницьке зникнення людей;
- Торгівля жінками та дітьми (без мети звернення в рабство);
- Катування та інші жорстокі принижують людську гідність види поводження і покарань.

3) злочини, що посягають на громадську економічну безпеку:

- Екологічні злочини;
- Незаконне придбання та зберігання вогнепальної зброї;
- Дорожньо-транспортні злочини;
- Хуліганську поведінку під час спортивних заходів;
- Зіткнення морських суден і ненадання допомоги на морі;
- Розрив або пошкодження підводного кабелю.

4) злочини, що посягають на здоров'я населення і громадську мораль:

- Незаконні виробництво та обіг наркотичних засобів і психотропних речовин;
- Посягання на культурні цінності народів;
- Поширення порнографії.

5) злочини економічного характеру:

- Підробка грошових знаків (фальшивомонетництво);
- Легалізація злочинних доходів;
- Злочини, що здійснюються у виключній економічній зоні;
- Злочини, що здійснюються на континентальному шельфі.

Так, запропоновані названими та іншими авторами угруповання злочинів міжнародного характеру мають, звичайно, під собою певні підстави, але тим не менш до них (як і до більшості подібних класифікацій) слід ставитися з певною часткою умовності, оскільки виступати в якості точного, єдиного і вичерпного критерію для класифікації цих злочинів об'єкт не може.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. в науковий обіг було введено поняття **«транснаціональне злочин»**, яке стало розглядатися в якості елемента, складової частини сучасної міжнародної злочинності. Відомо воно і міжнародному праву. У ст. 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р злочин визначено як транснаціональне, якщо:

«а) він вчинений у більш ніж одній державі;

б) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;

с) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або

д) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі».

Дійсно, сучасна загальнокримінальної злочинність досить рідко обмежує себе рамками однієї держави, без особливих зусиль долаючи кордони і зачіпаючи при цьому інтереси кількох держав. У зв'язку з цим виникає проблема відмежування її від злочинів міжнародного характеру. Цим питанням задаються і інші дослідники.

Видається, що ознака територіальної поширеності сам по собі ще не означає автоматичну трансформацію транснаціональних злочинів у злочини міжнародного характеру. Наявність так званого іноземного елемента, безумовно, надає содеянному міжнародне зміст. Однак надати тим чи іншим діям характер злочинів міжнародного характеру може тільки відповідний джерело кримінально-правової заборони (заборон), дійсно манливого (тягнуть) відповідальність за них. В іншому випадку всі злочини, при розслідуванні та судовому розгляді яких потрібна взаємна допомога, слід розглядати як злочини міжнародного характеру, а це не так. «Іноземний елемент» – така ознака злочину, міжнародне зміст якого визначається тільки у зв'язку з тим, що співучасники, наприклад, мають різне громадянство, потерпілий – іноземний громадянин і т.д. Подібні злочини, звичайно, зачіпають інтереси декількох держав, але до предмета міжнародного кримінального права можуть ставитися тільки в тому випадку, якщо передбачені у відповідних конвенціях. Отже, ототожнювати поняття «злочин міжнародного характеру» і «транснаціональне злочин» не слід. Останнє не обов'язково може відноситися до конвенційним злочинів.

Таким чином, оптимальною нам бачиться двухзвенная структура злочинів у міжнародному кримінальному праві, що включає міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру.

ВИСНОВОК ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Важливою складовою частиною розглянутої злочинності є злочини міжнародного характеру. До них, на відміну від міжнародних злочинів, які загрожують загальному миру і глобально порушують світовий порядок, відносять посягання, що зачіпають приватні аспекти міждержавних відносин, такі як міжнародний тероризм, рабство і работоргівля, підробка грошових знаків та їх розповсюдження, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, поширення порнографії, злочини у сфері нелегальної імміграції, піратство та ін. За своєю юридичною природою злочини міжнародного характеру є загальнокримінальними, щодо яких держави уклали міжнародні угоди. Сфера кримінальної відповідальності за їх вчинення обмежена юрисдикцією беруть участь у відповідній конвенції держав.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

1. Злочин в міжнародному кримінальному праві як порушує міжнародний правопорядок, винне вчинене особою діяння, протиправність якого і відповідальність за яке встановлено нормами міжнародного кримінального права. Ознаки міжнародного злочину дещо відрізняються від традиційних класичних ознак злочину і, більше того, не носять певного галузевого характеру, являючи собою сукупність положень міжнародного і кримінального права, що додатково підтверджує комплексну природу даного інституту. Проте наявна в міжнародному кримінальному праві характеристика конкретних видів злочинів дає певну можливість для виділення основних рис, притаманних загальному поняттю злочину в міжнародному праві. До цих рис (ознаками) слід віднести суспільну небезпеку, протиправність, винність і караність.

Види злочинів відповідно до міжнародного кримінального права поділяються на: I. Злочини проти миру; II. Злочини проти безпеки людства; III. Військові злочини; V. Злочини проти основ громадської безпеки; VI. Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі; VII. Злочини проти світової фінансово-економічної системи; VIII. Корупційні та інші посадові злочини.

2. Зокрема, найбільш поширеною є класифікація, в рамках якої виділяються два основних види злочинів: міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру. Міжнародні злочину, незважаючи на обмежену поширеність, володіють найбільшою небезпекою для миру і безпеки людства. Таким чином міжнародні злочини скоюються державами в особі їх керівників, інших відповідальних посадових осіб. Отже, вчинення міжнародного злочину тягне як відповідальність держави, так і відповідальність конкретних винних індивідів, що діяли від імені держави. Так, норма міжнародного права, яка забороняє агресію, застосовується до дій держави. Однак держава може вчинити злочин агресії тільки за допомогою дій окремих осіб.

3. Важливою складовою частиною розглянутої злочинності є злочини міжнародного характеру. До них, на відміну від міжнародних злочинів, які загрожують загальному миру і глобально порушують світовий порядок, відносять посягання, що зачіпають приватні аспекти міждержавних відносин, такі як міжнародний тероризм, рабство і работоргівля, підробка грошових знаків та їх розповсюдження, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, поширення порнографії, злочини у сфері нелегальної імміграції, піратство та ін. За своєю юридичною природою злочини міжнародного характеру є загальнокримінальними, щодо яких держави уклали міжнародні угоди. Сфера кримінальної відповідальності за їх вчинення обмежена юрисдикцією беруть участь у відповідній конвенції держав.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

1. Ознаки злочину у міжнародному кримінальному праві.
2. Склад злочину в міжнародному кримінальному праві.
3. Співучасть у злочинів в міжнародному кримінальному праві.
4. Незакінчений злочин у міжнародному кримінальному праві.
5. Поняття кримінальної відповідальності в міжнародному кримінальному праві.

ТЕМА 3.
ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У БОРОТЬБИ
З МІЖНАРОДНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ.

(2 години)

План:

1. Генеза, поняття і значення інституту екстрадиції (видачі злочинців).
2. Міжнародно-правове регулювання інституту екстрадиції.
3. Принципи національного законодавства, що регулює інститут видачі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова: навчальний посібник / [В.С. Березняк, Н.В. Павлова, Н.К. Паустовська, В.М. Федченко, Л.А. Філянїна]. Київ: Алерта, 2020. 310 с.
3. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя: підручник. / Тертишник В.М. та ін.; за заг. ред. д.ю.н. проф. В.М. Тертишника та докт. Наук держ. упр., професора В.В. Ченцова. Київ: Алерта, 2021. 276 с.
4. Конвенція про передачу засуджених осіб, 1983 р.
5. Європейська конвенція про взаємну допомогу з питань карних справ, 1959 р.
6. Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, 1978 р.
7. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, 2001 р.
8. Європейська конвенція про передачу кримінальних справ, 1972 р.
9. Європейська конвенція про видачу правопорушників, 1957 р.
10. Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1975 р.
11. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1978 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у магістрів систему знань щодо поняття і значення інституту екстрадиції, видачі злочинців, міжнародно-правове регулювання інституту екстрадиції та принципи національного законодавства, що регулює інститут видачі.

- 1. Генеза, поняття і значення інституту екстрадиції (видачі злочинців).**

Так, у юридичній літературі питанням екстрадиції завжди приділялася велика увага. Одні вчені визнають, що видача – це особливий вид правової допомоги, інші – окремий від правової допомоги у кримінальних справах, не пов'язаний з нею правовий інститут.

Таким чином оскільки екстрадиція здійснюється з метою кримінального переслідування або виконання вироку, то в даний час прийнято виділяти і її види:

1. видачу обвинуваченого;
2. видачу засудженого.

Таке поняття як **видача особи (екстрадиція)** — видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (частина 1 статті 541 КПК України).

Міжнародна правова допомога — це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (частина 1 статті 541 КПК України).

Компетентний орган — це орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з цим розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (частина 1 статті 541 КПК України).

Таким чином підставими застосування є запит про **видачу особи (екстрадицію)** направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Екстрадиція включає:

1. офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи;
2. перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (частина 1 статті 573 КПК України).

Виходячи зі змісту статті 574 КПК України, видачі підлягають такі категорії осіб:

- підозрювані під час провадження на стадії досудового розслідування;
- обвинувачені (засуджені) у провадженнях на стадії судового розгляду або виконання вироку.

Відповідно до статті 2 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. особу, засуджену на території однієї держави, може бути передано на територію іншої держави для відбування призначеного їй покарання.

Договірні держави зобов'язуються видавати одна одній всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про взяття під варту (стаття 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р.

Видача обвинуваченого проводиться для здійснення відносно нього кримінального переслідування, що представляє собою процесуальну діяльність,

реалізовану стороною обвинувачення з метою викриття цієї особи у вчиненні злочину.

Видача засудженого здійснюється для виконання призначеного йому покарання, що представляє собою врегульований нормами кримінально-виконавчого права порядок застосування заходів державного примусу, що виражається в комплексі обмежень прав і свобод засудженого.

Видача злочинця може бути:

- Договірної - юридичною підставою є міжнародний договір, або бездоговорной, тобто внутрішньодержавна клаузула про взаємність;
- Обов'язкової або добровільної;
- Первинної або повторної;
- Умовною, коли наслідки прийнятого рішення виступають ще й як можливі, або реальною;
- Термінової (видача на час), що припускає повернення особи в видала його держава, або безстроковою, що не припускає такого повернення.

До речі ініціатива видачі обвинуваченого може виходити від будь-якої держави, правомірно зацікавленого в його засудженні і покаранні, а видача засудженого може ініціюватися тільки державою винесення вироку. Бо в першому випадку ставиться завдання засудження і покарання злочинця, на що в умовах паралельної юрисдикції можуть претендувати відразу кілька держав, а в другому - завдання виконання призначеного покарання, на що правомірні домагання в силу принципу *non bis in idem* може мати тільки та держава, яка вже винесло вирок.

Залежно від того, яку саме юрисдикцію намір здійснити запитуюча держава стосовно особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, - територіальну, персональну, реальну або універсальну, можна перерахувати наступних суб'єктів, які можуть запитувати **видачі засудженого**:

- 1) держава, на території якого скоєно злочин;
- 2) держава, чийм громадянином є злочинець;
- 3) держава, що потерпіла від злочину, вчиненого за його межами, але проти його інтересів іноземними громадянами або особами без громадянства;
- 4) інше держава, яка як учасник конвенції і суб'єкт міжнародного права має повноваження на здійснення кримінальної юрисдикції безвідносно до місця скоєння злочину, громадянством злочинця і своєї причетності до цього злочину в якості потерпілого.

Отже, **видача злочинців (екстрадиція)** - це заснована на договорі, взаємності, міжнародної ввічливості або національному праві передача обвинуваченого у вчиненні злочину чи засудженого за його вчинення особи державою, на території якої ця особа знаходиться, іншій державі з метою його кримінального переслідування за законами запитуючої видачі держави або за нормами міжнародного кримінального права або для приведення у виконання вироку, винесеного судом запитуючої Держави.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Таким чинном **видача злочинців (екстрадиція)** - це заснована на договорі, взаємності, міжнародної ввічливості або національному праві передача обвинуваченого у вчиненні злочину чи засудженого за його вчинення особи державою, на території якої ця особа знаходиться, іншій державі з метою його кримінального переслідування за законами запитуючої видачі держави або за

нормами міжнародного кримінального права або для приведення у виконання вироку, винесеного судом запитуючої Держави.

Міжнародна правова допомога — це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (частина 1 статті 541 КПК України).

Компетентний орган — це орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з цим розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (частина 1 статті 541 КПК України)

Видача обвинуваченого проводиться для здійснення відносно нього кримінального переслідування, що представляє собою процесуальну діяльність, реалізовану стороною обвинувачення з метою викриття цієї особи у вчиненні злочину.

Видача засудженого здійснюється для виконання призначеного йому покарання, що представляє собою врегульований нормами кримінально-виконавчого права порядок застосування заходів державного примусу, що виражається в комплексі обмежень прав і свобод засудженого.

2. Міжнародно-правове регулювання інституту екстрадиції.

Зокрема ще починаючи з історії інституту екстрадиції то пройдено великий еволюційний шлях розвитку – з часів рабовласництва до нинішнього періоду розвитку міжнародного права і міжнародних відносин, хоча в сучасному розумінні він почав формуватися головним чином з ХУІІ-го століття. Перший договір про екстрадицію датується ще 1280 р. до н. е. Одним із найбільш відомих документів, пов'язаних з екстрадицією є договір, укладений в 1296 р. до н. е. між єгипетським фараоном Рамзесом ІІ і царем хетів Хеттушилем ІІІ, в якому говорилося: «Якщо хто-небудь втече з Єгипту і піде в країну хетів, то цар хетів не буде його затримувати, але поверне в країну Рамзеса».

Отже актуальність цього інституту визначається потребою у невідкладних заходах у протидії злочинності, а також реалізацією системи договорів між державами про надання правової допомоги у кримінальних справах.

Так, укладення **міжнародних договорів з питань екстрадиції** пов'язано з тим, що держава внаслідок принципу суверенітету не може поширювати свою юрисдикцію на територію інших держав. Єдина можливість реалізації принципу невідворотності покарання стосовно злочинця, який перебуває на території іншої держави, – це звернення до такої держави з проханням про надання правової допомоги у кримінальній справі.

Видача осіб належить до тих інститутів міжнародного права, що перебувають на межі міжнародного і внутрішньодержавного права. Інститут видачі осіб містить у собі як міжнародно-правові норми, так і норми національного кримінального і кримінально-процесуального права. Саме це і визначає його комплексний характер.

Таким чинном правовою основою **екстрадиції** є міжнародні двосторонні і багатосторонні договори, конвенції, національне законодавство про видачу осіб, а також принцип взаємності.

Принцип взаємності дозволяє видати особу, керуючись принципом паритетності співпраці або в обмін на гарантію, що за порівнянних обставин (у випадку, коли особа переховується від правосуддя у державі, з якою договір про видачу не укладено, а застосування правових підстав неможливе) запитуюча сторона

діятиме відповідно.

Отже, під **екстрадицією** слід розуміти процесуальну дію, яка ґрунтується на міжнародних договорах, загальновизнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішньодержавного права, пов'язана з наданням державам правової допомоги, що полягає у переданні підозрюваного, обвинувачуваного або засудженого державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої він скоїв злочин, або громадянином якої він є, або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду.

До речі у сучасних умовах розвитку міжнародних відносин можна виділити такі види екстрадиції:

1. видача особи для притягнення її до кримінальної відповідальності;
2. видача особи для приведення судового вироку до виконання - полягає у переданні особи, яка засуджена іноземним судом і переховується від відбуття покарання, але затримана на території іншої держави;
3. видача на певний термін (наприклад, для розгляду справи в суді, в якій співучасниками є громадяни різних держав).

Саме тому **екстрадиція** полягає не лише у видачі, а й у сукупності заходів, спрямованих на її забезпечення. Процесуальний механізм практичної реалізації екстрадиції визначається чітко визначеними процесуальними діями. За загальними правилами, екстрадиція охоплює:

1. офіційний запит про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати;
2. проведення екстрадиційної перевірки;
3. взяття під варту особи, яка підлягає екстрадиції;
4. видачу особи;
5. екстрадиційний транзит.

Водночас у 1990 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила «Типовий договір про видачу», який визначає підстави видачі, процедуру затримання особи та видачі особи, а також містить імперативні та факультативні підстави для відмови у видачі (екстрадиції).

До імперативних підстав відмови у видачі осіб віднесено наявність таких умов:

1. злочин, стосовно якого існує прохання про видачу, розглядається стороною, яку запитують, як політичний;
2. якщо існують серйозні підстави вважати, що видана особи буде переслідуватися або буде притягнена до відповідальності за ознаками раси, релігії, національності, політичних переконань;
3. якщо діяння передбачається військовим правом, але не є таким згідно із загальним кримінальним правом;
4. стосовно особи, видача якої вимагається, на території сторони, яку запитують, за той же злочин був уже винесений вирок, який набув чинності, або припинено провадження у справі;
5. на момент отримання вимоги кримінальна справа не може бути порушена, або вирок не може бути приведений до виконання внаслідок закінчення строку давності, амністії або на іншій законній підставі, яка передбачена законодавством сторони, яку запитують;
6. якщо видача призведе до порушення публічного порядку або загальних принципів законодавства сторони, яку запитують.

До факультативних підстав відмови у видачі осіб віднесено наявність таких

умов:

7. особа, стосовно якої подане прохання, є громадянином сторони, яку запитують, або особою, якій надано в цій державі притулок;

8. якщо на території держави, яка просить видачі, до особи може бути застосовано більш серйозне покарання, ніж на території держави перебування за теж саме діяння, або смертну кару;

9. якщо злочин, у зв'язку з яким вимагається видача, скоєний на території сторони, яку запитують;

10. якщо держава, яку запитують, ураховуючи характер правопорушення й інтереси сторони, яка запитує, дійде висновку, що видача особи буде несумісна з принципом гуманізму, зважаючи на вік, стан здоров'я та інші особисті обставини особи.

Окрім, цього, положення «Типового договору про видачу 1990 р.» є базовими і знайшли своє закріплення в багатосторонніх міжнародних договорах, серед яких слід зазначити «Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 р.»; «Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р.», тощо. Положення цих конвенцій практично однакові. Сторони зобов'язуються видавати одна одній осіб, які перебувають на їх території, для притягнення до відповідальності або приведення до виконання вироку суду. Крім того, ними регламентовано порядок, якого повинні дотримуватись держави під час проведенні процедури видачі.

Так, «Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.» у статті 1 зазначає, що держави-учасниці зобов'язуються видавати одна одній усіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою. Конвенція не містить конкретних видів злочинів, у зв'язку з учиненням яких здійснюється видача, як критерій використовується вид покарання за вчинене правопорушення – видача здійснюється у зв'язку з правопорушеннями, які караються за законами запитуючої держави та запитуваної держави позбавленням волі або згідно з постановою про утримання під вартою на максимальний термін не менше одного року або суворим покаранням. Якщо особа визнається винною і вирок про ув'язнення або постанова про утримання під вартою проголошується на території запитуючої держави, термін призначеного покарання повинен становити не менше чотирьох місяців (ст. 2).

Відповідно до «Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р.» встановлено вимоги щодо запиту на видачу підтверджуючих документів (ст. 12). Зокрема, запит супроводжується:

1) оригіналом або завіреною копією обвинувального вироку та постанови суду, постанови про негайне затримання, ордера на арешт або іншого розпорядження, яке має таку саму силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої держави;

2) викладом правопорушень, за які вимагається видача, час і місце їх учинення, їх юридична кваліфікація і посилання на відповідні правові положення зазначаються якнайточніше;

3) копією відповідних законодавчих актів або, коли, це неможливо, викладом відповідного закону і, за можливістю, якнайточнішим описом відповідної особи, а також будь-якою іншою інформацією, яка може сприяти встановленню її особистості та громадянства.

У разі якщо вимоги про видачу надійдуть від декількох держав, сторона, до якої звертаються, самостійно вирішує, яка з цих вимог має бути задоволена.

Щодо кримінального переслідування виданої особи передбачається таке обмеження: без згоди сторони, яка видала особу, останню не можна притягти до кримінальної відповідальності або піддати покаранню за вчинений до її видачі злочин, за який її не було видано. Сторони повідомляють одна одну про результати провадження у кримінальній справі проти виданої особи. На вимогу сторони, яка видала особу, їй надсилається копія остаточного рішення.

Необхідно зазначити, що особливим юридичним інструментом, який скасував формальну процедуру екстрадиції в межах держав-членів Європейського Союзу, стало Рамкове рішення Європейської ради від 13.06.2002 р. «Про Європейський ордер на арешт та процедури передачі осіб між державами-членами».

Європейський ордер на арешт – це судові рішення, видане державою-членом ЄС із метою арешту та видачі іншою державою-членом розшукуваної особи в цілях проведення кримінального обвинувачення або виконання тюремного вироку або наказу про тримання під вартою.

Відповідно до зразка ордера, поданого в тексті Рамкового рішення, ордер – це простий документ, що містить, а саме:

1. ім'я та громадянство розшукуваної особи;
2. підтвердження наявності чинного рішення суду проти цієї особи;
3. природу та правову кваліфікацію злочину, його опис та відповідні покарання, що мають бути застосовані, а також інформацію про судовий орган, що видав ордер.

А також варто звернути увагу, що головною метою європейського ордера є заміна тривалих процедур екстрадиції на більш просту й ефективну систему передання осіб, які вчинили злочин, між державами-членами ЄС.

Основними перевагами **європейського ордера на арешт** є, по-перше, швидкість процедури передання осіб, які вчинили злочин. Держава, що заарештувала особу, повинна передати її в державу, яка видала ордер, упродовж трьох місяців або 90 днів з моменту арешту особи. Держава, яка вимагає передання особи, може надіслати європейський ордер за допомогою електронних засобів зв'язку компетентним органам влади держави, де переховується злочинець. Особу, яка вчинила злочин, може бути заарештовано негайно на підставі європейського ордера. Упродовж 48-ми годин особа, щодо якої видано ордер, повинна з'явитися в суд. Якщо особа не хоче оскаржити передачу, тоді її може бути передано впродовж 10-ти днів. По-друге, простота передання особи, яка вчинила злочин. А саме: під час передання такої особи не має значення національна відмінність визначення злочину, за вчинення якого особа передається, тобто його кваліфікація. За європейським ордером на арешт особа передається за вчинення злочину, який карається позбавленням волі на максимальний термін: не менше одного року або строк призначеного покарання повинен становити не менше чотирьох місяців.

Під час передання також діє принцип взаємного визнання судових рішень. Тобто судові рішення держави, яка вимагає від іншої держави-члена ЄС арешту і передання особи, повинно бути визнано та виконано цією державою настільки швидко, наскільки це можливо.

Виконання ордера на арешт є судовим процесом, що відбувається під наглядом національної судової влади, до обов'язків якої належить контроль за дотриманням прав та свобод особи, яка підлягає переданню за європейським ордером, відповідно до положень «Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р.». У

цьому разі повноваження міністра юстиції і міністра внутрішніх справ держави, до якої звертаються з вимогою видати злочинця на підставі європейського ордеру на арешт, істотно обмежені. Рішення про передачу такої особи або відмову в її передачі приймається екстрадиційним суддею.

Разом із позитивними якостями існують також недоліки європейського ордеру на арешт. По-перше, за європейським ордером відсутнє право не передавати підданих держав-членів ЄС. За цим ордером існує принцип, за яким усі особи, які вчинили злочин і є підданими держав-членів ЄС, відповідають за скоєні злочини перед судами ЄС. У цьому випадку такий інститут захисту, як політичний притулок, у межах держав-членів ЄС не існує. Це є порушенням «Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р.». По-друге, за європейським ордером відсутнє розмежування тимчасового арешту і того, що застосовується в деяких державах-членів ЄС. По-третє, обмеженість застосування європейського ордеру на арешт, а саме: такий ордер застосовується лише між договірними державами-членами ЄС. З іншими державами діє попередня процедура екстрадиції, яка закріплена в Європейській конвенції про видачу правопорушників 1957 р. По-четверте, побоювання деяких держав-членів ЄС про можливість використання європейського ордеру на арешт з порушенням норм чинного європейського законодавства: у використанні ордеру як інструмента політичного тиску, існуючої недоторканності поліцейської влади, а також практичних проблем у відмінності між визначенням розслідування злочину і судовим переслідуванням особи за вчинення злочину в континентальних європейських державах.

Існує проблема також у відмінності застосування підстав для відмови в екстрадиції осіб, які вчинили злочин. Європейський ордер на арешт визнає деякі підстави для відмови в екстрадиції особи: принцип подвійного притягнення до кримінальної відповідальності; у зв'язку з амністією і строками давності притягнення до кримінальної відповідальності особи; якщо особа, передача якої вимагається, є неповнолітньою або не досягла віку кримінальної відповідальності за вчинений злочин; якщо особу може бути засуджено за скоєння злочину до довічного позбавлення волі або до смертної кари тощо. Проте не всі підстави для відмови в екстрадиції застосовуються державами-членами ЄС, внаслідок чого виникають питання в неузгодженості дій між ними, тим паче, що у статті 19 «Захист у разі переміщення, вислання чи екстрадиції» Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р. зазначається, що особа не може бути видана державі, де існує серйозна загроза того, що може бути засуджена до смертної кари, піддана катуванню або вона може зазнати нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження.

В Україні видача осіб регулюється Конституцією України, Кримінальним Кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України і міжнародними договорами.

Саме Конституція України стаття 25 і відповідно д1 статті 10 Кримінального Кодексу України забороняється видача громадян України іноземній державі.

Варто зазначити, що ухвалений 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс України суттєво оновив інститут екстрадиції. Згідно з національним законодавством екстрадиція вживається в значенні видачі особи (іноземця або особи без громадянства) державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України, пункти 2, 3 ст. 10 КК України).

Тому Україна, дотримуючись узятих на себе міжнародних зобов'язань про

формування національного законодавства, у тому числі кримінального процесуального, гарантує забезпечення прав і свобод людини, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі.

До речі КПК України передбачає гарантії прав такої особи, які водночас є підставами для відмови в екстрадиції: невидача своїх громадян, закінчення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин тощо.

Важливо зазначити, що застосування обґрунтованих посилянь на рішення Європейського суду з прав людини під час процедури екстрадиції є не лише важливим у дотриманні прав людини, а й обов'язковим, оскільки правові роз'яснення, викладені в рішеннях Суду, повинні підлягати прямому виконанню на національному рівні.

Так, відповідно до статті 574 КПК України, центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування.

Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку.

Центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) відповідно до кримінального процесуального законодавства:

1. звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;
2. розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них;
3. організовують проведення екстрадиційної перевірки;
4. організовують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;
5. здійснюють інші повноваження, визначені цим розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію) (частина 4 статті 574 КПК України).

Процесуальний порядок підготовки документів та направлення запиту про видачу особи (екстрадицію) передбачено статтею 575 КПК України.

Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК України та відповідним міжнародним договором України.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Стосовно укладення міжнародних договорів з питань екстрадиції пов'язано з тим, що держава внаслідок принципу суверенітету не може поширювати свою юрисдикцію на територію інших держав. Єдина можливість реалізації принципу невідворотності покарання стосовно злочинця, який перебуває на території іншої держави, – це звернення до такої держави з проханням про надання правової допомоги у кримінальній справі. Таким чинном правовою основою екстрадиції є міжнародні

двосторонні і багатосторонні договори, конвенції, національне законодавство про видачу осіб, а також принцип взаємності.

Європейський ордер на арешт – це судове рішення, видане державою-членом ЄС із метою арешту та видачі іншою державою-членом розшукуваної особи в цілях проведення кримінального обвинувачення або виконання тюремного вироку або наказу про тримання під вартою.

Відповідно до статті 574 КПК України, центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Процесуальний порядок підготовки документів та направлення запиту про видачу особи (екстрадицію) передбачено статтею 575 КПК України. Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК України та відповідним міжнародним договором України.

3. Принципи національного законодавства, що регулює інститут видачі.

Так, при виникненні необхідності направлення до запитуваної Держави запиту про видачу необхідно дотримуватися ряду підстав і умов. Підставою для пред'явлення вимоги про видачу є сам факт порушення кримінальної справи відносно даної особи чи набрання законної сили вирок суду щодо цієї особи, але зазначена вимога підлягає задоволенню на певних умовах, за відсутності яких правомірний відмова у видачі. Розглянемо ці умови.

1. Інкриміноване діяння має вважатися злочинним за законами як держави, в якому переховується злочинець, так і держави, яка просить про його видачу (правило подвійний злочинності).

Злочинність і караність діяння за законодавством обох сторін як неодмінна умова видачі відомо науці у вигляді принципу подвійного інкримінування, званого також принципом *«тотожності»*, *«подвійного зобов'язання»*, *«подвійний злочинності»*, *«двостороннього визначення складу злочину»* або *«подвійний підсудності»*.

Панівним в міжнародному праві є думка про те, що для констатації подвійний злочинності потрібно збіг діянь, а не їх найменувань. Інтереси боротьби зі злочинністю в умовах існуючих відмінностей у національних системах кримінального права спонукали відмовитися від колись побутувала жорсткої вимоги, щоб у законодавстві іншого боку малося точно такий же злочин, і звернутися до більш гнучкого підходу до цього вимогу, що полягає в тому, що розглядається злочин повинно бути кримінально караним в обох державах.

Більше того, для двостороннього визначення складу не потрібно не тільки точного збігу назв даного злочину в кримінальних законах обох країн, але й ідентичності всіх їх елементів. Останнє не завжди реально навіть для родинних систем права. Тому з позиції *«ліберального тлумачення»* договорів і законів про видачу, що спирається на прагнення до додання їм належної ефективності, для констатації подвійного кримінальності досить більш-менш повного збігу складів злочинів з кримінального права відповідних держав. Головне «не в деталях кваліфікації діяння, а в тому, що воно в принципі визнається злочинним у їх державах».

В договорах включаються положення, відповідно до якого при визначенні того, чи є діяння злочином за законодавством договірних сторін, не має значення його юридична кваліфікація і термінологічне позначення.

При цьому кримінальна тотожність суспільно небезпечного діяння, у зв'язку з яким запитується видача, має бути присутня вже в момент його вчинення, в силу чого не може бути видано особа, яка учинило дане діяння в відсутність відповідного кримінально-правової заборони. Дія правила про зворотню силу національного кримінального закону також вказує на неможливість здійснення екстрадиції за відсутністю подвійного кримінальності вчиненого діяння внаслідок усунення його злочинності та караності кримінальним законом однієї зі сторін. Отже, подвійна кримінальність повинна не тільки мати місце па момент скоєння відповідного суспільно небезпечного діяння, але і зберігати свою юридичну значимість на момент прийняття рішення про видачу.

Дана обставина важливо ще й тому, що в процесі еволюції кримінального законодавства, яке зазнає постійним корекціям, найменування і зміст тих чи інших складів можуть зазнавати модифікацію. Дуже цінне становище на цей рахунок міститься в п. 3. ст. 14 Європейської конвенції про видачу від 13 грудня 1957 р.: «Коли опис злочину, у вчиненні якого пред'явлено звинувачення, змінюється в ході кримінального переслідування, щодо видаваного особи порушується кримінальне переслідування або йому виноситься вирок лише остільки, оскільки злочин у відповідності зі своїм новим описом є за своїми складовим елементам злочином, що дозволяє здійснити видачу».

Що стосується проблем Бланкетной, пов'язаних з принципом подвійного кримінальності, то особливої гостроти вони набули по відношенню до фінансовим злочинам. Так, у ст. 5 Європейської конвенції про видачу говориться: «За злочини у зв'язку з податками, зборами, митами і валютними операціями видача злочинців здійснюється між Договірними Сторонами відповідно до положень Конвенції, якщо такий злочин, відповідно до законодавства запитуваної Сторони, відповідає злочину того ж характеру». При цьому у видачі «не може бути відмовлено на тій підставі, що законодавство запитуваної Сторони не передбачає таких же податків чи зборів або не таких же за характером положень, що стосуються податків, зборів, мита та валютних операцій, як законодавство запитуючої Сторони».

У ході двостороннього визначення складу злочину проблеми можуть виникнути також з поширенням екстрадиції на співучасників і осіб, які не завершили кримінальну діяльність. Підкреслимо, що підстава кримінальної відповідальності кожного із співучасників те ж, що і підстава відповідальності злочинця-одинака - вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить всі ознаки складу злочину. Відповідальність всіх співучасників повністю відповідає принципу *nullum crimen nulla poena sine lege* («немає ні злочину, ні покарання без вказівки про те в законі»), породжуючи підстави для їх екстрадиції. Це ж правило застосовується і до вирішення питань екстрадиції за злочинну діяльність, перервану на попередніх стадіях.

Для визначення екстрадиційних злочинів в договірній практиці вироблені три підходи:

- 1) закріплення вичерпного переліку спричиняють видачу злочинів;
- 2) зазначення мінімального розміру покарання за такого роду злочини;
- 3) застосування комбінованого критерію, заснованого на поєднанні перерахування злочинів з критерієм тяжкості покарань.

Видача особи згідно з принципом «мінімального терміну покарання» означає,

що сторони зобов'язуються видавати запитуваних осіб за всі діяння, карані позбавленням волі не нижче визначеного терміну.

Згідно з п. 2 ст. 2 Європейської конвенції про видачу: «Якщо запит про видачу включає ряд окремих злочинів, кожне з яких карається відповідно до законодавства запитуючої Сторони і запитуваної Сторони позбавленням волі або підпадає під постанову про арешт, однак деякі з яких не відповідають умові щодо терміну покарання, яке може бути встановлено, запитувана Сторона має право здійснити видачу за інші злочини. Це право поширюється також на злочини, карані лише грошовими санкціями».

Відповідно до названої Європейської конвенції видача можлива за злочин, який карається позбавленням волі або згідно з постановою про арешт на максимальний термін, принаймні в один рік, або більш серйозним покаранням. У тих випадках, коли осуд і тюремне ув'язнення або постанова про арешт мають місце на території запитуючої сторони, встановлений термін покарання повинен становити не менше чотирьох місяців.

3. Видана особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, піддано покаранню або видано третій державі лише за злочин, погодженим у вимозі про видачу (спеціальне правило).

Спеціальне правило, іменоване також принципом *speciality* (принцип спеціалізації, або правило конкретності), означає, що видана особа має бути судимо і піддано покаранню виключно за той злочин, у зв'язку з яким запитувалася і здійснювалася екстрадиція.

Теоретичне обґрунтування даного правила бачиться в тому, що вихід за межі кримінального переслідування, окреслені в процесі екстрадиції, може призвести до сваволі стосовно виданої особи, а також порушення принципу, відповідно до якого всяка видача може здійснюватися лише за згодою сторін. Тому договірна практика пішла шляхом закріплення правила про те, що без згоди договірної сторони, до якої звернена вимога, видана особа не можна притягнути до кримінальної відповідальності, піддати покаранню або видати третій державі за злочини, вчинені до видачі та за які вона не була видана. Здійснення такого роду дій без отримання на них згоди означало б обмеження інтересів видала злочинця держави, неповага його суверенітету.

Разом з тим правило *speciality* вимагає недопущення не тільки підміни загальнокримінальної переслідування політичним, але будь-якої довільної підміни, при якій звинувачення в одному злочині використовується як привід для екстрадиції, що має на меті кримінальне переслідування за інше діяння (інші діяння). Так, п. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу встановлює: «Особа, яке було видано, не підлягає кримінальному переслідуванню, не може бути засуджено або затримано з метою виконання вироку чи постанови про арешт за будь-який злочин, скоєний до його передачі, крім злочину, у зв'язку з яким воно було видано ...».

Однак при цьому запитуюча сторона може прийняти будь-які заходи, необхідні для видворення відповідної особи за межі своєї території, або будь-які заходи, необхідні згідно з її законом, включаючи кримінальне переслідування за відсутності обвинуваченого, для запобігання будь-яких юридичних наслідків закінчення строку давності (п. 2 ст. 14 Європейської конвенції про видачу). Крім того, за державою, яка зацікавлена в засудженні виданої особи за інший злочин, не визначене у вимозі про видачу, «слід визнати право пред'явити нове екстрадиційне вимога держав, видатні злочинця».

Виключення з правила, згідно з яким особиста свобода виданої особи не обмежується ні за якими інших причин, крім тих, у зв'язку з якими вона була видана, становлять випадки, коли сторона, що передала його, згодна на це, а така згода дається тоді, коли злочин, у зв'язку з яким воно запитується, само є підставою для видачі відповідно до положень Європейської конвенції про видачу (подп. «а» п. 1 ст. 14) або коли ця особа, маючи можливість залишити територію сторони, якій воно було передане, не зробила цього протягом 45 днів після свого остаточного звільнення або повернулося на цю територію після того, як покинуло її (подп. «б» п. 1 ст. 14 зазначеної Конвенції).

Таким чином, виключення з спеціального правила, згідно з яким видана особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, піддано покаранню або видано третій державі за злочин, не обумовлених у вимозі про видачу, може бути зроблено тільки в тому випадку, якщо на те буде отримано явно висловлену згоду видав злочинця держави, або якщо видана особа після припинення справи або відбуття покарання не покине протягом зазначеного в договорі терміну територію запиту його держави.

Нарешті, правило *speciality* вимагає недопущення не тільки підміни загальнокримінальної переслідування політичним, а й підміни адресата екстрадиції, здатної мати місце за допомогою свого роду «переадресування», тобто передачі виданої особи третій державі. Так, згідно зі ст. 15 Європейської конвенції про видачу запитуюча сторона не передає без згоди запитуваної сторони другій стороні або третій державі особа, передане запитуючій стороні і розшукувана зазначеною іншою стороною або третьою державою у зв'язку зі злочинами, вчиненими до його передачі.

Окрім, цього є спрощений порядок видачі осіб з України. Особі, щодо якої надійшов запит про її видачу, повідомляється про право звертатися з проханням згідно з цією статтею про застосування спрощеного порядку видачі і роз'яснюється порядок надання відповідної заяви.

Спрощений порядок видачі з України особи може бути застосований лише за наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу, оформленої у присутності захисника та затвердженої слідчим суддею. У разі одержання відповідної заяви видача можлива без проведення в повному обсязі перевірки наявності можливих перешкод для видачі.

Прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу. Слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу і усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому.

У разі отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її затвердження ухвалою слідчого судді прокурор передає заяву на розгляд центральному органу України, який протягом трьох днів розглядає її та приймає рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі.

Якщо особа, щодо якої надійшов запит про видачу, не погоджується на свою видачу, застосовується звичайний порядок розгляду запиту про видачу.

Після затвердження слідчим суддею згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана (стаття 588 КПК України).

Також необхідно звернути увагу на відмова у видачі особи (екстрадиції).

Відповідно до статті 589 КПК України, у видачі особи іноземній державі може

бути відмовлено, якщо:

1) ця особа на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин непередбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав даних, без яких неможливе прийняття рішення про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

5-1) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України;

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

У разі відмови у видачі з мотивів громадянства та наявності статусу біженця або з інших підстав, що не виключають здійснення кримінального провадження, за клопотанням компетентного органу іноземної держави Офіс Генерального прокурора доручає здійснення досудового розслідування стосовно цієї особи в порядку, передбаченому КПК України.

Так, рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію). Після вивчення матеріалів екстрадиційної перевірки центральний орган України приймає рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Рішення виносяться керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою.

Про своє рішення центральний орган України повідомляє компетентний орган іноземної держави, а також особу, щодо якої воно прийнято.

У разі прийняття рішення про видачу (екстрадицію) такій особі вручається його копія. Якщо впродовж десяти днів зазначене рішення не оскаржено до суду, організовується фактична видача цієї особи компетентним органам іноземної держави.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) не може бути прийнято, якщо така особа подала заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи скористалася відповідно до законодавства правом на оскарження рішення щодо зазначених статусів, до остаточного розгляду заяви, у порядку, встановленому законодавством України. Інформація про подання особою зазначених заяв або оскарження відповідних рішень не надається іноземній державі, що надіслала запит.

Окрім цього, порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію) закріплено в статтею 591 КПК України визначено порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію).

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Інкриміноване діяння має вважатися злочинним за законами як держави, в якому переховується злочинець, так і держави, яка просить про його видачу (правило подвійний злочинності).

Досконале злочин прямо передбачено угодою про видачу або підпадає під встановлений ним критерій тяжкості покарання (правило мінімального терміну покарання).

Для визначення екстрадиційних злочинів в договірній практиці вироблені три підходи:

- 1) закріплення вичерпного переліку спричиняють видачу злочинів;
- 2) зазначення мінімального розміру покарання за такого роду злочини;
- 3) застосування комбінованого критерію, заснованого на поєднанні перерахування злочинів з критерієм тяжкості покарань.

Видача особи згідно з принципом «мінімального терміну покарання» означає, що сторони зобов'язуються видавати запитуваних осіб за всі діяння, карані позбавленням волі не нижче визначеного терміну.

Видане особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, піддано покаранню або видано третій державі лише за злочин, погодженим у вимозі про видачу (спеціальне правило).

Так, правило *speciality* вимагає недопущення не тільки підміни загальнокримінальної переслідування політичним, а й підміни адресата екстрадиції, здатної мати місце за допомогою свого роду «переадресування», тобто передачі виданої особи третій державі. Так, згідно зі ст. 15 Європейської конвенції про видачу запитувача сторона не передає без згоди запитуваної сторони другій стороні або третій державі особа, передане запитуючої стороні і розшукувана зазначеної іншою стороною або третьою державою у зв'язку зі злочинами, вчиненими до його передачі.

Окрім, цього є спрощений порядок видачі осіб з України. Відповідно до статті 589 КПК України, у видачі особи іноземній державі може бути відмовлено, якщо:

- 1) ця особа на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;
- 2) злочин непередбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;
- 3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав даних, без яких неможливе прийняття рішення про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

5-1) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України;

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Відповідно до статті 591 КПК України визначено порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

1. Таким чинном видача злочинців (екстрадиція) – це заснована на договорі, взаємності, міжнародної ввічливості або національному праві передача обвинуваченого у вчиненні злочину чи засудженого за його вчинення особи державою, на території якої ця особа знаходиться, іншій державі з метою його

кримінального переслідування за законами запитуючої видачі держави або за нормами міжнародного кримінального права або для приведення у виконання вироку, винесеного судом запитуючої Держави.

Міжнародна правова допомога — це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (частина 1 статті 541 КПК України).

Компетентний орган — це орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з цим розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (частина 1 статті 541 КПК України)

Видача обвинуваченого проводиться для здійснення відносно нього кримінального переслідування, що представляє собою процесуальну діяльність, реалізовану стороною обвинувачення з метою викриття цієї особи у вчиненні злочину.

Видача засудженого здійснюється для виконання призначеного йому покарання, що представляє собою врегульований нормами кримінально-виконавчого права порядок застосування заходів державного примусу, що виражається в комплексі обмежень прав і свобод засудженого.

2. Стосовно укладення міжнародних договорів з питань екстрадиції пов'язано з тим, що держава внаслідок принципу суверенітету не може поширювати свою юрисдикцію на територію інших держав. Єдина можливість реалізації принципу невідворотності покарання стосовно злочинця, який перебуває на території іншої держави, — це звернення до такої держави з проханням про надання правової допомоги у кримінальній справі. Таким чинном правовою основою екстрадиції є міжнародні двосторонні і багатосторонні договори, конвенції, національне законодавство про видачу осіб, а також принцип взаємності.

Європейський ордер на арешт — це судові рішення, видане державою-членом ЄС із метою арешту та видачі іншою державою-членом розшукуваної особи в цілях проведення кримінального обвинувачення або виконання тюремного вироку або наказу про тримання під вартою.

Відповідно до статті 574 КПК України, центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Процесуальний порядок підготовки документів та направлення запиту про видачу особи (екстрадицію) передбачено статтею 575 КПК України. Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК України та відповідним міжнародним договором України.

3. Інкриміноване діяння має вважатися злочинним за законами як держави, в якому переховується злочинець, так і держави, яка просить про його видачу (правило подвійний злочинності).

Досконале злочин прямо передбачено угодою про видачу або підпадає під встановлений ним критерій тяжкості покарання (правило мінімального терміну покарання).

Для визначення екстрадиційних злочинів в договірній практиці вироблені три підходи:

- 1) закріплення вичерпного переліку спричиняють видачу злочинів;
- 2) зазначення мінімального розміру покарання за такого роду злочини;
- 3) застосування комбінованого критерію, заснованого на поєднанні перерахування злочинів з критерієм тяжкості покарань.

Видача особи згідно з принципом «мінімального терміну покарання» означає, що сторони зобов'язуються видавати запитуваних осіб за всі діяння, карані позбавленням волі не нижче визначеного терміну.

Видане особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, піддано покаранню або видано третій державі лише за злочин, погодженим у вимозі про видачу (спеціальне правило).

Так, правило *speciality* вимагає недопущення не тільки підміни загальнокримінальної переслідування політичним, а й підміни адресата екстрадиції, здатної мати місце за допомогою свого роду «переадресування», тобто передачі виданої особи третій державі. Так, згідно зі ст. 15 Європейської конвенції про видачу запитуюча сторона не передає без згоди запитуваної сторони другій стороні або третій державі особа, передане запитуючій стороні і розшукувана зазначеною іншою стороною або третьою державою у зв'язку зі злочинами, вчиненими до його передачі.

Окрім, цього є спрощений порядок видачі осіб з України. Відповідно до статті 589 КПК України, у видачі особи іноземній державі може бути відмовлено, якщо:

1) ця особа на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин непередбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав даних, без яких неможливе прийняття рішення про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

5-1) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України;

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Відповідно до статті 591 КПК України визначено порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

1. Поняття і значення інституту екстрадиції.
2. Принцип «aut dedere, aut judicare».
3. Розмежування понять «передача» і «видача».
4. Співробітництво держав у боротьбі із транснаціональною організованою злочинністю.

ТЕМА 4.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.

(2 години)

План:

1. Підстави та особливості кримінальної відповідальності за нормами міжнародного кримінального права.
2. Призначення покарання за міжнародним кримінальним правом.
3. Звільнення від кримінальної відповідальності і покарання за міжнародним кримінальним правом.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т.Л. Сироїд, О.А. Гавриленко, Л.О. Фоміна; за заг. ред. Т.Л. Сироїд. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 494 с.
3. Конвенція не застосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.
5. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.
6. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р.
7. Статут Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії 1993 р.
8. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.
9. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), 1990 р.
10. Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства, 1968 р.
11. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, 1985 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у магістрів систему знань щодо поняття та підстав особливостей кримінальної відповідальності за нормами міжнародного кримінального права, призначення покарання за міжнародним кримінальним правом та звільнення від кримінальної відповідальності і покарання за міжнародним кримінальним правом.

- 1. Підстави та особливості кримінальної відповідальності за нормами міжнародного кримінального права.**

Кримінальна відповідальність є одним із різновидів юридичної відповідальності. У теорії права під юридичною відповідальністю розуміють виник з правопорушень правове відношення між державою в особі її спеціальних органів і правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнавати відповідні поневіряння та несприятливі наслідки за скоєне правопорушення.

Так, **міжнародну кримінальну відповідальність** не можна повною мірою визнати різновидом кримінальної відповідальності, незважаючи на наявність спільних рис, таких як фактична підстава виникнення – вчинення діяння, яке містить всі ознаки складу злочину; зв'язок з обов'язком зазнавати певні негативні наслідки.

Одже основною особливістю **міжнародної кримінальної відповідальності** є її реалізація на наднаціональному рівні, а отже, одним із суб'єктів міжнародного кримінально-правового відношення є не держава, а міжнародне співтовариство в особі якого-небудь органу (наприклад, Міжнародного кримінального суду).

Таким чином необхідно виділити наступні **ознаки міжнародної кримінальної відповідальності**:

- спирається на примус з боку міжнародного співтовариства в особі спеціалізованих міжнародних органів;
- настає за вчинення міжнародного кримінального злочину;
- виражається в негативних наслідках, які винна особа (яким може бути і держава) зобов'язана зазнати внаслідок вчинення ним міжнародного кримінального злочину;
- втілюється в процесуальній формі на підставі міжнародних правових актів (Римський статут МКС).

Прообразом сучасного типу міжнародної кримінальної відповідальності стала відповідальність, передбачена Статутами МТКЮ і МТР. У ст. 1 Статуту МТКЮ сказано, що Міжнародний трибунал повноважний відповідно до положень Статуту здійснювати судові переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р.

Зокрема, у відповідності зі ст. 2 Статуту Міжнародний трибунал повноважний здійснювати судові переслідування осіб, які скоюють або віддають наказ про вчинення серйозних порушень Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, а саме наступних дій, спрямованих проти осіб або майна, які користуються захистом положень відповідної Женевської конвенції:

- «а) умисне вбивство;
- б) тортури і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- с) навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва або нанесення шкоди здоров'ю;
- д) незаконне, довільне і проведене у великому масштабі руйнування і привласнення майна, що не викликаються військовою необхідністю;
- е) примус військовополоненого або цивільної особи служити у збройних силах ворожої держави;
- 1) умисне позбавлення прав військовополоненого або цивільної особи на неупереджене і нормальне судочинство;
- g) незаконне депортації, переміщення або арешт цивільної особи;
- h) взяття цивільних осіб в якості заручників».

До речі у систематизованому вигляді міжнародна кримінальна відповідальність була регламентована в Римському статуті МУС. При цьому досі залишилися

невирішеними питання щодо міжнародної кримінальної відповідальності, зокрема її невідворотності. Далеко не всі держави підписали або ратифікували Римський статут МУС. Існує також проблема з передачею та видачею осіб для притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим Девід Віпман зауважує, що, незважаючи на те що в перші три роки дії Римського статуту МКС документ був ратифікований більш ніж 60 державами, цілий ряд найважливіших гравців міжнародної політики відверто ухиляються від його підписання. Перш за все мова йде про США, які були в числі семи держав, які голосували проти Статуту. На думку Д. Віпмана, США роблять серйозні зусилля з обмеження повноважень Міжнародного кримінального суду. Дана обставина, за твердженням автора, оборотно, оскільки президент Клінтон, зокрема, підтримував ідею створення Міжнародного кримінального суду.

Цікавою видається позиція одного із суддів Міжнародного кримінального суду Ханса-Петера Каулом, який у своїй статті, присвяченій перспективам Міжнародного кримінального суду, пише, що на момент утворення організації як такої її засновники мало уявляли, яким чином можливе досягнення цілей Міжнародного кримінального суду. Він зазначає також основні перспективи його розвитку:

- міжнародний кримінальний суд повинен зміцнювати своє поступальний розвиток як ефективної та професійної міжнародної організації і в той же час діяти як заслуговує довіру і професійна міжнародна організація;
- прокурор і його офіс як рушійна сила міжнародної кримінальної відповідальності повинні нести особливу відповідальність за свої дії;
- суд не може бути успішним без активної і незмінної підтримки у держав-учасниць не тільки словом, але і, що більш важливо, - конкретними справами;
- держави-учасниці повинні зробити відповідні висновки з того факту, що Суд не має повноважень, не маючи ні поліції, ні збройних сил або інших механізмів виконавчої влади. Отже, держави-учасники та Суд повинні в осяжному майбутньому розробити нову систему передового досвіду ефективної співпраці у сфері кримінального переслідування.

Водночас Римський статут МУС не вказує безпосередньо на підстави міжнародної кримінальної відповідальності, проте з тексту статей документа представляється можливим зробити висновок про те, що підставою міжнародної кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння, яке містить всі ознаки складу міжнародного злочину. Зокрема, дане положення побічно підтверджується в тексті ст. 24 Римського статуту МКС: «Особа не підлягає кримінальній відповідальності відповідно до цього Статуту за діяння до вступу Статуту в силу».

Так, у ст. 25 Римського статуту МКС зазначено, що «особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, має індивідуальну відповідальність і підлягає покаранню відповідно до цього Статуту», а ст. 31 Римського статуту МКС передбачено, що «особа не несе кримінальної відповідальності, якщо в момент вчинення ним діяння ...» (далі перераховуються підстави для звільнення від кримінальної відповідальності). Таким чином, і в тому, і в іншому випадку настання відповідальності пов'язується з вчиненням особою діяння, що підпадає під ознаки міжнародного злочину.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Міжнародну кримінальну відповідальність не можна повною мірою визнати різновидом кримінальної відповідальності, незважаючи на наявність спільних рис,

таких як фактична підстава виникнення – вчинення діяння, яке містить всі ознаки складу злочину; зв'язок з обов'язком зазнавати певні негативні наслідки. Основною особливістю міжнародної кримінальної відповідальності є її реалізація на наднаціональному рівні, а отже, одним із суб'єктів міжнародного кримінально-правового відносини є не держава, а міжнародне співтовариство в особі якого-небудь органу (наприклад, Міжнародного кримінального суду).

Необхідно виділити наступні ознаки **міжнародної кримінальної відповідальності**: спирається на примус з боку міжнародного співтовариства в особі спеціалізованих міжнародних органів; настає за вчинення міжнародного кримінального злочину; виражається в негативних наслідках, які винна особа (яким може бути і держава) зобов'язана зазнати внаслідок вчинення ним міжнародного кримінального злочину; втілюється в процесуальній формі на підставі міжнародних правових актів (Римський статут МКС).

2. Призначення покарання за міжнародним кримінальним правом.

Права і свободи людини стали центром турботи міжнародного співтовариства після Другої світової війни. Нюрнберзький процес виявив і показав факти масових вбивств, звірств і геноциду, здійснених щодо мирного населення, осіб, які є військовополоненими. Це був період нігілістичного ставлення до прав і свобод людини, який не повинен повторитися в майбутньому.

У зв'язку з цим 10 грудня 1948 Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка повинна була стати гарантом їх дотримання.

Так, у Декларації зазначалося, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей. Основою свободи, справедливості та загального миру має стати визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав.

Водночас проголошуючи права і свободи людини, Загальна декларація прав людини відзначає і необхідність їх захисту з боку всіх держав. При цьому звертається увага на ті категорії осіб, які в силу тих чи інших причин не можуть повною мірою ефективно здійснювати свій захист. До однієї з таких категорій відносяться і особи, які зазнали кримінальному покаранню. Відносно них в Декларації робиться акцент насамперед на тому, що права і свободи людини можуть бути обмежені або людина може бути позбавлений деяких прав тільки відповідно до закону і на його підставі. Свавілья в цьому відношенні неприпустимий, а *«кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом»* (ст. 10 Декларації).

Ці загальні положення Загальної декларації прав людини були істотно доповнені і конкретизовано Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (далі у цій главі також – Женевська конвенція). Як видно з назви цієї Конвенції, її положення стосувалися захисту прав цивільного населення під час війни, що було цілком обумовлено як важливістю, так і актуальністю питання, який гостро виникло в 1939-1945 рр.

Окрім, цього, як і у всіх війнах на територіях держав, більшість людей не беруть участі в бойових діях але тих чи інших причин. У цю категорію громадян Женевською

конвенцією включені і ті особи зі складу збройних сил, які склали зброю, а також ті, які перестали брати участь у військових діях внаслідок хвороби, поранення, затримання або з якоїсь іншої причини. Громадяни, не беруть безпосередньої участі в бойових діях, повинні за всіх обставин користуватися гуманним зверненням без усякої дискримінації з причин раси, кольору шкіри, релігії чи віри, статі, походження чи майнового стану чи будь-яких інших аналогічних критеріїв. На підставі з цим в Женевській конвенції перераховані дії, які заборонено робити відносно них. Поряд з такими діями, як:

«а) посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема, всякі види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і катування;

б) взяття заручників, с) посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принижує звернення», Конвенція забороняє також і» засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином заснованим судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями» (ст. 3).

Відповідно до цього це означає, що відносно цивільного населення заходи кримінальної репресії повинні застосовуватися виключно відповідно до закону та на підставі рішення компетентного органу.

Так, винятки з цього правила встановлені щодо тих осіб, які здійснюють ворожу діяльність відносно держави, що знаходиться в конфлікті, а також шпигунську або диверсійну діяльність, коли цього вимагають настійні міркування військової безпеки. Але навіть у цих випадках такі особи не позбавляються права на справедливий і нормальний суд і гуманне поводження.

До зазначених вище особам (у Конвенції вони названі «заступництвом») заборонено застосовувати будь-які заходи фізичного або морального порядку, зокрема і для отримання від них або від третіх осіб відомостей. Ця заборона поширюється не тільки на вбивства, тортури, тілесні покарання, каліцтва і медичні або наукові дослідження, які викликаються необхідністю лікарського лікування покровительствуемого особи, але рівним чином і на всяке інше грубе насильство з боку представників цивільних або військових властей.

Особливу увагу необхідно звернути на важливі положення містяться в ст. 33 Женевської конвенції. Відповідно до них особа може нести відповідальність тільки за ті дії, які здійснені ним особисто, воно не може бути покаране за правопорушення, вчинене іншою особою. Практично це означає заборону використання заручників, який логічно включений в ст. 34 цієї Конвенції.

У тих же випадках, коли покровительствуемого особа піддавалося попереднім висновком чи покаранню з позбавленням волі, такій особі слід було забезпечити гуманне поводження під час ув'язнення.

А також стосується законів, які повинні діяти на окупованій території, то Женевська конвенція допускає залишення в силі кримінального законодавства саме окупованій території, за винятком випадків, коли воно може бути скасовано або призупинено окупаючою державою, якщо це законодавство являє собою загрозу безпеці окуповує, або перешкоджає застосуванню Женевської конвенції. У той же час окупаюча держава може підпорядкувати населення окупованій території дії постанов, істотно необхідних для виконання її зобов'язань згідно Женевської конвенції, підтримки нормального управління територією і забезпечення безпеки, що окуповує, особового складу і майна окупаційних військ або адміністрації, а також використовуваних нею об'єктів і комунікаційних ліній.

При цьому видаються окупаючою державою постанови, що передбачають кримінальну відповідальність, набирають чинності тільки після того, як вони будуть опубліковані і доведені до відома населення на його мові. Дія цих обов'язкових постанов не повинно мати зворотної сили. Це положення практично гарантує, що населення окупованої території повинне відповідати в кримінально-правовому порядку тільки тоді, коли нові правила поведінки були доведені до відома населення. При цьому зазначені нові правила не мають зворотної сили, що регламентує дію кримінального закону саме таким чином, яким воно встановлено в даний час практично у всіх країнах.

Зокрема, піклуючись і намагаючись гарантувати дотримання прав цивільного населення в період конфліктів, Женевська конвенція закликає окупують сторону в разі порушення її приписів зраджувати обвинувачених своїм належним чином створеним неполітичним військовим судам, за умови їх перебування на окупованій території. Суди ж другої інстанції повинні засідати переважно в окупованій країні. І всі суди для реалізації принципу законності можуть застосовувати тільки видані в законному порядку постанови, що діяли до вчинення правопорушення та відповідні основним принципам права, зокрема принципу пропорційності покарання. Вони (суди) повинні брати до уваги і той факт, що обвинувачений не є громадянином, що окуповує.

Стосовно питання відповідальності і покарання в Женевській конвенції вирішуються на основі створення умов найбільшого сприяння для заступництвом осіб навіть у разі скоєння ними злочинів. При цьому враховуються всі обставини справи, а також те, до якої сторони відноситься покровительствуемого особа, які його наміри. Так було в ст. 68 Женевської конвенції йдеться про те, що, якщо покровительствуемого особа вчиняє правопорушення з єдиним наміром пошкодити окупованій державі, і якщо це правопорушення не є посяганням на життя або фізичну недоторканність особового складу окупаційних військ або адміністрації, не створює серйозної колективної небезпеки і не завдає серйозного збитку майну окупаційних військ та адміністрації або використовуються ними об'єктам, ця особа підлягає інтернуванню або простому тюремного ув'язнення, причому термін такого інтернування або такого тюремного ув'язнення повинен бути сумірний здійсненого правопорушення.

Окрім того, інтернування чи тюремне ув'язнення буде єдиною мірою позбавлення волі за такі правопорушення у відношенні заступництвом осіб. При цьому у всіх випадках термін попереднього ув'язнення повинен зараховуватися у всякий термін тюремного ув'язнення, до якого обвинувачувана покровительствуемого особа може бути засуджена.

Варто звернути увагу, що стосується смертної кари, то відповідно до Женевської конвенції відносно заступництвом осіб вона може бути застосована тільки в тих випадках, коли такі особи винні в шпигунстві, серйозних диверсійних актах, спрямованих проти військових об'єктів, що окуповує, або в умисних правопорушення, які стали причиною смерті одного або декількох осіб, і за умови, що законодавство окупованій території, яке діяло до початку окупації, передбачало в подібних випадках смертну кару.

Отже смертний вирок може бути винесений покровительствуемого особи тільки у разі, якщо було особливо звернуто увагу суду на той факт, що, оскільки обвинувачений не є громадянином держави, що окуповує, він не пов'язаний але відношенню до неї ніяким боргом вірності.

Водночас Женевською конвенцією встановлений і абсолютна заборона на застосування смертної кари «покровительствуемого особі, яка мала менше вісімнадцяти років у момент вчинення правопорушення» (ст. 68).

Проте навіть тоді, коли винний засуджується до смертної кари у випадках, не заборонених цією Конвенцією, він не позбавляється права клопотати про помилування.

Значну увагу приділено і питанням утримання ув'язнених в Женевській конвенції. Зокрема, у ст. 76 йдеться про те, що обвинувачені заступництвом особи повинні міститися в ув'язненні в окупованій країні і в разі засудження там же відбувати своє покарання. При наявності можливості вони повинні бути відокремлені від решти ув'язнених, причому для них повинен бути встановлений санітарний та харчовий режим, достатній для підтримання їх здоров'я в хорошому стані і щонайменше відповідає режиму тюремних установ окупованої країни.

Окремо слід виділити, що ув'язненим повинна бути забезпечена медична допомога, необхідна станом їх здоров'я, можливість отримання не менше однієї посилки на місяць. Їм дозволено користуватися духовною підтримкою, яка могла б їм знадобитися. Жінок слід утримувати в окремих приміщеннях. Вони повинні знаходитися під безпосереднім наглядом жінок. До речі для неповнолітніх повинен створюватися спеціальний режим. Ув'язнені заступництвом особи повинні мати право на відвідування їх делегатами держави-покровительки та Міжнародного комітету Червоного Хреста. Спеціальні положення Женевської конвенції присвячені покаранням інтернованих осіб. Характерною рисою при цьому є принципи гуманні підходи до питань покарання, аналогічні викладеним вище.

Так, Конвенція закликає до того, щоб законодавство, чинне на території, де знаходяться інтерновані, продовжувало застосовуватися до них у разі вчинення правопорушення. Караність повинна бути такою ж, як і стосовно неінтернованих. Якщо ж в законах, постановах або розпорядженнях зазначено, що дії, вчинені інтернованими, карані, в той час як ті ж дії не тягнуть за собою покарання, якщо вони вчинені неінтернованими особами, то вони можуть спричинити за собою тільки дисциплінарні стягнення. Закріплений відношенні покарання інтернованих і загальний принцип про покарання тільки один раз по одному звинуваченню.

Також стосовно виконання покарання, то Женевська конвенція забороняє укладення в місця, позбавлені денного світла, і взагалі жорстокості всякого виду.

Разом з тим для інтернованих осіб Женевською конвенцією пропонуються і підходи до вирішення питань про конкретні види дисциплінарних покарання.

Зокрема, на інтернованих можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

1) штраф, що не перевищує 50% заробітної плати, за період не більше ніж 30 днів;

2) позбавлення переваг, наданих понад того, що передбачено розглянутою Конвенцією;

3) позачергові наряди, що не перевищують двох годин на день і пов'язані з роботою за змістом табору;

4) арешт.

При цьому наголошується, що дисциплінарні стягнення в жодному разі не повинні бути нелюдськими, жорстокими або небезпечними для здоров'я інтернованих. При накладенні їх слід враховувати вік, стать і стан здоров'я. Ні за яких обставин інтерновані не можуть бути переведені для відбування дисциплінарних покарань в виправні установи (в'язниці, виправні заклади, каторжні в'язниці і т.д.).

Слід зазначити, що приміщення для відбування дисциплінарних покарань повинні відповідати вимогам гігієни, зокрема обладнані спальними пристосуваннями; покарані інтерновані повинні мати можливість утримувати себе в чистоті. Інтерновані жінки, які відбувають дисциплінарні покарання, полягають окремо від інтернованих чоловіків і перебувають під безпосереднім наглядом жінок. Інтерновані, які відбувають дисциплінарні покарання, повинні мати можливість щодня гуляти і проводити на відкритому повітрі не менше двох годин.

При цьому їм має бути дозволено на їх прохання являтися на щоденний лікарський прийом; вони вправі отримувати необхідну їм за станом їхнього здоров'я медичну допомогу, і у разі необхідності можуть поміщатися в лазарет місця інтернування або в лікарню. Їм має бути дозволено читати і писати, а також відправляти й одержувати листи. Однак видача їм посилок і грошових переказів може бути відкладена до відбуття покарання.

Так, Женевська конвенція дуже докладно вирішує питання покарання щодо цивільних осіб різних категорій під час військових конфліктів. Багато з цих положень знайшли своє продовження в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими і в даний час відображені в законодавчих актах про виконання покарань більшості розвинених країн.

У цьому контексті заслуговує уваги, що тенденція міжнародного співтовариства в частині захисту прав людини, в тому числі і при застосуванні до нього покарань, була продовжена в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Необхідно зазначити, що у першу чергу в цій Конвенції вирішується питання про найцінніше праві для людини – право на життя. Це право має охоронятися законом і ніхто не може бути позбавлений його інакше ніж на виконання смертного вироку, винесеного судом за вчинення злочину, за який законом передбачено таке покарання.

При цьому позбавлення життя не розглядається як порушення Конвенції, коли воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

«а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;

б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яка під варту на законних підставах;

с) для придушення, відповідно до закону, бунту або заколоту»(ст. 2).

У Конвенції міститься і положення про заборону катувань, нелюдського або принижуючого гідність поводження і покарання. Це означає, що покарання повинно містити тільки необхідні обмеження прав і свобод засудженого, а поводження з ним не повинно носити елементів знущання і приниження (ст. 3).

Вказане положення насамперед стосується покарання у вигляді позбавлення волі, коли засуджений істотно обмежений у праві свободи пересування, спілкування із зовнішнім світом і ряді інших прав і свобод. Позбавлення волі – одне з основних покарань у всіх країнах світу. Але при цьому важливо, щоб воно призначалося відповідно до закону, компетентним органом і містило мінімально необхідний коло правообмежень.

У Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод також включено положення і заборону примусової праці, але термін «примусова чи обов'язкова праця» не включає в себе всяку роботу, яку зазвичай повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні або умовно звільнена від такого ув'язнення. Це означає, що кримінальні покарання цілком можуть включати в свій зміст обов'язок

засудженого трудитися. Такий праця не розцінюється як примусовий.

Важливе, принципове положення, що знайшло закріплення й у національних законах більшості держав, стосується питання про можливість призначення покарання за злочини, що не були такими на момент їх вчинення.

Зокрема, ст. 7 названої Конвенції говорить про те, що ніхто не може бути засуджений за вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, яка на момент його вчинення національного або міжнародного права не є кримінальним злочином. У цій же статті міститься і заборона про накладення покарання більш тяжкого, ніж те, що підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Практично таким чином вирішується питання про зворотну силу кримінального закону.

Такі основні, фундаментальні позиції щодо кримінального покарання, що знайшли відображення в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Аналогічні положення були внесені і в Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийняття цього документа є ще одним підтвердженням того, що міжнародне співтовариство постійно тримає в центрі уваги питання про права людини і домагається створення таких умов у державах, при яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими і політичними правами.

Кожен бере участь у Пакті держава брала на себе зобов'язання:

1) забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої, визнані даними Пактом, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

2) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими органами влади або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

3) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються;

4) забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими Пактом.

Будь-яка дискримінація залежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження заборонена.

Серед прав людини на перше місце, як і в інших міжнародних документах, поставлено право на життя. У Пакті наголошується, що «право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» (п. 1 ст. 6).

У тих же країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки повинні виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам розглянутого Пакту і Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього. При цьому смертна кара може бути здійснена тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом.

Таке передбачає Пакт і право кожної особи, засудженого до смертної кари, просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках. Включений до Пакт також заборону на застосування смертної кари за злочини, вчинені особами,

молодшими 18 років. Не повинна приводитися у виконання смертна кара і щодо вагітних жінок.

Не був забутий і заборону на застосування тортур. У ст. 7 Пакту говориться про те, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського або принижуючого його гідність, поводження чи покарання. Зокрема, жодна особа не повинна без своєї вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідженням. Ця позиція і раніше знайшла закріплення в міжнародних документах, буде повторена ще неодноразово як одна з найважливіших, що охороняють права людини.

В основі змісту та виконання покарань має лежати гуманне поводження і повага гідності, властиві людській особистості, а пенітенціарною системою повинен передбачатися режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Що ж стосується неповнолітніх правопорушників, то вони відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, який відповідає їх віку і правовому статусу.

Встановлені Пактом і процесуальні гарантії дотримання прав людини. Зокрема, визначено, що кожен обвинувачуваний у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом, і кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на гарантії, передбачені п. 3 ст. 14 Пакту, на основі повної рівності. Пактом передбачений також ще цілий ряд гарантій захисту від необґрунтованих звинувачення і покарання.

Таким чином, основна ідея розглянутого Пакту полягає в закріпленні фундаментальних прав людини та встановленні правових гарантій їх дотримання, в тому числі і тоді, коли права можуть бути порушені державою.

На основі положень Пакту був створений Комітет з прав людини (СРСП визнав компетенцію Комітету з прав людини відповідно до ст. 41 Пакту).

Крім, цього, спеціальним питань захисту прав людини присвячена Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання.

Під тортурами в Декларації розуміється «будь-яка дія, за допомогою якого людині навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи розумовий, з боку офіційної особи або за його підбурювання з метою отримання від неї або від третьої особи інформації або визнань, покарання його за дії, які він здійснив чи у вчиненні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб. У це тлумачення не включаються біль або страждання, що виникають тільки через законного позбавлення волі, зважаючи на стан, властивого цьому або внаслідок цього, в тій мірі, наскільки це сумісно з Мінімальними стандартними правилами поводження з ув'язненими» (п. 1 ст. 1).

Іншими словами, катування являє собою посилений і навмисний вид жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження і покарання.

Будь-яка дія, що представляє собою тортури або інші жорстокі, нелюдські або принижують гідність види поводження і покарання, були визнані образою людської гідності і порушенням прав людини та основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини.

При цьому кожна держава повинна забезпечити таке становище, при якому всі дії скоєння тортур розглядалися б відповідно до його кримінальним правом як злочини. Те саме має ставитися до дій, які представляють собою участь у катуваннях, співучасть у них, підбурювання чи намір піддати тортурам.

Зазначені положення Декларації були розвинені в Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р.

Основою прийняття цієї Конвенції стала ідея про те, що права людини впливають із гідності, властивій людській особистості, яке безумовно підлягає захисту з боку держави.

У ст. 1 цієї Конвенції поняття катування є практично ідентичним відповідному поняттю, даному в Декларації, розглянутої вище. Зокрема, до тортур запропоновано відносити «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, або за будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншою особою, виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, або з їхнього відома чи мовчазної згоди. У це визначення не включаються біль або страждання, які виникають внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково».

Кожна держава-учасниця повинна приймати ефективні законодавчі, адміністративні, судові та інші заходи для недопущення актів катувань на будь-якій території під її юрисдикцією.

При цьому ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-яке інше надзвичайний стан, не можуть служити виправданням катувань. Не є виправданням тортур і наказ вищого начальника або державної влади.

У даній Конвенції міститься не тільки заборона катувань та іншого жорстокого поводження і покарання, але вирішуються також організаційні та процедурні питання, покликані призвести до виключення застосування тортур.

Так, результатом прийняття Конвенції стало створення Комітету проти тортур.

Аналогічна конвенція про заборону тортур була прийнята і Радою Європи - Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводження чи покарання від 26 листопада 1987 р. Однак цільова спрямованість Європейської конвенції більш вузька, і пов'язана вона з забезпеченням дотримання прав і законних інтересів осіб, позбавлених волі. Захист зазначеної категорії осіб покладається на заснований Європейський комітет з попередження тортур і нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання.

Для реалізації своїх функцій Європейський комітет наділяється суттєвими повноваженнями. Зокрема, кожна сторона (держава-учасниця) повинна дозволяти відвідування, відповідно до розглянутої Конвенцією, будь-якого місця у межах своєї юрисдикції, де утримуються особи, позбавлені волі органами державної влади. Компетентні національні органи зацікавлених сторін повинні співпрацювати один з одним і Комітетом.

Отже кожна сторона повинна надати Комітету для виконання його завдань наступне:

- а) доступ на свою територію і право пересування по ній без обмежень;
- б) повну інформацію про місця утримання осіб, позбавлених волі;
- с) необмежений доступ до будь-якого місця, де знаходяться особи, позбавлені волі, включаючи право відвідування таких місць без обмежень;

d) іншу інформацію, якою володіє сторона і яка необхідна Комітету для виконання його завдання. При пошуку такої інформації Комітет повинен дотримуватися приємним норми національного законодавства та професійної етики.

Так, комітет має право розмовляти з позбавленими волі особами, наодинці. Комітет може вільно вступати в контакт з будь-якою особою, яке, як він вважає, може надати йому необхідну інформацію.

У разі необхідності, Комітет може негайно доводити до відома компетентних органів заінтересованої сторони свої зауваження. Таким чином, Європейський комітет став досить дієвим і ефективним інструментом захисту прав ув'язнених, позбавлених волі.

Для посилення охорони прав засуджених, і враховуючи, що відбування засудженими покарання в державі, громадянами якої вони є, сприяло б більш ефективному досягненню цілей виправлення і перевиховання правопорушників, 19 травня 1978 р Берліні була укладена Конвенція про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є.

Така передача визнавалася можливою після вступу вироку в законну силу. У себе в державі засуджений за загальним правилом вже не міг бути повторно притягнутий до відповідальності за злочин, за який він був засуджений за кордоном. Тільки в тому випадку, якщо після передачі засудженого для відбування покарання вирок у державі, де він був винесений, скасований і передбачено нове розслідування чи судовий розгляд, копія рішення про це та інші матеріали, необхідні для нового розгляду справи, повинні направлятися компетентному органу держави, якому переданий засуджений, для вирішення питання про притягнення його до відповідальності за законодавством цієї держави.

Разом з тим передача для відбування покарання не може бути здійснена, якщо:

а) за законодавством держави, громадянином якої є засуджений, діяння, за яке він засуджений, не є злочином;

б) в державі, громадянином якої є засуджений, за вчинене діяння він поніс покарання або був виправданий, або справу було припинено, а так само якщо особа звільнена від покарання компетентним органом цієї держави;

в) покарання не може бути виконано в державі, громадянином якої є засуджений, внаслідок закінчення строків давності або на іншій підставі, передбаченій законодавством цієї держави;

г) засуджений має постійне місце проживання на території держави, судом якої винесено вирок;

д) не досягнуто згоди про передачу засудженого на умовах, передбачених розглянутої Конвенцією.

Призначене засудженому покарання відбувається па підставі вироку суду тієї держави, в якому він був засуджений.

Суд же держави, громадянином якої є засуджений, виходячи з винесеного вироку, приймає рішення про його виконання, визначаючи за законом своєї держави такий же термін позбавлення волі, як і призначено вироком.

Якщо за законодавством держави, громадянином якої є засуджений, за дане діяння граничний строк позбавлення волі є меншим, ніж призначено вироком, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений законодавством цієї держави за скоєння даного діяння.

У випадках коли за законодавством держави, громадянином якої є засуджений, за вчинення даного діяння в якості покарання не передбачено позбавлення волі, суд

визначає за законодавством своєї держави покарання, найбільш відповідне призначеного за вироком.

Частина покарання, відбутої засудженим в державі, судом якої винесено вирок, зараховується в строк покарання, а при визначенні покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, відбутої частини покарання приймається до уваги.

Призначене з вироком додаткове покарання, якщо воно не було виконано, визначається судом держави, громадянином якої є засуджений, якщо таке покарання за вчинення даного діяння передбачено законодавством цієї держави. Виконання невідбутого до передачі засудженого покарання, а також повне або часткове звільнення від покарання після прийняття рішення про виконання вироку здійснюються відповідно до законодавства держави, якому переданий засуджений.

Помилування засудженого здійснюється тією державою, якому він переданий для відбуквання покарання.

Амністія після передачі засудженого здійснюється відповідно до актів про амністію, виданими в державі, судом якої винесено вирок, і державі, громадянином якої є засуджений.

Однак перегляд вироку щодо засудженого, переданого державі, громадянином якої він є, може бути здійснений тільки судом держави, в якій винесено вирок.

Такі основні положення цієї Конвенції, спрямовані на те, щоб права ув'язнених були забезпечені і в разі їх передачі для відбуквання покарання в ту державу, громадянами якої вони є.

Ці ж питання були аналогічно вирішені і в Конвенції Ради Європи про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983.

Крім того цілями цієї Конвенції з'явилися необхідність подальшого розвитку міжнародного співробітництва у кримінально-правовій сфері та забезпечення іноземцям, позбавленим свободи внаслідок вчинення ними кримінального правопорушення, можливості відбувати покарання у своєму суспільстві, що має сприяти належному відправленню правосуддя та соціальної реабілітації засуджених осіб.

При цьому для цілей даної Конвенції покарання розуміється як будь-яке покарання чи захід, що передбачають позбавлення волі за рішенням суду на обмежений або необмежений строк за вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до названої Конвенцією засуджена особа може бути передано іншій державі лише при дотриманні наступних умов:

- a) ця особа є громадянином держави виконання вироку;
- b) судові рішення набрало законної сили;
- c) на час отримання запиту про передачу засудженому особі залишається відбувати покарання ще принаймні шість місяців або термін покарання є невизначеним;
- d) є згода на передачу самого засудженого особи або, якщо з урахуванням її віку або його фізичного або психічного стану це вважає за необхідне одне з двох держав, представника засудженої особи;
- e) дії або бездіяльність, у зв'язку з якими було винесено вирок, є кримінальним правопорушенням відповідно до законодавства держави виконання вироку або були б кримінальним правопорушенням, якби вони мали місце на її території;
- f) як держава винесення вироку, так і держава виконання вироку дають згоду на таку передачу.

Порядок відбуквання покарання визначається законодавством держави

виконання вироку, і тільки ця держава має право приймати всі відповідні рішення. Однак за своїм характером чи терміну держава, де відбуває покарання, не повинно ні посилювати покарання, призначене в державі винесення вироку, ні перевищувати максимальну межу санкції, передбачений законодавством держави виконання вироку. При цьому кожна сторона може здійснити помилування і амністію або пом'якшити покарання відповідно до своєї конституції або іншими законами.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Права і свободи людини стали центром турботи міжнародного співтовариства після Другої світової війни. Нюрнберзький процес виявив і показав факти масових вбивств, звірств і геноциду, здійснених щодо мирного населення, осіб, які є військовополоненими. Це був період нігілістичного ставлення до прав і свобод людини, який не повинен повторитися в майбутньому. У зв'язку з цим 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка повинна була стати гарантом їх дотримання.

Так, у Декларації зазначалося, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей. Основою свободи, справедливості та загального миру має стати визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав. Порядок відбування покарання визначається законодавством держави виконання вироку, і тільки ця держава має право приймати всі відповідні рішення. Однак за своїм характером чи терміну держава, де відбуває покарання, не повинно ні посилювати покарання, призначене в державі винесення вироку, ні перевищувати максимальну межу санкції, передбачений законодавством держави виконання вироку. При цьому кожна сторона може здійснити помилування і амністію або пом'якшити покарання відповідно до своєї конституції або іншими законами.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності і покарання за міжнародним кримінальним правом.

Так, у міжнародному кримінальному праві інститут *звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності* не можна назвати в достатній мірі розробленим. У перших міжнародних актах, що регулюють питання міжнародної кримінальної відповідальності, підстав для звільнення від неї передбачено не було, хоча при цьому було зворотне вказівку на непридатність ряду положень як підстав звільнення.

Зокрема, у ст. 7 Статуту Нюрнберзького трибуналу встановлено, що посадове становище підсудних, їх положення як глав держави або відповідальних чиновників різних урядових відомств не повинно розглядатися як підстава до звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання. У ст. 8 цього ж документа зазначено: «Той факт, що підсудний діяв за розпорядженням уряду або за наказом начальника, не звільняє його від відповідальності, але може розглядатися як аргумент для пом'якшення покарання, якщо Трибунал визнає, що цього вимагають інтереси правосуддя». Аналогічна норма містилася в ст. 6 Статуту Токійського трибуналу.

До речі, у Статутах МТКЮ і МТР дані положення були розширені. Зокрема, зазначено, що той факт, що обвинувачений діяв за наказом уряду або начальника, не

звільняє його від кримінальної відповідальності, однак може розглядатися як підстава для пом'якшення покарання, якщо міжнародний трибунал визнає, що цього вимагають інтереси правосуддя.

З цього вбачається, що повною мірою *інститут звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності* отримав свій розвиток лише в Римському статуті МУС. На думку ряду зарубіжних фахівців, причини незакріплених інституту звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності раніше, а також практичної його незастосовності слід шукати у відношенні світової спільноти до осіб, які вчинили міжнародні кримінальні злочини. А саме неможливістю, на думку багатьох фахівців, застосування до них розглянутого інституту.

Отже всі підстави, що звільняють від міжнародної кримінальної відповідальності, можна поділити на кілька груп.

До них можна віднести наступні:

1. Основання, пов'язані з психічним захворюванням винної особи;
2. Основання захисту;
3. Звільнення з причини інтоксикації;
4. Основання звільнення, пов'язані з помилкою в факт чи подію;
5. Підстави звільнення, пов'язані з наказом начальника або приписом закону.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Так, у міжнародному кримінальному праві інститут звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності не можна назвати в достатній мірі розробленим. У перших міжнародних актах, що регулюють питання міжнародної кримінальної відповідальності, підстав для звільнення від неї передбачено не було, хоча при цьому було зворотне вказівку на непридатність ряду положень як підстав звільнення. З цього вбачається, що повною мірою інститут звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності отримав свій розвиток лише в Римському статуті МУС. звільняють від міжнародної кримінальної відповідальності, можна поділити на кілька груп.

До них можна віднести наступні: основання, пов'язані з психічним захворюванням винної особи; основання захисту; звільнення з причини інтоксикації; основання звільнення, пов'язані з помилкою в факт чи подію; підстави звільнення, пов'язані з наказом начальника або приписом закону.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

1. Міжнародну кримінальну відповідальність не можна повною мірою визнати різновидом кримінальної відповідальності, незважаючи на наявність спільних рис, таких як фактична підстава виникнення – вчинення діяння, яке містить всі ознаки складу злочину; зв'язок з обов'язком зазнавати певні негативні наслідки. Основною особливістю міжнародної кримінальної відповідальності є її реалізація на наднаціональному рівні, а отже, одним із суб'єктів міжнародного кримінально-правового відносини є не держава, а міжнародне співтовариство в особі якого-небудь органу (наприклад, Міжнародного кримінального суду).

Необхідно виділити наступні ознаки міжнародної кримінальної відповідальності: спирається на примус з боку міжнародного співтовариства в особі спеціалізованих міжнародних органів; настає за вчинення міжнародного кримінального злочину; виражається в негативних наслідках, які винна особа (яким може бути і держава) зобов'язана зазнати внаслідок вчинення ним міжнародного кримінального злочину; втілюється в процесуальній формі на підставі міжнародних

правових актів (Римський статут МКС).

2. Права і свободи людини стали центром турботи міжнародного співтовариства після Другої світової війни. Нюрнберзький процес виявив і показав факти масових вбивств, звірств і геноциду, здійснених щодо мирного населення, осіб, які є військовополоненими. Це був період нігілістичного ставлення до прав і свобод людини, який не повинен повторитися в майбутньому. У зв'язку з цим 10 грудня 1948 Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка повинна була стати гарантом їх дотримання.

Так, у Декларації зазначалося, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей. Основою свободи, справедливості та загального миру має стати визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав. Порядок відбування покарання визначається законодавством держави виконання вироку, і тільки ця держава має право приймати всі відповідні рішення. Однак за своїм характером чи терміну держава, де відбуває покарання, не повинно ні посилювати покарання, призначене в державі винесення вироку, ні перевищувати максимальну межу санкції, передбачений законодавством держави виконання вироку. При цьому кожна сторона може здійснити помилування і амністію або пом'якшити покарання відповідно до своєї конституції або іншими законами.

3. Так, у міжнародному кримінальному праві інститут звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності не можна назвати в достатній мірі розробленим. У перших міжнародних актах, що регулюють питання міжнародної кримінальної відповідальності, підстав для звільнення від неї передбачено не було, хоча при цьому було зворотне вказівку на непридатність ряду положень як підстав звільнення. З цього вбачається, що повною мірою інститут звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності отримав свій розвиток лише в Римському статуті МУС. звільняють від міжнародної кримінальної відповідальності, можна поділити на кілька груп.

До них можна віднести наступні: оснований, пов'язані з психічним захворюванням винної особи; оснований захисту; звільнення з причини інтоксикації; оснований звільнення, пов'язані з помилкою в факт чи подію; підстави звільнення, пов'язані з наказом начальника або приписом закону.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

1. Які види покарання можуть бути за вироком трибуналу.
2. Які правові підстави визначення виду та розміру покарання суддями Трибуналу.
3. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.
4. Давність у міжнародному кримінальному праві. Конвенція не застосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р.

ТЕМА 5.

МІЖНАРОДНІ ВІЙСЬКОВІ ТРИБУНАЛИ ТА МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

(2 години)

План:

1. Нюрнберзький і Токійський міжнародні воєнні трибунали.
2. Міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії та по Руанді.
3. Поняття та загальна характеристика Міжнародного кримінального суду.
4. Компетенція Міжнародного кримінального суду.
5. Порядок прийняття та виконання рішень Міжнародним кримінальним судом.
6. Змішані (гібридні) трибунали (суди).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т.Л. Сироїд, О.А. Гавриленко, Л.О. Фоміна; за заг. ред. Т.Л. Сироїд. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 494 с.
3. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя: підручник. / Тертишник В.М. та ін.; за заг. ред. д.ю.н. проф. В.М. Тертишника та докт. Наук держ. упр., професора В.В. Ченцова. Київ: Алерта, 2021. 276 с.
4. Березняк В.С. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 155-160.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012 р.
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, 1998 р.
7. Статут Нюрнберзького трибуналу, 1945 р.
8. Статут Токійського трибуналу, 1946 р.
9. Статут Трибуналу колишньої Югославії, 1993 р.
10. Статут Трибуналу по Руанді, 1994 р.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати комплекс теоретичних знань, спрямованих на визначення поняття та сутності Нюрнберзький і Токійський міжнародні воєнні трибунали, міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії та по Руанді та поняття та загальна характеристика міжнародного кримінального суду. Окрім цього сформувати поняття та сутності компетенція міжнародного кримінального суду, порядок прийняття та виконання рішень міжнародним кримінальним судом та змішані (гібридні) трибунали (суди).

1. Нюрнберзький і Токійський міжнародні воєнні трибунали.

Так, **трибунал** – це назва спеціальних міжнародних судових органів або спеціальних судів у деяких країнах.

Термін «**трибунал**» походить від латинського *tribunal* – підвищення для посадових осіб.

Нюрнберзький трибунал

Першим в історії міжнародним трибуналом став Нюрнберзький воєнний трибунал. Він працював з листопада 1945-го по жовтень 1946 року і судив нацистських злочинців, які діяли під час Другої світової війни.

Заяви про необхідність створення трибуналу пролунали ще навіть до залучення у війну Радянського Союзу. 12 червня 1941 року представники Великої Британії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, ПАР, Бельгії, Франції, Югославії, Чехословаччини, Польщі, Нідерландів, Греції та Люксембург уклали декларацію, в якій заявили про необхідність покарати воєнних злочинців «шляхом організованого правосуддя».

Тут важливий нюанс. Після капітуляції нацистської Німеччини у 1945-му правосуддя організували. Але назвати трибунал у Нюрнбергу незалежним і неупередженим не можна. Адже це був судовий процес переможців (СРСР, Велика Британія, США, Франція) над переможеними (Німеччина). Тобто країни, які постраждали, творили суд над тими, хто завдавав їм болю і шкоди.

Під час Нюрнберзького процесу розглядали:

1. злочини проти миру – планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни та війни з порушенням міжнародних угод та домовленостей;

2. воєнні злочини – порушення законів та звичаїв війни: вбивства, тортури, викрадення в рабство, вбивства та тортури військовополонених, вбивства заручників, грабунок приватної чи громадської власності, руйнування населених пунктів;

3. злочини проти людяності – вбивства, поневолення, заслання, переслідування за расовими, релігійними, політичними мотивами.

До судового процесу підготували список зі 24 нацистів.

Ще до початку трибуналу голова Трудового фронту Роберт Лей наклав на себе руки в камері, а голову концерну Густава Круппа визнали невиліковно хворим і справу щодо нього припинили. Інших 22 судили, загалом провели 216 судових слухань:

1. до смертної кари через повішення приговорили: міністра авіації Германа Герінга (прийняв отруту незадовго до страти), міністра закордонних справ Йоахіма фон Ріббентропа, начальника Головного управління імперської безпеки Ернста Кальтенбруннера, начальника штабу Вермахту Вільгельма Кейтеля, обергрупенфюрера СС Ернста Заукеля, начальника штабу оперативного керівництва командування Вермахту Альфреда Йодля, обергрупенфюрера СА Юліуса Штрайхера, рейхсміністра східних окупованих територій Альфреда Розенберга, генерал-губернатора окупованої Польщі Ганса Франка, керівника окупованої Чехії Вільгельма Фріка, керівника окупованих Нідерландів Артура Зейсс-Інкварт, начальника партійної канцелярії НСДАП Мартіна Бормана (заочно);

2. довічне ув'язнення отримали: заступник Гітлера в НСДАП Рудольф Гесс, міністр економіки Вальтер Функ, командувач флоту Еріх Редер;

тюремне ув'язнення на терміни від 10 до 20 років отримали: гауляйтер Відня Бальдур фон Ширах, міністр озброєння Альберт Шпеер, міністр закордонних справ Константін фон Нойрат, командувач флоту адмірал Карл Дьоніц.

3. виправдали: керівника відділу друку і радіо у міністерстві пропаганди Ганса Фріче, посла в Австрії та Туреччині Франца фон Папена, міністра економіки перед війною Ялмара Шахта.

Стосовно **Токійський трибунал** був одним з двох міжнародних трибуналів, які були створені для судового розгляду воєнних злочинів після Другої світової війни. Інший – Нюрнберзький трибунал, був створений для судового розгляду злочинів нацистської Німеччини.

Нюрнбургський трибунал і Токійський трибунал були двома головними міжнародними трибуналами, що розглядали злочини, вчинені під час Другої світової війни. Однак, вони мали ряд відмінностей, зокрема, у процедурі створення, складі та результатах.

Деякі порівняння між цими двома трибуналами:

1. Створення: Нюрнбургський трибунал був створений на основі угоди між союзниками (Великою Британією, Францією, СРСР та США), тоді як Токійський трибунал був створений тільки США, як головного противника Японії.

2. Склад: Нюрнбургський трибунал складався з представників чотирьох держав, які створили трибунал, тоді як Токійський трибунал складався з представників 11 країн, більшість з яких були союзниками США.

Токійський трибунал діяв на основі кількох принципів, які були визначені у Хартії Міжнародного військового трибуналу для Східної Азії, прийнятій 19 січня 1946 року. До основних принципів діяльності токійського трибуналу відносяться наступні:

1. Юрисдикція: трибунал мав юрисдикцію над всіма особами, включаючи японських цивільних та військових діячів, які були звинувачені відповідно до статті 5 Хартії, яка визначала злочини війни та злочини проти миру.

2. Право на захист: підсудні мали право на захист та можливість викликати свідків.

3. Поняття воєнного злочину: трибунал визнав, що воєнний злочин є порушенням законів та звичаїв війни, включаючи злочини проти військовополонених, цивільного населення, зокрема жінок та дітей, а також, економічні злочини.

4. Презумпція невинуватості: підсудний вважався невинним, доки було не доведено вину.

5. Обмеження свідчень: свідки не могли бути викликані, якщо це могло б зашкодити їм особисто або державі, до якої вони належали.

6. Незалежність трибуналу: трибунал був незалежним від будь-якої держави та підпорядковувався лише Альянсу переможців Другої світової війни.

Недоторканність права на справедливий процес: кожен підсудний мав право на справедливий та прозорий процес.

Варто наголосити, що Токійський трибунал керувався нормами Хартії Міжнародного Військового Трибуналу для Східної Азії. Одними із основних положень цієї Хартії є такі:

1. Злочини війни: трибунал розглядав воєнні злочини, які включали у себе вбивства, замахы на життя, підпалення міст, грабежі, знищення майна та інші подібні злочини.

2. Злочини проти миру: трибунал розглядав злочини проти миру, які включали

у себе розгляд подій, які призвели до виникнення війни, такі як напад на країну, порушення міжнародних договорів та угод.

3. Злочини проти людства: трибунал розглядав злочини проти людства, які включали у себе масові вбивства, тортури, насильство, насильницьку примусову працю, експерименти над людьми та інші подібні злочини.

4. Відповідальність керівництва: трибунал вважав, що керівництво Японії несе відповідальність за злочини, які були вчинені під час Другої світової війни та передвоєнного періоду.

На жаль, злочини проти довкілля ще не було визнано міжнародним правом як окремий вид злочинів на той час, тому Токійський трибунал не розглядав цього питання. Проте, деякі дії японської армії та влади викликали серйозні негативні наслідки для довкілля та здоров'я людей, такі як випадки використання хімічних та біологічних збройних речовин, зокрема в Халхин-Голі та під час японської окупації Китаю.

Щодо відшкодування шкоди варто зазначити, що Токійський трибунал використовував механізм компенсації шкоди для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої японською військовою владою та армією в ході Другої світової війни. Компенсація була встановлена як частина підсумкових вироків трибуналу та передбачала відшкодування збитків, завданих жертвам війни та їх родинам, а також країнам-союзникам.

У рамках механізму компенсації шкоди, Японія зобов'язалася виплатити військові відшкодування державам, а також відшкодувати майнову шкоду, завдану громадянам країн-жертв. Зобов'язання включало виплатити компенсації військовим союзникам та окремим країнам, таким як США, Велика Британія, Франція та Китай, а також країнам-жертвам, таким як Китай, Філіппіни, Індонезія, Малайзія та інші.

Загальна сума компенсацій становила більше 4 мільярдів доларів США на той час.

Механізм компенсації шкоди, який використовувався Токійським трибуналом, став важливим прецедентом для міжнародного права та встановив стандарти щодо компенсації військових збитків та відшкодування матеріальної, моральної шкоди, завданої націям і людству в цілому.

Відшкодування було стягнуте з розпорядження японської уряду, який був зобов'язаний виконати рішення трибуналу.

Японський уряд виконував виплати протягом кількох десятиліть після закінчення Другої світової війни, і багато з компенсаційних платежів було здійснено через реконструкційну допомогу та інвестиції в економіку країн-жертв.

Токійський трибунал встановлював суму завданої шкоди шляхом оцінки різних факторів, таких як руйнування майна, втрати людських життів та інші види збитків, які були спричинені війною. До складу завданої шкоди також входили витрати на відновлення міст та інфраструктури, медичну допомогу та інші види допомоги, яку надали союзники країнам-жертвам.

Оцінка завданої шкоди була проведена на основі відомостей про збитки, які були зібрані в ході розслідування інцидентів, а також на основі звітів, поданих країнами-союзниками та країнами-жертвами війни. Результатом цієї оцінки було встановлення загальної суми військового відшкодування, яку мав виплатити Японський уряд.

Варто наголосити, що Токійський трибунал застосовував різні заходи відповідальності щодо засуджених осіб, залежно від характеру і ступеня їхньої вини.

Основними заходами відповідальності, які застосовував трибунал, були:

1. Смертна кара: вироки про засудження до смертної кари зазвичай виконували через повішення.
2. Позбавлення волі: більшість засуджених отримували вирок у вигляді довічного позбавлення волі.
3. Заборона займати певні посади: окремим засудженим заборонялося займати посади в уряді, військових чи інших державних структурах.
4. Конфіскація майна: деякі засуджені втратили своє майно через конфіскацію майна або інші заходи, направлені на вилучення майна та направлення такого на відшкодування шкоди постраждалим.
5. Інші заходи відповідальності: до інших заходів відповідальності, які застосовував токійський трибунал, входили штрафи, зобов'язання з відшкодування завданої шкоди, тощо.

Застосування до особи тих чи інших заходів відповідальності залежало від ступеня вини та злочину, який вчинив засуджений. Найбільш жорстока кара була застосована проти осіб, які вчинили найбільш серйозні злочини, такі як воєнні злочини та злочини проти миру та безпеки людства.

Слід звернути увагу на те, що діяльність Токійського трибуналу є важливою з кількох причин:

1. Створення прецеденту: Токійський трибунал був першим міжнародним трибуналом, створеним для судового переслідування воєнних злочинів та злочинів проти миру, безпеки людства. Це створило прецедент для створення подібних трибуналів в майбутньому.
2. Захист прав людини: Токійський трибунал визнав, що військові та політичні лідери не мають імунітету перед законом, встановив стандарти, за якими їх можна судити. Це створило основу для захисту прав людини та притягнення до відповідальності за злочини проти людства.
3. Превентивна дія: діяльність Токійського трибуналу стала важливим уроком для міжнародного співтовариства, що злочини проти людства не залишаються безкарними. Це сприяло підвищенню свідомості та збільшенню рівня відповідальності урядів, політичних та військових лідерів.
4. Відновлення правопорядку: Токійський трибунал забезпечив відновлення правопорядку в Японії, застосувавши заходи законної відповідальності на тих, хто вчинив злочини проти миру та безпеки людства.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Так, трибунал – це назва спеціальних міжнародних судових органів або спеціальних судів у деяких країнах.

Термін «трибунал» походить від латинського *tribunal* – підвищення для посадових осіб. Першим в історії міжнародним трибуналом став Нюрнберзький воєнний трибунал. Він працював з листопада 1945-го по жовтень 1946 року і судив нацистських злочинців, які діяли під час Другої світової війни.

Токійський трибунал був одним з двох міжнародних трибуналів, які були створені для судового розгляду воєнних злочинів після Другої світової війни. Інший – Нюрнберзький трибунал, був створений для судового розгляду злочинів нацистської Німеччини.

Нюрнбургський трибунал і Токійський трибунал були двома головними міжнародними трибуналами, що розглядали злочини, вчинені під час Другої світової

війни. Однак, вони мали ряд відмінностей, зокрема, у процедурі створення, складі та результатах.

2. Міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії та по Руанді.

Міжнародний трибунал по колишній Югославії (МТКЮ). Рада Безпеки ООН, визнавши факт вчинення масових звірств і жорстокостей в колишній Югославії, зокрема в Республіці Боснії і Герцеговині, як представляє собою загрозу для міжнародного миру та безпеки, в порядку здійснення своїх повноважень згідно з гл. VII Статуту ООН прийняв 25 травня 1993 резолюцію 827 (1993) про заснування МТКЮ на основі статуту для переслідування осіб, відповідальних за порушення гуманітарного права на території колишньої Югославії в період з 1 січня 1991 і до дати, яку Рада Безпеки визначить після відновлення миру (резолюції 808 і 827). Резолюція про створення МТКЮ була прийнята одноголосно; в ній зазначено, що місцем його перебування є Гаага (Нідерланди).

Згідно ст. 1 Статуту МТКЮ цей Трибунал наділявся компетенцією здійснювати судові переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії. У порядку застосування цієї загальної компетенції МТКЮ наділявся компетенцією судового переслідування осіб, які порушують положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р своїми діями або наказами про вчинення наступних актів:

- «а) умисне вбивство;
- б) тортури і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- с) навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного збитку фізичному стану особистості або її здоров'ю;
- д) незаконне, довільне і проведене у великому масштабі руйнування і привласнення майна, що не викликаються військовою необхідністю;
- е) примус військовополоненого або цивільної особи служити у збройних силах ворожої держави;
- ф) позбавлення військовополоненого або цивільної особи його права на неупереджене і справедливе правосуддя;
- г) висилка або незаконне переміщення цивільних осіб або їх незаконне затримання;
- h) взяття в заручники цивільного населення».

У продовження реалізації їхньої спільної компетенції МТКЮ у відповідності зі ст. 3 Статуту наділявся компетенцією вживати судові переслідування осіб, відповідальних за порушення законів і звичаїв війни. Ці порушення включають в себе, зокрема:

- а) застосування токсичного зброї або інших видів зброї, спрямованих на заподіяння зайвих страждань;
- б) безглузде руйнування міст чи сіл або їх розорення, невиправдане військовою необхідністю;
- с) атака чи бомбардування, незалежно від застосовуваних засобів, нічим не захищених міст, сіл, населення або будівель;
- д) продуманий захоплення, руйнування або пошкодження історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення релігійних культів, що становлять культурну і духовну спадщину народів;

е) акти крадіжки, грабежу або незаконного присвоєння культурних цінностей.

Враховуючи особливу тяжкість такого міжнародного злочину, як геноцид, Рада Безпеки ООН включив в Статут МТКЮ ст. 4, яка надавала можливість судового переслідування осіб, відповідальних за акти геноциду.

Отже, важливо при цьому звернути увагу на такі особливості Статуту МТКЮ. По-перше, він не допускає будь-яких винятків з кола кримінальної відповідальності залежно від посадового становища конкретної особи. Офіційний статус обвинуваченого, будь він у якості глави держави або уряду, або найвищого за рангом посадової особи, не звільняє його від кримінальної відповідальності і не може служити підставою для пом'якшення міри покарання. По-друге, Статут не допускає винятків для керівного складу щодо актів серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних особами підлеглого складу, коли керівник знав або повинен був знати про вжиті актах свого підлеглого і не здійснив ніяких дій для їх запобігання. По-третє, Статут не допускає будь-яких винятків зі сфери кримінальної відповідальності для осіб підлеглого складу з причини вчинення ними злочинних актів за наказом уряду або високого посадовця.

Так, МТКЮ складається з наступних органів: судовий орган, що складається з трьох Судових палат і однієї Апеляційної палати, канцелярії обвинувача і секретаріату. До складу МТКЮ входять 27 суддів: 15 постійних і 12 суддів *ad litem*. Судді повинні мати високі моральні та професійними якостями, необхідними досвідом і знаннями в галузі кримінального та міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право і міжнародні норми в галузі прав людини. Кандидати в судді пропонуються державами і за поданням Ради Безпеки, обираються Генеральною Асамблеєю ООН строком на п'ять років, можуть бути переобрані.

Стосовно обвинувач діє незалежно як автономний орган Трибуналу. Він призначається Радою Безпеки за поданням Генерального секретаря ООН строком на чотири роки. При цьому обвинувач МТКЮ є одночасно обвинувачем і МТР.

Попри обвинувач вправі починати розслідування з власної ініціативи або інформації, отриманої від урядів, органів ООН, міжурядових і навіть неурядових, тобто громадських, організацій. Пояснюється це тим, що трибунали не володіють таким механізмом, як органи національної юстиції, і тому використовують найширші канали інформації.

Так, **Міжнародний трибунал по Руанді (МТР)**. Засновано на основі наступних резолюцій Ради Безпеки ООН: 1) резолюція 955 від 8 листопада 1994 р .; 2) резолюція 978 від 27 лютого 1995 р .; 3) резолюція 1165 від 30 квітня 1998 Резолюцією 977 від 22 лютого 1995 Рада Безпеки ООН постановив, що місцеперебуванням МТР буде р Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія). При цьому МТР покликаний не тільки переслідувати винних в актах геноциду, але й сприяти примиренню і відновленню справедливості і законності в Руанді.

Так, Статут МТР не містить вичерпного переліку злочинів проти «прав Женеви» стосовно до конфлікту неміжнародного характеру, вказуючи, що він повноважний здійснювати судове переслідування осіб, які скоюють або віддають наказ про вчинення таких серйозних порушень, як насильство щодо життя, здоров'я, фізичного або психічного благополуччя осіб, зокрема вбивство, жорстоке поводження (катування, нанесення каліцтв); колективні покарання; взяття заручників; терористичні акти; кричущі посягання на особисту гідність, зокрема принижуюче поводження, згвалтування, примус до проституції і т.п .; мародерство; винесення вироків і виконання покарань крім законного створеного суду.

Самостійним злочином є загроза вчинення будь-якого з перерахованих діянь.

Водночас, процес в трибуналах іде у присутності обвинуваченого і є відкритим. Статути передбачають обов'язковість забезпечення обвинуваченому всіх загальновизнаних прав, як вони викладені в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Вирок виноситься більшістю суддів палати і оголошується публічно. Допускається особливу думку суддів.

Окрім, цього при визначенні міри покарання приймається до уваги судова практика відповідно Югославії та Руанди. Може бути прийнято також рішення про конфіскацію та поверненні законним власникам власності, видобутої злочинним шляхом. Тюремне ув'язнення відбувається у державі, що визначається судом на основі списку держав, які дали на це згоду.

Також, здійснюючи своє право на оскарження вироку, засуджений може подати скаргу до Апеляційної палати. Підставою для цього служить помилка в праві чи факті, що призвело до неправильного вироком. На цих же підставах вирок може бути оскаржений і обвинувачем. Рішення Апеляційної палати остаточно і оскарженню не підлягає.

Згідно зі статутами трибуналів держави співробітничать з ними в питаннях розслідування і судового переслідування. Без будь-яких затримок держави повинні виконувати прохання про надання допомоги чи накази судової палати, включаючи зокрема такі дії, як: впізнання і встановлення місцезнаходження осіб; зняття показань свідків і збір доказів; вручення документів; арешт або затримання; передача обвинувачених трибуналам.

Трибунали і національні суди володіють паралельної юрисдикцією щодо судового переслідування осіб за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Це означає, що суди будь-якої держави, а не тільки того, на території якого злочини здійснені, вправі розглядати справи таких осіб. Іншими словами, встановлена універсальна юрисдикція. Таке положення дуже важливо, оскільки трибуналу важко впоратися з розглядом численних справ, а участь національних судів у переслідуванні військових злочинців на основі універсальної юрисдикції підвищує рівень боротьби з такого роду злочинністю.

До речі, юрисдикція міжнародних трибуналів має пріоритет щодо юрисдикції національних судів. На будь-якому етапі судового розгляду трибунали можуть просити про передачу їм провадження у справі.

Крім того, МТКЮ став першим після Нюрнберзького і Токійського трибуналів міжнародним органом для розгляду справ про військові злочини, злочини проти людяності і геноциді. Однак важлива відмінність полягає в тому, що в Нюрнберзі і Токію переможці судили переможених, а МТКЮ є органом міжнародного співтовариства, який розглядає справи про злочини незалежно від того, на чиєму боці були ті, хто їх скоїв.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Радою Безпеки ООН, було визнано факт вчинення масових звірств і жорстокостей в колишній Югославії, зокрема в Республіці Боснії і Герцеговині, як представляє собою загрозу для міжнародного миру та безпеки, в порядку здійснення своїх повноважень згідно з гл. VII Статуту ООН прийняв 25 травня 1993 резолюцію 827 (1993) про заснування МТКЮ на основі статуту для переслідування осіб, відповідальних за порушення гуманітарного права на території колишньої Югославії в період з 1 січня 1991 і до дати, яку Рада Безпеки визначить після відновлення миру

(резолюції 808 і 827). Резолюція про створення МТКЮ була прийнята одноголосно; в ній зазначено, що місцем його перебування є Гаага (Нідерланди).

Згідно ст. 1 Статуту МТКЮ цей Трибунал наділявся компетенцією здійснювати судові переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії. У порядку застосування цієї загальної компетенції МТКЮ наділявся компетенцією судового переслідування осіб, які порушують положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р своїми діями або наказами про вчинення наступних актів:

- «а) умисне вбивство;
- б) тортури і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- с) навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного збитку фізичному стану особистості або її здоров'ю;
- д) незаконне, довільне і проведене у великому масштабі руйнування і привласнення майна, що не викликаються військовою необхідністю;
- е) примус військовополоненого або цивільної особи служити у збройних силах ворожої держави;
- ф) позбавлення військовополоненого або цивільної особи його права на неупереджене і справедливе правосуддя;
- г) висилка або незаконне переміщення цивільних осіб або їх незаконне затримання;
- h) взяття в заручники цивільного населення».

На підставі засновано на основі наступних резолюцій Ради Безпеки ООН: 1) резолюція 955 від 8 листопада 1994 р .; 2) резолюція 978 від 27 лютого 1995 р .; 3) резолюція 1165 від 30 квітня 1998 Резолюцією 977 від 22 лютого 1995 Рада Безпеки ООН постановив, що місцеперебуванням МТР буде р Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія). При цьому МТР покликаний не тільки переслідувати винних в актах геноциду, але й сприяти примиренню і відновленню справедливості і законності в Руанді.

3. Поняття та загальна характеристика Міжнародного кримінального суду.

Міжнародний кримінальний суд («МКС» або «Суд») – це постійно діючий міжнародний судовий орган, створений для розслідування, переслідування та судового розгляду справ щодо осіб, обвинувачених у скоєнні найтяжчих злочинів, що становлять загрозу для міжнародного співтовариства в цілому, а саме злочину геноциду, злочини проти людства, військові злочини та злочин агресії (з 2018 р.). Суд діє в тих ситуаціях, коли національні органи влади не можуть або не бажають проводити розслідування щодо визначених злочинів.

Ідея створення системи міжнародного кримінального судочинства, як ми вже раніше зазначали, виникла після Другої світової війни і була реалізована судами ad hoc Нюрнберзьким та Токійськими трибуналами. У 1948 році, після прийнята Конвенції про попередження та покарання за злочин геноциду, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй визнала необхідність існування постійно діючого міжнародного суду для розгляду справ та притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за скоєння тяжких злочинів.

Після закінчення холодної війни почала втілюватися ідея створення єдиного міжнародного судового органу – Міжнародний кримінальний суд. Однак під час

переговорів та прийняття Статуту МКС держави-учасниці ООН стали свідками вчинення тяжких злочинів на території колишньої Югославії та в Руанді.

Основна мета створення МКС забезпечення принципу невідворотності покарання осіб за скоєння найтяжчих злочинів, що загрожують всесвітньому миру, безпеці та благополуччю через міжнародне кримінальне правосуддя. Суд прагне притягнути винних до відповідальності за їхні злочини та здійснювати співробітництво з метою запобігання повторенню таких злочинів. Самостійно досягнути таких цілей МКС не може, тому співпрацює з іншими міжнародними організаціями. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди і є першим у світі постійно діючим міжнародним кримінальним судом.

Характеристика Римського статуту

17 липня 1998 р. конференція 160 держав заснували перший постійний міжнародний кримінальний суд. У Статуті міститься перелік злочинів, що належать до юрисдикції МКС, регламент та механізми співпраці держав з МКС. Держави, що прийняли ці правила, відомі як держави-учасниці та представлені в Асамблеї держав-учасниць.

Понад 120 держав є державами-учасницями Римського статуту, що представляють усі регіони: Африку, Тихоокеанський регіон, Східну Європу, Латинську Америку та Карибський басейн, а також Західну Європу та Північну Америку.

Структура МКС

1. Президіум – відповідає за загальне керування МКС, крім Канцелярії Прокурора з якою взаємодіє, виконує судові та представницькі функції передбачені Статутом.

Президіум складається з трьох суддів (Президента та двох заступників Голови), які обираються абсолютною більшістю з 18 суддів Суду та виконують свої функції протягом 3 років або до завершення строку їх повноважень в якості судді МКС з можливістю переобрання ще на один термін.

2. Відділення суддів – 18 суддів МКС, що обираються Асамблеєю держав-учасниць терміном на 9 років без можливості переобрання. Вони забезпечують справедливі судові розгляди та виносять рішення, а також видають ордери на арешт чи виклики, забезпечують захист потерпілим і свідкам тощо. Вони також обирають зі свого складу Президента МКС і двох віце-президентів, які очолюють Суд.

3. Канцелярія Прокурора – діє незалежно як окремий орган МКС, відповідає за отримання ситуацій, що передаються, та будь-якої обґрунтованої інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, за їх вивчення та проведення розслідувань і кримінального переслідування в МКС.

Співробітники Канцелярії

Прокурор – очолює Канцелярію, має всі повноваження з керівництва та управління Канцелярією, включаючи персонал, приміщення та інші наявні у неї ресурси.

Заступник/и прокурора – допомагає один або кілька заступників Прокурора, які мають право здійснювати будь-які дії, котрі повинен вчиняти Прокурор відповідно до Римського статуту.

Співробітники Канцелярії підпорядковані тільки МКС. Не направляють і не виконують вказівок з будь-якого зовнішнього джерела.

Консультанти – Прокурор призначає консультантів з досвідом юридичної

діяльності зі спеціальних питань, включаючи питання, що стосуються сексуального насильства, гендерного насильства та насильства щодо дітей, але не обмежуючись цими питаннями.

4. Секретаріат – відповідає за несудові аспекти управління справами та обслуговування МКС без шкоди для функцій та повноважень Прокурора відповідно до ст. 42 Римського статуту.

Склад Секретаріату

Секретар – очолює Секретаріат, є головною адміністративною посадовою особою МКС. Секретар виконує свої функції під керівництвом Голови Суду;

Заступники Секретаря (за необхідністю);

Група з надання допомоги потерпілим та свідкам.

5. Персонал (за необхідністю)

У разі необхідності Прокурор і Секретар призначають до їх відповідних органів кваліфікований персонал. Прокурора призначає слідчих.

Секретар за згодою Президії та Прокурора пропонує Положення про персонал, що включає умови, його призначається, отримання винагороди або звільняється. Положення про персонал схвалюються Асамблеєю держав-учасниць.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Міжнародний кримінальний суд («МКС» або «Суд») – це постійно діючий міжнародний судовий орган, створений для розслідування, переслідування та судового розгляду справ щодо осіб, обвинувачених у скоєнні найтяжчих злочинів, що становлять загрозу для міжнародного співтовариства в цілому, а саме злочину геноциду, злочини проти людства, військові злочини та злочин агресії (з 2018 р.). Суд діє в тих ситуаціях, коли національні органи влади не можуть або не бажають проводити розслідування щодо визначених злочинів.

Основна мета створення МКС забезпечення принципу невідворотності покарання осіб за скоєння найтяжчих злочинів, що загрожують всесвітньому миру, безпеці та благополуччю через міжнародне кримінальне правосуддя. Суд прагне притягнути винних до відповідальності за їхні злочини та здійснювати співробітництво з метою запобігання повторенню таких злочинів. Самостійно досягнути таких цілей МКС не може, тому співпрацює з іншими міжнародними організаціями. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди і є першим у світі постійно діючим міжнародним кримінальним судом.

4. Компетенція Міжнародного кримінального суду.

Римський статут Міжнародного кримінального суду було ухвалено 17 липня 1998 року як документ, який регламентує діяльність МКС на міжнародному рівні, встановлюючи низку вимог до загальних засад функціонування судового органу міжнародного значення, його юрисдикції та ратифікації на національному рівні. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року, а також на сьогодні є основоположним документом у роботі Міжнародного кримінального суду в Гаазі, ратифікований і підписаний 122 країнами світу, 31 країнами – тільки підписаний. Римський статут визначає повноваження МКС з розслідування і розгляду найбільш серйозних міжнародних злочинів: геноцид, злочинів проти людства та злочину агресії. Відповідно до законодавства, яке регламентує діяльність МКС, держава може

стати його учасником виключно після ратифікації. Однак і сама ратифікація тягне певні наслідки, зокрема, злочини, вчинені громадянами держави, яка ратифікувала Римський статут, або на території цієї держави підсудні МКС в Гаазі. Тож ратифікація є однією з підстав розширення юрисдикції МКС. Україна стала підписантом Римського статуту у 2000 році, однак нею він досі не ратифікований через низку об'єктивних і суб'єктивних обставин. Проте у випадку не просто підпису Римського статуту, а його ратифікації Україною, вона мала би певні позитивні юридичні наслідки: увійшла до складу Асамблеї державучасників із правом виносити питання на порядок денний, отримала б свого суддю і змогу брати участь в роботі суду.

У міжнародних панельних дискусіях панує думка, що частково пояснює відхилення ратифікації Римського статуту Україною. Професор Австралійського національного університету та Університету Копенгагена Кевін Джон Хеллер під час дискусії стосовно проблемних питань функціонування МКС висловився стосовно сприйняття Україною МКС виключно як карального інструменту та нехтування перспективою захисту прав жертв збройного конфлікту. На думку науковця, варто виокремити деякі особливості ратифікації Римського статуту та її значення для України. Ратифікація жодним чином не змінює правові параметри держави-учасниці, врешті-решт не відбудеться змін і для України у розслідуванні злочинів, вчинюваних проти неї. Пріоритетність має більше політичний, ніж юридичний характер. Професор стверджує, що зволікання у ратифікації не надає переваг Україні у розслідуванні справи російськоукраїнського конфлікту та нівелює її змогу висунення українських фахівців на посади в МКС, мати право голосу під час ухвалення рішень³.

Головним питанням для науки міжнародного кримінального права є юрисдикція МКС. Незважаючи на те, що вона поширюється на всі держави, які є учасниками Асамблеї, є низка особливостей, які характеризують юрисдикцію МКС і певним чином визначають її функціонал. Серед особливостей юрисдикції МКС можна назвати такі:

- суд може здійснювати свої функції і повноваження відповідно до Римського статуту на території будь-якої держави-учасниці і, за спеціальним дозволом, на території будь-якої іншої держави (ч. 2 ст. 4 Римського статуту);
- суд має виключне обмежене коло злочинів, які належать до його юрисдикції, які є найбільш тяжкими для всієї світової спільноти: злочин геноциду, злочин проти людства, військовий злочин, злочин агресії (ч. 1 ст. 5 Римського статуту);
- суд володіє юрисдикцією щодо військових злочинів, зокрема, коли вони вчинені в межах плану або політики або при масштабному (глобальному) здійсненні таких дій (ч. 1 ст. 8 Римського статуту);
- юрисдикція Суду *ratione temporis*, тобто вона не має зворотної дії у часі, Суд має юрисдикцію виключно щодо злочинів, які вчинені після набуття чинності цього Статуту (ч. 1 ст. 11 Римського Статуту);
- держава, яка ратифікує Римський статут, автоматично визнає юрисдикцію МКС на своїй території та щодо своїх громадян стосовно злочинів, визначених у ст. 5 Статуту (ч. 1 ст. 12 Римського Статуту);

³ Міжнародний кримінальний суд: внутрішня динаміка, геополітика та Україна. Українська гельсінська спілка з прав людини: офіційний вебсайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/mizhnarodnyykryminalnyy-sud-vnutrishnia-dynamika-heopolityka-ta-ukraina/>.

– стаття 13 Римського статуту містить умови, за якими МКС отримує змогу здійснювати свою юрисдикцію щодо злочинів, які до такої юрисдикції належать. Серед умов можна назвати такі:

– всі вичерпні відомості про подію злочину, який перебуває під юрисдикцією МКС, передаються Прокурору державою-учасницею відповідно до ст. 14 Римського статуту;

– всі вичерпні відомості про подію злочину, який належить до юрисдикції МКС, передані прокурору Радою Безпеки, яка діє на підставі Статуту Організації Об'єднаних Націй;

– прокурор самостійно почав розслідування на підставі відомостей про злочин, який належить до юрисдикції МКС, керуючись ст. 15 Римського статуту (ст. 13 Римського статуту);

– жодна особа не може бути засуджена за діяння, щодо вчинення якого вона була вже визнана винною або невинуватою (ч. 1 ст. 20 Римського статуту);

– особа не підлягає відповідальності за Римським статутом, за винятком тих випадків, коли суспільно небезпечне діяння, вчинене нею, підпадає під юрисдикцію МКС (ч. 1 ст. 22 Римського статуту);

– суд наділений юрисдикцією виключно стосовно фізичних осіб, які вчинили злочини, що підлягають під юрисдикцію МКС. У Римському статуті набув свого розвитку інститут індивідуальної кримінальної відповідальності. Його головна особливість полягає в перегляді розуміння, що за вчинення міжнародних злочинів, які підлягають юрисдикції МКС, не можна притягнути до відповідальності державу. Із побудови розуміння суб'єкта міжнародного злочину на засадах формальної логіки випливає, що під поняттям «держави» розуміють сукупність осіб, які є причетними до його вчинення, а тому мають самостійно нести кримінальну відповідальність за власні дії (ч. 1 ст. 25 Римського статуту);

– у Римському статуті для МКС також визначені випадки виключної юрисдикції, зокрема, він не поширює свою юрисдикцію на осіб, які не досягли 18-річного віку на момент імовірного вчинення злочину, передбаченого ст. 5 Римського статуту (ст. 26 Римського статуту);

– юрисдикція МКС жодним чином не є залежною від зовнішніх ознак особи, її соціального статусу або посадового становища тощо. У Римському статуті суб'єкти не диференціюються залежно від вищезазначених, притаманних їм ознак, а також вони не є пом'якшувачими обставинами або такими, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 27 Римського статуту) ⁴.

Це дослідження спрямоване не тільки на виокремлення особливостей юрисдикції МКС як суду міжнародного значення, але й на проведення аналізу Римського статуту, яким регламентується діяльність Суду для визначення рівня його відповідності принципам верховенства права, законності, поваги до прав і свобод людини і громадянина, невідворотності кримінальної відповідальності тощо. Тож для того, щоб виявити наявність цих принципів у Статуті, доцільно дослідити, зокрема, випадки, за яких справа не може бути прийнята до провадження МКС. Варто наголосити, що ці випадки є вичерпними і розширенню або дещо іншому інтерпретуванню не підлягають. До випадків, передбачених ч. 1 ст. 17 Римського статуту, належать:

– проводиться досудове розслідування або відкрите кримінальне провадження

⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ №995_588 в редакції від 16.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

державою, до юрисдикції якої належить розслідування вчинення конкретних кримінальних правопорушень, за винятком, коли держава не бажає, не має змоги проводити досудове розслідування належним чином;

- кримінальне провадження провадиться державою, яка має на це повноваження і яка вирішила не розпочинати досудове розслідування щодо особи, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли такі дії стали результатом небажання або відсутності змоги провести розслідування належним чином;

- особа, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення, вже була засуджена за його вчинення, і проведення досудового розслідування не може бути здійснено на підставі п. 3 ст. 20 Римського статуту;

- справа не є достатньо масштабною і серйозною, щоб підпадати під юрисдикцію МКС.

Із пунктів, зазначених у ст. 17 Римського статуту, можна вивести твердження про наявність принципу заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те саме суспільно небезпечне діяння, а також охоплення загальних правил юрисдикції. Вони полягають у тому, що судом не може розглядатися справа, яка перебуває у провадженні або розгляді іншим судом, до юрисдикції якого така справа належить тощо.

Незважаючи на те що в Римському статуті пріоритетним залишається дотримання основоположних принципів кримінального права і процесу, проте не всі вони у ньому висвітлені і дотримані. Текст Римського статуту є базовим документом, яким Суд керується у своїй діяльності з розгляду і вирішення справ за фактом вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції тим же Статутом. Однак виникають деякі проблемні моменти, які полягають у тому, що Римський статут не має усіх класичних категорій, які містить стандартний Кримінальний кодекс. Зокрема, у ньому не висвітлено обставини, які пом'якшують або обтяжують кримінальну відповідальність особи за вчинене діяння, ним не встановлено конкретний перелік покарань, вид і міра покарання за кожне окреме діяння залежно від обставин та масштабу. У Статуті ч. 1 ст. 77 окреслює покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 30 років, а також довічне позбавлення волі залежно від низки обставин та індивідуальних особливостей вчиненого суспільно небезпечного діяння, а також зауважено, що в окремих випадках може застосовуватися штраф або конфіскація доходів, майна и активів тощо [3]. Структура і окремі норми Римського статуту тією чи іншою мірою не відповідають національному законодавству держав, тому що більшість має класичну первинну побудову кримінального закону на відміну від Статуту. Також викликати сумніви в об'єктивності та законності рішень щодо призначеного покарання може той факт, що за кожне діяння строк та покарання окремо не визначені і МКС призначає покарання у великому діапазоні від 0 до 30 років позбавлення волі або довічне позбавлення волі.

Римський статут визначає МКС як орган правосуддя, який доповнює національні органи кримінальної юстиції, однак це питання є спірним і часто неприйнятним для законодавства інших держав, які мають власну визначену структуру судів і національне законодавство не передбачає їх доповнення МКС. Власне, це, на нашу думку, могло бути однією із детермінант підписання, однак не ратифікації Римського статуту низкою держав світу. Стаття 89 Римського статуту передбачає прохання МКС до держави видачі особи для арешту та подальшого здійснення розслідування і розгляду справи МКС, що може суперечити

законодавству деяких держав, законодавство яких прямо забороняє видачу особи для притягнення до кримінальної відповідальності та подальшого відбування покарання.

Зважаючи на основні положення Римського статуту, можна зробити висновок, що у ньому висвітлено лише межі юрисдикції самого МКС, однак не окреслено проблемні аспекти взаємодії з іншими державами, громадянами яких є особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Сумнівним є той факт, що всі держави-учасниці у власному законодавстві окреслили межі взаємодії із МКС. Саме тому це питання є проблемним, адже більш мотивованого та ґрунтовного потребує врегулювання питання арешту, видачі та судового провадження стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що підпадає під юрисдикцію МКС. Незважаючи на те, що статус МКС визначено як такий, що доповнює органи національної юстиції, однак він поряд з цим має міжнародне значення, тому у Римському статуті мають бути впроваджені норми, що розкривають алгоритми взаємодії МКС і правоохоронних органів та органів правосуддя будь-якої держави, зокрема держави-учасниці.

Досить важливим для юрисдикції МКС є визначення злочину агресії в Римському статуті та визнання стосовно цього кримінального правопорушення юрисдикції МКС. Відповідно до Резолюції ГА ООН № 3314 1974 року, у статті 1 визначено, що «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй». Застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту є *prima facie* (з лат. – з першого погляду) свідченням акту агресії. Проте стаття 3 Резолюції містить перелік суспільно небезпечних діянь, які можуть кваліфікуватися як акт агресії і такий перелік не є вичерпним.

Суд фактично здійснював юрисдикцію стосовно злочину агресії як тільки, згідно зі статтями 121 і 123, не було ухвалено положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення було узгоджено з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй. 11 липня 2010 року у Кампалі (Уганда) для вирішення цього питання була ухвалена консенсусом на 13-му пленарному засіданні Комісією з огляду консенсусом RC/Res.6 Резолюція, яка послідовно розкриває поняття «злочину агресії», його основні особливості, а також визначає сукупність ознак, за якими суспільно небезпечне діяння кваліфікуватимуть як «злочин агресії». Резолюція є юридично важливим документом, тому що завдяки їй суд може визначити склад такого злочину, окреслити сутність власне суспільно небезпечного діяння і призначити санкцію.

Римський статут, спираючись на ці нормативно-правові акти, також має бути доповнений ознаками і поняттям злочину агресії, тому що він є частиною юрисдикції суду. На нашу думку, в межах Римського статуту має бути сформовано єдину дефініцію злочину агресії, його ознаки, особливості призначення покарання та суб'єктів цього діяння.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Юрисдикція МКС сьогодні відповідно до норм Римського статуту, який регламентує його діяльність, має низку особливостей, які варто досліджувати з тим, щоб модернізувати діяльність Суду. Чимало держав є підписантами Римського статуту, однак досі не ратифікували через певні об'єктивні причини, які стосуються

регламентації його діяльності. У цьому дослідженні висвітлено головні особливості юрисдикції МКС, з огляду на окремі положення Римського статуту, а також висвітлено випадки неприйняття справи до провадження. Із пунктів, зазначених у ст. 17 Римського статуту, можна вивести твердження про наявність принципу заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те саме суспільно небезпечне діяння, а також охоплення загальних правил юрисдикції. Структура і окремі норми Римського статуту тією чи іншою мірою не відповідають національному законодавству держав, тому що більшість має класичну первинну побудову кримінального закону на відміну від Статуту. Також викликати сумніви в об'єктивності та законності рішень щодо призначеного покарання може той факт, що за кожне діяння строк та покарання окремо не визначені. Римський статут, спираючись на ці нормативно-правові акти, також має бути доповнений ознаками і поняттям злочину агресії, тому що він є частиною юрисдикції суду. На нашу думку, в межах Римського статуту має бути сформовано єдину дефініцію злочину агресії, його ознаки, особливості призначення покарання та суб'єктів цього діяння.

5. Порядок прийняття та виконання рішень Міжнародним кримінальним судом.

Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У випадках, передбачених цим Кодексом та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги.

Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом здійснюється у порядку, визначеному цим Кодексом та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, з урахуванням особливостей, передбачених розділом КПК України⁵.

Положення цього розділу також застосовуються до виконання прохань Міжнародного кримінального суду щодо розслідування злочинів проти відправлення правосуддя, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом.

Стосовно співробітництво з Міжнародним кримінальним судом під час розслідування та судового розгляду забезпечує Офіс Генерального прокурора, а під час виконання вироків чи інших рішень Міжнародного кримінального суду, ухвалених за результатами розгляду справи, – Міністерство юстиції України.

Так, Офіс Генерального прокурора відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і КПК України:

- 1) розглядає прохання Міжнародного кримінального суду та організовує їх виконання;
- 2) оспорує прийнятність справи до провадження Міжнародного кримінального

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

суду або юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

3) оскаржує рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду або палати Міжнародного кримінального суду;

4) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про перегляд рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду не розпочинати розслідування або кримінальне переслідування та може подавати зауваження з цього питання;

5) організовує прийом-передачу осіб до Міжнародного кримінального суду на виконання прохання про арешт і передачу, а також про тимчасову передачу;

6) направляє докази до Міжнародного кримінального суду;

7) забезпечує зберігання доказів і захист інформації на прохання Міжнародного кримінального суду;

8) вживає заходи, пов'язані із присутністю представників Міжнародного кримінального суду або уповноважених Міжнародним кримінальним судом осіб під час виконання прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво;

9) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про вжиття заходів, необхідних для забезпечення захисту посадових осіб, службових осіб та інших офіційних представників України у зв'язку з провадженням у Міжнародному кримінальному суді, а також захисту конфіденційної інформації або інформації з обмеженим доступом, та взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом щодо таких прохань;

10) організовує переклад документів і прохань, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою;

11) подає до Міжнародного кримінального суду зауваження щодо оцінки збитків або матеріальної, фізичної чи іншої шкоди, завданої потерпілим особам, а також видів чи форм відшкодування;

12) вирішує питання щодо відмови від спеціального правила відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

13) здійснює інші повноваження, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені КПК України.

3. Міністерство юстиції України:

1) організовує виконання на території України вироків та інших рішень Міжнародного кримінального суду;

2) повідомляє Міжнародному кримінальному суду про готовність прийняття засуджених осіб для відбування покарання у виді позбавлення волі та узгоджує з Міжнародним кримінальним судом умови такого прийняття;

3) організовує прийом-передачу осіб, стосовно яких винесено вирок Міжнародного кримінального суду, для відбування покарання;

4) організовує переклад документів, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою;

5) здійснює інші повноваження щодо виконання рішень, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені КПК України.

4. Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом.

5. У невідкладних випадках центральний орган України приймає прохання Міжнародного кримінального суду, якщо воно направлене будь-яким способом,

здатним забезпечити передачу письмового повідомлення.

Згідно ст. 636 КПК України виконання рішень Міжнародного кримінального суду:

1. Виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду здійснюється згідно з цим Кодексом, іншими законами України та на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

2. Виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі або довічного позбавлення волі, призначеного особі Міжнародним кримінальним судом, здійснюється згідно з правилами цього Кодексу на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду та на умовах, визначених відповідним міжнародним договором, укладеним між Україною та Міжнародним кримінальним судом, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

3. Рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію центральний орган України надсилає до суду за місцем проживання особи, місцем відбування покарання особою або місцезнаходженням майна для звернення до виконання у тридцятиденний строк у порядку, визначеному статтею 535 цього Кодексу.

4. Виконання рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію здійснюється без шкоди для прав добросовісних (*bona fide*) третіх сторін.

5. Майно або доходи від продажу нерухомого майна чи у відповідних випадках від продажу іншого майна, отриманого в результаті виконання рішення, зазначеного у частині четвертій цієї статті, передаються до Міжнародного кримінального суду.

Крім, цього метою кримінального провадження в МКС є забезпечення того, щоб звинувачення у тяжких злочинах розслідувалися, переслідувалися і, якщо вину обвинуваченого буде доведено, покарання відповідно до Римського статуту. Розгляд ІСС включає кілька етапів:

1. Етап попереднього розгляду: цей етап зосереджений на вирішенні питання про те, чи буде прокурор МКС розслідувати конкретну ситуацію, в якій могли бути вчинені злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2. Етап розслідування: Цей етап починається, коли прокурор вирішує офіційно розпочати розслідування ситуації після попереднього дослідження, щоб зібрати докази та з'ясувати, які злочини були скоєні та хто несе відповідальність.

3. Стадія досудового розгляду: ця стадія – це період, протягом якого Суд вирішує, видавати чи ні ордер на арешт чи наказ з'явитися до Палати попереднього суду проти однієї чи кількох осіб, а також після того, як особа була заарештована і переданий до суддів Палати, чи підтверджує чи ні обвинувачення, висунуті прокурором.

4. Стадія судового розгляду: Цей етап включає судовий розгляд осіб, обвинувачених у скоєнні злочинів під юрисдикцією МКС, наприкінці якого обвинувачений або визнається винним і засуджений, або виправдовується у вчиненні злочину (злочинів), якщо на підставі Надані докази судді не переконані поза розумним сумнівом у винності обвинуваченого.

5. Стадія апеляції: якщо сторони оскаржують результат судового розгляду, це етап, на якому виноситься остаточне рішення. Можливо, що обвинувальний вирок або виправдувальний вирок, винесений Судовою палатою, може бути скасовано Апеляційною палатою, якщо, наприклад, судді Апеляційної палати визначають, що судді Судової палати неправильно застосували закон або допустили істотні фактичні помилки.

6. Стадія відшкодування: у разі винесення обвинувального вироку Судова палата може видати наказ про відшкодування потерпілим засудженої особи. Якщо засуджена особа не має жодних засобів для відшкодування збитків («бідних»), до Трастового фонду для потерпілих можна попросити доповнити розпорядження про відшкодування, щоб жертви могли отримати певну форму відшкодування.

Під час цього етапу, залежно від типу призначеного відшкодування (індивідуального чи колективного), потерпілих можуть викликати, щоб надати Палаті певні докази того, що вони є законними бенефіціарами відшкодування. Навіть якщо на момент винесення обвинувального вироку він є незаможним, засудженого можуть попросити відшкодувати кошти Трастовому фонду для потерпілих, якщо ця особа стане незаможною на будь-якому пізнішому етапі життя.

Відповідно до ст. 1 «Суд» Римського Статут Міжнародного Кримінального Суду засновано Міжнародний кримінальний суд (далі - Суд). Він є постійним органом та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями цього Статуту.

Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду:

1. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

2. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду:

1. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

2. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Передача ситуації державою-учасницею (ст. 14 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду):

1. Держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, в якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для

визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів.

2. Наскільки це можливо, під час передачі ситуації зазначаються конкретні відповідні обставини та додається така підтвердна документація, яка є в розпорядженні держави, що передає ситуацію.

Згідно до ст. 15 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду прокурор здійснює наступне:

1. Прокурор може розпочати розслідування proprio motu на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2. Прокурор аналізує серйозність отриманої інформації. Із цією метою він або вона може запитувати додаткову інформацію від держав, органів Організації Об'єднаних Націй, міжурядових чи неурядових організацій або з інших достовірних джерел, які він або вона вважає належними, та може отримувати письмові або усні показання в місці перебування Суду.

3. Якщо Прокурор робить висновок про наявність достатніх підстав для здійснення розслідування, він або вона звертається до Палати досудового провадження з проханням, до якого додаються будь-які зібрані підтвердні матеріали, дати санкцію на проведення розслідування. Потерпілі можуть робити заяви Палаті досудового провадження відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Якщо Палата досудового провадження після вивчення прохання й підтвердних матеріалів вважає, що є достатні підстави для здійснення розслідування та що ця справа ймовірно є такою, що підпадає під юрисдикцію Суду, вона дає санкцію на початок розслідування без шкоди для наступних постанов Суду стосовно юрисдикції та прийнятності справи.

5. Відмова Палати досудового провадження дати санкцію на розслідування не виключає можливості подання у подальшому прохання Прокурором на підставі нових фактів або показань, що стосуються тієї самої ситуації.

6. Якщо після попереднього вивчення, про яке йдеться в пунктах 1 і 2, Прокурор дійшов висновку, що надана інформація не містить достатніх підстав для розслідування, то він або вона інформує про це тих, хто надав цю інформацію. Це не виключає можливості розгляду Прокурором подальшої інформації, поданої йому або їй стосовно тієї самої ситуації у світлі нових фактів або показань.

До речі, у ст. 16 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду зазначає, що відстрочка розслідування або кримінального переслідування. Жодне розслідування або кримінальне переслідування не може розпочинатися або проводитися відповідно до цього Статуту протягом 12-місячного періоду після того, як Рада Безпеки звернеться до Суду з проханням про це в резолюції, прийнятій на підставі Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй; таке прохання може бути поновлено Радою Безпеки на таких самих умовах.

У ст. 17 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду (**Питання прийнятності**) зазначено:

1. З урахуванням абзацу 10 преамбули і статті 1 Суд постановляє, що справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли:

а) у цій справі здійснюється розслідування або кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію щодо неї, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо такої справи, вже було проведено

розслідування, і ця держава вирішила не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи, за винятком випадків, коли таке рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином здійснювати кримінальне переслідування;

с) відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється згідно з пунктом 3 статті 20;

d) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду.

2. Щоб виявити в конкретній справі небажання, Суд, беручи до уваги принципи належної правової процедури, визнані міжнародним правом, враховує наявність одного або декількох таких чинників у відповідних випадках:

a) провадження було здійснено чи здійснюється або національне рішення було ухвалено з метою убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, зазначені у статті 5;

b) мала місце необґрунтована затримка у провадженні, яка за існуючих обставин є несумісною з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності;

c) провадження не здійснювалось або не здійснюється незалежно чи неупереджено і способом, у який воно здійснювалось або здійснюється, за існуючих обставин є несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності.

3. Щоб виявити в конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин.

Стосовно **попередніх постанов, що стосуються прийнятності** (ст. 18 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду):

1. У тих випадках, коли ситуація була передана до Суду відповідно до статті 13(a) і Прокурор визначив, що існують належні підстави для початку розслідування, або Прокурор розпочав розслідування відповідно до статей 13(c) і 15, Прокурор надсилає повідомлення всім державам-учасникам і тим державам, які, враховуючи наявну інформацію, зазвичай здійснювали б юрисдикцію щодо відповідних злочинів. Прокурор може надсилати повідомлення таким державам на конфіденційній основі та у випадках, коли Прокурор вважає за необхідне забезпечити захист осіб, запобігти знищенню доказів або перешкодити втечі осіб, може обмежити обсяг інформації, що надається державам.

2. Протягом одного місяця з моменту отримання такого повідомлення держава може поінформувати Суд про те, що вона здійснює або здійснила розслідування стосовно своїх громадян або інших осіб, які підпадають під її юрисдикцію, щодо кримінальних діянь, які можуть становити злочини, зазначені у статті 5, і які стосуються інформації, що міститься у повідомленні, надісланому державам. На прохання цієї держави Прокурор відстрочує розслідування до здійснення державою розслідування стосовно цих осіб, за винятком випадків, коли Палата досудового провадження вирішує за клопотанням Прокурора дозволити проведення розслідування.

3. Рішення про відстрочку розслідування Прокурором до здійснення розслідування державою може бути переглянуто Прокурором протягом шести місяців з дати прийняття рішення про відстрочку чи в будь-який час, коли відбулася істотна зміна обставин внаслідок небажання або нездатності держави належним чином здійснювати розслідування.

4. Відповідна держава або Прокурор можуть оскаржити постанову Палати досудового провадження в Апеляційній палаті відповідно до статті 82. Апеляція може бути розглянута у прискореному порядку.

5. Коли Прокурор відстрочив розслідування відповідно до пункту 2, він може просити відповідну державу періодично інформувати його про хід розслідувань, що здійснюються цією державою, та про будь-які подальші заходи кримінального переслідування. Держави-учасниці відповідають на такі запити без невинуватених затримок.

6. До винесення постанови Палатою досудового провадження або в будь-який час після того, як Прокурор відстрочив розслідування відповідно до цієї статті, Прокурор може як виняток запитати дозволу в Палати досудового провадження на вжиття необхідних заходів з розслідування для збереження доказів у тих випадках, коли існує унікальна можливість отримати важливий доказ або існує серйозна небезпека того, що такий доказ згодом буде неможливо отримати.

7. Держава, яка оспорує постанову Палати досудового провадження відповідно до цієї статті, може оспорити прийнятність справи відповідно до статті 19 на підставі додаткових істотних фактів або істотної зміни обставин.

Так, **оспорювання юрисдикції Суду або прийнятності справи** (ст. 19 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду):

1. Суд повинен переконатися в тому, що він має юрисдикцію стосовно будь-якої справи, яка перебуває на його розгляді. Суд може власним рішенням визначати прийнятність справи відповідно до статті 17.

2. Прийнятність справи на підставах, зазначених у статті 17, або юрисдикція Суду можуть оспорюватися:

а) обвинуваченим або особою, стосовно якої було видано ордер на арешт або повістку про виклик до Суду відповідно до статті 58;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона здійснює розслідування чи кримінальне переслідування у справі або здійснила розслідування чи кримінальне переслідування; або

с) державою, від якої вимагається визнання юрисдикції відповідно до статті 12.

3. Прокурор може просити Суд винести постанову стосовно питання юрисдикції або прийнятності. Під час розгляду питання юрисдикції або прийнятності ті, хто передав ситуацію відповідно до статті 13, а також потерпілі можуть також подавати Суду свої зауваження.

4. Прийнятність справи або юрисдикція Суду можуть бути оспорені тільки один раз будь-якою особою або державою, зазначеними у пункті 2. Оспорювання повинно здійснюватися до початку або на початку судового розгляду. У виняткових випадках Суд може дозволити оспорювання більш ніж один раз або після початку судового розгляду. Оспорювання прийнятності справи на початку судового розгляду або пізніше з дозволу Суду може ґрунтуватися лише на підставі пункту 1(с) статті 17.

5. Держава, зазначена в пункті 2(б) і 2(с), здійснює оспорювання якомога раніше.

6. До затвердження обвинувачень оспорювання прийнятності справи або оспорювання юрисдикції Суду спрямовуються до Палати досудового провадження. Після затвердження обвинувачень вони спрямовуються до Судової палати. Рішення стосовно юрисдикції або прийнятності можуть бути оскаржені до Апеляційної палати відповідно до статті 82.

7. Якщо оспорювання здійснене державою, зазначеною в пункті 2(б) або 2(с),

Прокурор призупиняє розслідування доти, доки Суд не винесе постанову відповідно до статті 17.

8. До винесення постанови Судом Прокурор може запитати в Суду дозволу:

- а) на проведення необхідних слідчих заходів, зазначених у пункті 6 статті 18;
- б) на отримання заяви або показань від свідка або на закінчення збирання і вивчення доказів, які були розпочаті до здійснення оспорювання; та
- с) на запобігання у співробітництві з відповідними державами втечі осіб, стосовно яких Прокурор вже запитав ордер на арешт відповідно до статті 58.

9. Оспорювання не впливає на чинність будь-якої дії, вчиненої Прокурором, чи будь-якого ордеру або розпорядження, виданого Судом до оспорювання.

10. Якщо Суд вирішив, що справа є неприйнятною відповідно до статті 17, Прокурор може подати прохання про перегляд цього рішення, якщо він або вона цілком переконаний у тому, що виявилися нові факти, які усувають підстави, на яких справу раніше було визнано неприйнятною згідно зі статтею 17.

11. Якщо Прокурор з урахуванням питань, зазначених у статті 17, відстрочує розслідування, він або вона може звертатися до відповідної держави з проханням про надання Прокурору інформації про провадження у цій справі. На прохання відповідної держави забезпечується конфіденційність такої інформації. Якщо в подальшому Прокурор приймає рішення розпочати розслідування, він або вона повідомляє про це державі, розслідування у якій було підставою для відстрочки.

Окрім, цього у ст. 20 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду **«Ne bis in idem»**:

1. За винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, жодна особа не може бути судима Судом за діяння, що становлять склад злочинів, за які ця особа була визнана винною або виправдана Судом.

2. Жодна особа не може бути судима іншим судом за згаданий у статті 5 злочин, за який ця особа вже була визнана винною або виправдана Судом.

3. Жодна особа, яка була судима іншим судом за діяння, також заборонене згідно зі статтями 6, 7 або 8, не може бути судима Судом за те саме діяння, за винятком випадків, коли розгляд в іншому суді:

- а) було призначено для того, щоб убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду; або
- б) за іншими ознаками не було проведено незалежно або неупереджено відповідно до норм належної правової процедури, визнаних міжнародним правом, та було проведено у спосіб, що за існуючих обставин не відповідав наміру притягнути відповідну особу до відповідальності.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Питання прийнятності МКС:

1. З урахуванням абзацу 10 преамбули і статті 1 Суд постановляє, що справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли:

а) у цій справі здійснюється розслідування або кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію щодо неї, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо такої справи, вже було проведено розслідування, і ця держава вирішила не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи, за винятком випадків, коли таке рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином здійснювати кримінальне переслідування;

с) відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється згідно з пунктом 3 статті 20;

д) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду.

2. Щоб виявити в конкретній справі небажання, Суд, беручи до уваги принципи належної правової процедури, визнані міжнародним правом, враховує наявність одного або декількох таких чинників у відповідних випадках:

а) провадження було здійснено чи здійснюється або національне рішення було ухвалено з метою убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, зазначені у статті 5;

б) мала місце необґрунтована затримка у провадженні, яка за існуючих обставин є несумісною з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності;

с) провадження не здійснювалось або не здійснюється незалежно чи неупереджено і способом, у який воно здійснювалось або здійснюється, за існуючих обставин є несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності.

3. Щоб виявити в конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин.

Виконання рішень Міжнародного кримінального суду:

1. Виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду здійснюється згідно з цим Кодексом, іншими законами України та на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

2. Виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі або довічного позбавлення волі, призначеного особі Міжнародним кримінальним судом, здійснюється згідно з правилами цього Кодексу на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду та на умовах, визначених відповідним міжнародним договором, укладеним між Україною та Міжнародним кримінальним судом, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

3. Рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію центральний орган України надсилає до суду за місцем проживання особи, місцем відбування покарання особою або місцезнаходженням майна для звернення до виконання у тридцятиденний строк у порядку, визначеному статтею 535 цього Кодексу.

4. Виконання рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію здійснюється без шкоди для прав добросовісних (*bona fide*) третіх сторін.

5. Майно або доходи від продажу нерухомого майна чи у відповідних випадках від продажу іншого майна, отриманого в результаті виконання рішення, зазначеного у частині четвертій цієї статті, передаються до Міжнародного кримінального суду.

6. Змішані (гібридні) трибунали (суди).

Такі суди можуть бути двох видів:

- 1) створювані на основі договору держави з ООН;
- 2) формовані тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції.

Змішані (гібридні) кримінальні суди цих видів мають суттєві відмінності, ключовим з яких є їх положення в судовій системі відповідних держав. Так, суди, засновані на підставі договорів з ООН, не входять в судову систему відповідних держав і є зовнішніми по відношенню до суден цих держав. А суди, засновані тимчасовими адміністраціями ООП, входять в судові системи цих держав, є їх елементами, але володіють «*змішаним*» характером при здійсненні спеціальної предметної юрисдикції.

Відмінною рисою цих судових органів є і наявність міжнародної правоздатності. Суди, засновані на підставі угод з ООН, наділені змішаною (гібридною) внутрішньодержавною та міжнародною правоздатністю. Змішані суди, засновані миротворчими місіями, володіють тільки внутрішньодержавною правоздатністю, а їх міжнародну правоздатність здійснюють відповідні місії.

Змішані (гібридні) суди різняться і за юрисдикції. На відміну від судів, сформованих на основі міжнародного договору, для яких територіальна юрисдикція обмежена межами відповідних держав, де вони засновані, а персональна – поширюється тільки на обмежене коло осіб, змішаним судам, контрольованим місіями ООН з підтримання миру, притаманна універсальна територіальна і персональна юрисдикція.

Суди, створювані на основі договору держави з ООН:

1. Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне;
2. Спеціальний трибунал по Лівану.

Так, **Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне**. Був засновано на підставі Угоди між ООН і урядом Сьєрра-Леоне про заснування Спеціального суду по Сьєрра-Леоне на виконання резолюції 1315 (2000) Ради Безпеки ООН від 14 серпня 2000. Роботу Суд почав 1 липня 2002.

Спеціальний суд повноважний судити осіб, які несуть найбільшу відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в Сьєрра-Леоне і злочини по відповідним національним законодавством. Статут Суду передбачає відповідальність як за міжнародні злочини (злочини проти людяності, порушення ст. 3, спільний для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права), так і за серйозні злочини по законодавству Сьєрра-Леоне (злочини проти дітей та їх статевої недоторканності, а також підпал).

Спеціальний суд доповнює засновану в Сьєрра-Леоне Комісії з встановлення істини і примирення, і вони сприяють встановленню відповідальності, забезпеченню стримування і національного примирення. Спеціальний суд допомагає Сьєрра-Леоне у відновленні її національних юридичних установ, зруйнованих в період черги він переворотів і громадянської війни 1992-2002 рр.

Спеціальний суд але Сьєрра-Леоне складається з трьох основних підрозділів: судового органу, включає дві Судові камери (що складаються з трьох професійних суддів, один з яких призначається урядом Сьєрра-Леоне, а два інших – Генеральним

Секретарем ООН) і одну Апеляційну камеру (що складається з п'яти професійних суддів, двоє з яких призначаються урядом Сьєрра-Леоне, а троє – Генеральним Секретарем ООН), обвинувача (що призначається Генеральним Секретарем ООН строком на три роки з правом перепризначення) і секретаріату.

Судочинство в Спеціальному суді по Сьєрра-Леоне включає наступні стадії:

- 1) попереднє слідство – здійснюється тільки і виключно Обвинувачем, який діє в якості окремого (незалежного) органу Суду;
- 2) затвердження обвинувального висновку;
- 3) розгляд справи по суті в судовому засіданні;
- 4) винесення рішення (вироку);
- 5) перегляд вироку.

До речі, **спеціальний трибунал по Лівану**. Створений на підставі Угоди між ООН і Ліванською Республікою про заснування Спеціального трибуналу по Лівану на виконання резолюції 1664 (2006) Ради Безпеки ООН від 29 березня 2006 р.

Спеціальний трибунал по Лівану володіє юрисдикцією над особами, винними у скоєнні нападу 14 лютого 2005, в результаті якого загинув колишній прем'єр-міністр Лівану Рафік Харірі, а також загинули або були поранені інші особи. При цьому якщо Трибунал визначить, що інші напади, які мали місце в Лівані в період з 1 жовтня 2004 до 12 грудня 2005 року або в будь-який наступний період, встановлений сторонами за згодою Ради Безпеки, взаємопов'язані відповідно до принципів кримінального правосуддя і за своїм характером і ступеня тяжкості аналогічні нападу 14 лютого 2005, Трибунал також буде володіти юрисдикцією над особами, відповідальними за такі напади.

Спеціальний трибунал і національні суди Лівану мають паралельну юрисдикцію, але в межах своєї юрисдикції Трибунал має верховенство над національними судами Лівану.

Трибунал складається з судових камер (для судових розглядів і апеляцій), секретаріату, обвинувача і канцелярії захисту.

Камери мають наступний склад: а) один міжнародний суддя попереднього виробництва; б) три судді, які утворюють Судову камеру і один з яких є ліванським суддею, а двоє – міжнародними суддями; в) п'ятьох суддів, які утворюють Апеляційну камеру і двоє з яких є ліванськими суддями, а троє – міжнародними суддями; г) два запасні судді, один з яких є ліванським суддею і один – міжнародним суддею.

Суддями призначаються особи, що володіють високими моральними якостями, неупередженістю, сумлінністю і мають великий досвід судової роботи. У загальному складі камер належним чином враховується визнана компетентність суддів у галузі кримінального права і процесу, а також міжнародного права. Судді призначаються Генеральним секретарем ООН на три роки і можуть бути призначені повторно терміном, визначається Генеральним секретарем в консультації з урядом.

Обвинувач призначається Генеральним секретарем ООН строком на три роки і діє в якості самостійного органу Трибуналу. Обвинувач відповідає за розслідування та судові переслідування осіб, які несуть відповідальність за злочини, на які поширюється юрисдикція Трибуналу.

Секретаріат відповідає за виконання адміністративних функцій та обслуговування Трибуналу, він очолюється призначеним Генеральним секретарем особою з числа співробітників ООН.

Керівника канцелярії захисту призначає Генеральний секретар ООН після консультацій з головою трибуналу.

Судочинство в Спеціальному трибуналі по Лівану включає наступні стадії:

- 1) попереднє слідство – здійснюється тільки і виключно обвинувачем, який діє в якості окремого (незалежного) органу Трибуналу;
- 2) затвердження обвинувального висновку;
- 3) розгляд справи по суті в судовому засіданні;
- 4) винесення рішення (вироку);
- 5) перегляд вироку.

ВИСНОВКИ ДО ШОСТОГО ПИТАННЯ

Такі суди можуть бути двох видів: 1) створювані на основі договору держави з ООН; 2) формовані тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції.

Змішані (гібридні) кримінальні суди цих видів мають суттєві відмінності, ключовим з яких є їх положення в судовій системі відповідних держав. Так, суди, засновані на підставі договорів з ООН, не входять в судову систему відповідних держав і є зовнішніми по відношенню до суден цих держав. А суди, засновані тимчасовими адміністраціями ООП, входять в судові системи цих держав, є їх елементами, але володіють «змішаним» характером при здійсненні спеціальної предметної юрисдикції.

Суди, створювані на основі договору держави з ООН : 1. Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне; 2. Спеціальний трибунал по Лівану.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

1. Так, трибунал – це назва спеціальних міжнародних судових органів або спеціальних судів у деяких країнах.

Термін «трибунал» походить від латинського *tribunal* – підвищення для посадових осіб. Першим в історії міжнародним трибуналом став Нюрнберзький воєнний трибунал. Він працював з листопада 1945-го по жовтень 1946 року і судив нацистських злочинців, які діяли під час Другої світової війни.

Токійський трибунал був одним з двох міжнародних трибуналів, які були створені для судового розгляду воєнних злочинів після Другої світової війни. Інший – Нюрнберзький трибунал, був створений для судового розгляду злочинів нацистської Німеччини.

Нюрнбургський трибунал і Токійський трибунал були двома головними міжнародними трибуналами, що розглядали злочини, вчинені під час Другої світової війни. Однак, вони мали ряд відмінностей, зокрема, у процедурі створення, складі та результатах.

2. Радою Безпеки ООН, було визнано факт вчинення масових звірств і жорстокостей в колишній Югославії, зокрема в Республіці Боснії і Герцеговині, як представляє собою загрозу для міжнародного миру та безпеки, в порядку здійснення своїх повноважень згідно з гл. VII Статуту ООН прийняв 25 травня 1993 резолюцію 827 (1993) про заснування МТКЮ на основі статуту для переслідування осіб, відповідальних за порушення гуманітарного права на території колишньої Югославії в період з 1 січня 1991 і до дати, яку Рада Безпеки визначить після відновлення миру (резолюції 808 і 827). Резолюція про створення МТКЮ була прийнята одноголосно; в ній зазначено, що місцем його перебування є Гаага (Нідерланди).

Згідно ст. 1 Статуту МТКЮ цей Трибунал наділявся компетенцією здійснювати судові переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного

гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії. У порядку застосування цієї загальної компетенції МТКЮ наділявся компетенцією судового переслідування осіб, які порушують положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р своїми діями або наказами про вчинення наступних актів:

- «а) умисне вбивство;
- б) тортури і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- в) навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного збитку фізичному стану особистості або її здоров'ю;
- г) незаконне, довільне і проведене у великому масштабі руйнування і привласнення майна, що не викликаються військовою необхідністю;
- д) примус військовополоненого або цивільної особи служити у збройних силах ворожої держави;
- е) позбавлення військовополоненого або цивільної особи його права на неупереджене і справедливе правосуддя;
- ж) висилка або незаконне переміщення цивільних осіб або їх незаконне затримання;
- з) взяття в заручники цивільного населення».

На підставі засновано на основі наступних резолюцій Ради Безпеки ООН: 1) резолюція 955 від 8 листопада 1994 р .; 2) резолюція 978 від 27 лютого 1995 р .; 3) резолюція 1165 від 30 квітня 1998 Резолюцією 977 від 22 лютого 1995 Рада Безпеки ООН постановив, що місцеперебуванням МТР буде р Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія). При цьому МТР покликаний не тільки переслідувати винних в актах геноциду, але й сприяти примиренню і відновленню справедливості і законності в Руанді.

3. Міжнародний кримінальний суд («МКС» або «Суд») – це постійно діючий міжнародний судовий орган, створений для розслідування, переслідування та судового розгляду справ щодо осіб, обвинувачених у скоєнні найтяжчих злочинів, що становлять загрозу для міжнародного співтовариства в цілому, а саме злочину геноциду, злочини проти людства, військові злочини та злочини агресії (з 2018 р.). Суд діє в тих ситуаціях, коли національні органи влади не можуть або не бажають проводити розслідування щодо визначених злочинів.

Основна мета створення МКС забезпечення принципу невідворотності покарання осіб за скоєння найтяжчих злочинів, що загрожують всесвітньому миру, безпеці та благополуччю через міжнародне кримінальне правосуддя. Суд прагне притягнути винних до відповідальності за їхні злочини та здійснювати співробітництво з метою запобігання повторенню таких злочинів. Самостійно досягнути таких цілей МКС не може, тому співпрацює з іншими міжнародними організаціями. Як суд останньої інстанції, він прагне доповнити, а не замінити національні суди і є першим у світі постійно діючим міжнародним кримінальним судом.

4. Юрисдикція МКС сьогодні відповідно до норм Римського статуту, який регламентує його діяльність, має низку особливостей, які варто досліджувати з тим, щоб модернізувати діяльність Суду. Чимало держав є підписантами Римського статуту, однак досі не ратифікували через певні об'єктивні причини, які стосуються регламентації його діяльності. У цьому дослідженні висвітлено головні особливості юрисдикції МКС, з огляду на окремі положення Римського статуту, а також висвітлено випадки неприйняття справи до провадження. Із пунктів, зазначених у ст. 17 Римського статуту, можна вивести твердження про наявність принципу заборони

двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те саме суспільно небезпечне діяння, а також охоплення загальних правил юрисдикції. Структура і окремі норми Римського статуту тією чи іншою мірою не відповідають національному законодавству держав, тому що більшість має класичну первинну побудову кримінального закону на відміну від Статуту. Також викликати сумніви в об'єктивності та законності рішень щодо призначеного покарання може той факт, що за кожне діяння строк та покарання окремо не визначені. Римський статут, спираючись на ці нормативно-правові акти, також має бути доповнений ознаками і поняттям злочину агресії, тому що він є частиною юрисдикції суду. На нашу думку, в межах Римського статуту має бути сформовано єдину дефініцію злочину агресії, його ознаки, особливості призначення покарання та суб'єктів цього діяння.

5. Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Питання прийнятності МКС:

1. З урахуванням абзацу 10 преамбули і статті 1 Суд постановляє, що справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли:

а) у цій справі здійснюється розслідування або кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію щодо неї, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо такої справи, вже було проведено розслідування, і ця держава вирішила не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи, за винятком випадків, коли таке рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином здійснювати кримінальне переслідування;

с) відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється згідно з пунктом 3 статті 20;

д) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду.

2. Щоб виявити в конкретній справі небажання, Суд, беручи до уваги принципи належної правової процедури, визнані міжнародним правом, враховує наявність одного або декількох таких чинників у відповідних випадках:

а) провадження було здійснено чи здійснюється або національне рішення було ухвалено з метою убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, зазначені у статті 5;

б) мала місце необґрунтована затримка у провадженні, яка за існуючих обставин є несумісною з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності;

с) провадження не здійснювалось або не здійснюється незалежно чи неупереджено і способом, у який воно здійснювалось або здійснюється, за існуючих обставин є несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності.

3. Щоб виявити в конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази

і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин.

Виконання рішень Міжнародного кримінального суду:

1. Виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду здійснюється згідно з цим Кодексом, іншими законами України та на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

2. Виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі або довічного позбавлення волі, призначеного особі Міжнародним кримінальним судом, здійснюється згідно з правилами цього Кодексу на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду та на умовах, визначених відповідним міжнародним договором, укладеним між Україною та Міжнародним кримінальним судом, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

3. Рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію центральний орган України надсилає до суду за місцем проживання особи, місцем відбування покарання особою або місцезнаходженням майна для звернення до виконання у тридцятиденний строк у порядку, визначеному статтею 535 цього Кодексу.

4. Виконання рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію здійснюється без шкоди для прав добросовісних (*bona fide*) третіх сторін.

5. Майно або доходи від продажу нерухомого майна чи у відповідних випадках від продажу іншого майна, отриманого в результаті виконання рішення, зазначеного у частині четвертій цієї статті, передаються до Міжнародного кримінального суду.

6. Такі суди можуть бути двох видів: 1) створювані на основі договору держави з ООН; 2) формовані тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції.

Змішані (гібридні) кримінальні суди цих видів мають суттєві відмінності, ключовим з яких є їх положення в судовій системі відповідних держав. Так, суди, засновані на підставі договорів з ООН, не входять в судову систему відповідних держав і є зовнішніми по відношенню до суден цих держав. А суди, засновані тимчасовими адміністраціями ООП, входять в судові системи цих держав, є їх елементами, але володіють «змішаним» характером при здійсненні спеціальної предметної юрисдикції.

Суди, створювані на основі договору держави з ООН : 1. Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне; 2. Спеціальний трибунал по Лівану.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

1. Юрисдикція сучасних міжнародних кримінальних судів і трибуналів. Юрисдикція постійного Міжнародного кримінального суду, заснованого відповідно до Римського статуту.

2. Стан та перспективи розвитку міжнародного співробітництва України у сфері боротьби зі злочинністю.

3. Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року.

4. Виконання прохання Міжнародного кримінального суду про арешт і передачу.

5. Передача особи до Міжнародного кримінального суду у спрощеному порядку.

6. Виконання Міжнародним кримінальним судом функцій на території України.

7. Виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги.